

VANKEUDEN KRIISISTÄ SELVIYTYMINEN

Kuvaus pitkäaikaishengittävän kriisiprosessista

MIRJAM WALLIN
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2015

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

WALLIN, MIRJAM: Vankeuden kriisistä selviytyminen. Kuvaus pitkäaikaishankkeen kriisiprosessista.

Pro gradu -tutkielma, 110 s. + 7 liites.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Arja Jokinen

Marraskuu 2015

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on pitkäaikaishankkeen kriisi ja siitä selviytyminen. Aineisto koostuu kuuden suljetussa vankilassa elinkautista tuomiota suorittavan miesvankin yksilöhaastattelusta. Haastattelujen toteutuksessa on käytetty apuna teemakortteja. Tavoitteena on selvittää, millaisia vaiheita ja piirteitä pitkäaikaishankkeen kriisiin sisältyy ja minkälaisia selviytymisstrategioita vangit käyttävät.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu aiempien vankeja koskevien tutkimusten pohjalta. Niitä yhdistelemällä on rakennettu alustava käsitys vankeuden kriisiprosessista ja erilaisista selviytyjätyypeistä vankilassa. Teoriataustassa hyödynnetään myös kriisipsykologisia teorioita. Tutkimuksessa pyritään syventämään ja laajentamaan kuvaa pitkäaikaishankkeen vankeudessa koetusta kriisistä. Tutkimuksen metodologisen viitekehysten muodostaa fenomenografia, jonka avulla aineistoa on analysoitu abduktiivisesti.

Aineistosta nousee esiin kolme vankeuden aikaista kriisikohtaa, joista ensimmäinen ilmenee jo tutkintavankeudessa. Tällöin oikeusprosessit ja eristyksessä oleminen kuormittavat raskasta elämäntilannetta, koetellen vankien mielenterveyttä ja perhesuhteita. Merkittävin kriisikohta on tuomion saamisen jälkeen, jolloin kriisi näyttää noudattavan traumaattiselle kriisille tyypillisiä vaiheita, joita elinympäristön erityisolosuhteet muokkaavat omanlaisikseen. Kolmantena kriisin kohtana näyttäytyy vapautumisen lähestyminen. Se aiheuttaa vangeille stressiä yhteiskunnasta vieraantumisen, laitostuneista tavoista poisoppimisen ja siviilielämän järjestämisen suhteen. Joidenkin vankien kertomuksissa kriisikokemukset paikantuvat useampaan eri kriisikohtaan, toiset kuvaavat vain yhtä varsinaista käsiteltyä kriisiä.

Kriisistä on erotettavissa neljä vaihetta. Ensimmäistä leimaa järkytys ja kulttuurishokki, joka johtuu vankilan toimintatavoista, olosuhteista ja yhteisöstä. Sen jälkeen psyykinen kipu, itsetuhoiset ajatukset, päihteiden käyttö sekä aggressiivisuus näyttäytyvät tyypillisinä tapoina reagoida muuttuneeseen elämäntilanteeseen. Tehtyä rikosta ja kriisin herättämiä vaikeita tunteita käsittelemällä vangit kuitenkin hyväksyvät tapahtuneen. Lopuksi uudelleen suuntautuessaan he valitsevat yksilöllisiä tapoja selviytyä pitkästä vankeudesta. Vankien käyttämiä erilaisia selviytymisstrategioita on aineistosta löydettävissä kuusi. Kaikki vangit käyttävät samanaikaisesti useampaa strategiaa, joista ainoa kaikille yhteinen strategia on kotiutuminen. Muut viisi strategiaa ovat päivä kerrallaan eläminen, tuomion suorittamiseen keskittyminen, perheeseen tukeutuminen, vastustaminen ja muutosprosessin aloittaminen.

Tulosten perusteella pitkäaikainen vankeus näyttäytyy koettelevampana kriisinä lyhytaikaiseen tuomioon nähden. Pitkän vankeuden eri kriisikohdat kuvautuvat vaiheina, joissa vanki voisi hyötyä sosiaalityön interventioista ja tuesta. Vankila ympäristönä näyttäisi vaikuttavan siihen, millaisia selviytymisstrategioita vankin on mahdollista käyttää. Siten vankila voi joko tukea tai estää myönteisten strategioiden valintaa. Aineiston perusteella vankin selviytymistä näyttäisi tukevan muun muassa vankilan arkeen kiinnittyminen, vankiyhteisöön integroituminen, perhesuhteiden ylläpito ja kuntoutus.

Tutkimustulokset tukevat käsitystä kuntouttavien toimenpiteiden merkityksestä vankeustuomion aikana, ja vapautteen valmennuksen hyödyllisyydestä pitkäaikaisella tuomiolla. Tutkimuksen perusteella jatkotutkimuksen aiheiksi suositellaan muun muassa niiden tekijöiden tarkastelua, jotka edistävät kriisin akuuttien vaiheiden jälkeistä uudelleen suuntautumista vankilassa. Uusintarikollisuutta ehkäisevien auttamiskäytäntöjen kehittämiseksi nähtäisiin hedelmällisenä tutkia myös sitä, minkälaisia yhteyksiä vankilassa läpikäydyn kriisiprosessin ja rikollisuudesta irtaantumisen välillä on.

Avainsanat: vankila, pitkäaikaishankkeen vanki, elinkautisvanki, kriisi, selviytyminen, selviytymisstrategia, fenomenografia

UNIVERSITY OF TAMPERE

School of Social Sciences and Humanities

WALLIN, MIRJAM: Overcoming crisis of imprisonment. A description of a long-term prisoner's crisis process.

Master's thesis, 110 pages + 7 appendix pages

Social Work

Supervisor: Arja Jokinen

November 2015

This Master's thesis examines the crisis brought upon by long-term imprisonment. The purpose of this qualitative study is to create an understanding of the different phases of an inmate's crisis, and the elements that are associated with each phase. The study aims to describe how prisoners overcome the crisis, and what kind of different coping strategies they use. Data for this study consists of interviews with six male prisoners. A theme card approach was used in conducting the interviews. The prisoners were currently in a closed prison serving a life sentence.

The theoretical framework for this study has been constructed by combining results of previous studies related to the coping of prisoners. This synthesis composes a preliminary understanding of the crisis process and the different possible ways of surviving prison life. Psychological theories concerning traumatic crisis have also been used to guide the analysis. The intention of the study is to deepen the understanding of the characteristics of a long-term prisoner's crisis. Phenomenography and abductive analysis form the methodology for the research.

The study reveals that instead of imprisonment being one significant crisis, three different points of crisis can be identified during the imprisonment. The first point of crisis is when the prisoner is being held in remand. The court hearings and being held in solitary confinement weigh on the prisoners' psychological wellbeing as well as their family relations. The second point of crisis is after the prison sentence. At this point, the crisis seems to follow the typical four phases of a traumatic crisis. The third point of crisis is when the release date is approaching. Getting released from prison after a long sentence causes worry and stress regarding being estranged from society, learning out of institutionalized habits and organizing life outside of prison.

In the first of the four crisis phases, the prisoners experience psychological shock as well as culture shock regarding the prison environment, its policies and the prison society. After shock, the prisoners react to the crisis by experiencing depression, anxiety, even suicidal thoughts, and by using drugs and being aggressive. By beginning to process their feelings and reflecting on the crime they have committed, the prisoners learn to accept the situation. Finally the prisoner starts to orientate himself towards the future and chooses ways to cope in prison.

Six different coping strategies are found in the data. All prisoners use more than one strategy at the same time. One strategy that was common to all was home making, which refers to adapting to the prison's environment and community. The other five strategies were living day to day, focusing on serving time, relying on family, resisting, and making a life change.

Results of the study suggest that long-term imprisonment causes a more significant crisis than a shorter prison sentence. The results indicate, that inmates would benefit from social work interventions aimed at the typical crisis points. The prison environment seems to have an effect on what kind of strategies inmates choose to use. Therefore prison can either support or prevent prisoners from using constructive coping strategies. The results provide support for the idea of emphasizing the rehabilitative characteristics of imprisonment. They also indicate how important pre-release rehabilitation is towards the end of imprisonment. The connection between desistance from crime and the crisis process experienced in prison is suggested as a topic for further research.

Keywords: prison, long-term imprisonment, inmate, life-sentence, crisis, survival, coping strategy, phenomenography

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 KRIISI JA SELVIYTYMINEN VANKILASSA.....	4
2.1 Kriisi ja sen vaiheet.....	4
2.2 Vankeus kriisinä	5
2.3 Selviytyminen vankilassa	10
2.4 Sosiaalityö vankilassa.....	16
3 TUTKIMUSASETELMA.....	18
3.1 Tutkimustehtävä.....	18
3.2 Aineiston keruu	19
3.2.1 Teemakortit aineistonkeruumetodina	19
3.2.2 Haastateltavien rekrytointi	22
3.2.3 Haastattelujen toteutus	25
3.3 Fenomenografia lähestymistapana	28
3.4 Aineiston analyysi	32
3.5 Tutkimusetiikka ja erityiskysymykset.....	35
4 VANKEUDEN KRIISIPROSESSI.....	39
4.1 Tutkintavankeudessa.....	42
4.2 Tuomion jälkeen	45
4.2.1 Järkytys ja kulttuurishokki	46
4.2.2 Psyykinen kipu ja tuhoisa käyttäytyminen	49
4.2.3 Rikos, tunteet ja hyväksyminen	51
4.2.4 Voimaantuminen ja tulevaisuus	57
4.3 Selviytymisstrategiat.....	60
4.3.1 Kotiutuminen	63
4.3.2 Päivä kerrallaan eläminen	69

4.3.3 Tuomion suorittamiseen keskittyminen	72
4.3.4 Perheeseen tukeutuminen	73
4.3.5 Vastustaminen.....	74
4.3.6 Muutosprosessin aloittaminen	79
4.4 Vapautuminen lähestyy	82
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	88
5.1 Tulosten yhteenveto	88
5.2 Toimintaehdotukset ja jatkotutkimussuositukset	92
5.3 Tutkimuksen arviointi.....	98
LÄHTEET.....	102
Liite 1	111
Liite 2	112
Liite 3	113
Liite 4	114
Liite 5	117

KUVIOT

Kuvio 1. Vankeuden kriisiprosessi aiemman tutkimustiedon valossa.....	9
Kuvio 2. Selviytyjätyypit vankilassa aiemman tutkimustiedon valossa.....	14
Kuvio 3. Tutkimusprosessi.....	35
Kuvio 4. Vankeuden kriisikohdat.....	39
Kuvio 5. Kriisin vaiheiden ilmeneminen vankeuden aikana.....	40
Kuvio 6. Kriisin vaiheet ja niihin sisältyvät elementit.....	46
Kuvio 7. Selviytymisstrategiat ja niihin sisältyvät elementit.....	62
Kuvio 8. Yhteenveto pitkäaikaisen vankeuden kriisiprosessista	89
Kuvio 9. Käsittelyvaiheen elementtien yhteyksiä valittuihin selviytymisstrategioihin	91

TAULUKOT

Taulukko 1. Eri selviytymisstrategioiden käytön jakautuminen vankien	61
--	----

1 JOHDANTO

Vankilaan joutuminen on merkittävä elämänmuutos, joka sisältää paljon menetyksiä. Se koettelee sekä ensikertalaista että rikoksenuusijaa (Kyngäs 2000, 100–104), ja pakottaa pohtimaan muuttunutta elämänsisältöä (Ulvinen 1996, 77). Vanki eristetään ulkopuolisesta maailmasta paikkaan, jossa vallitsee oma pienoisysteiskuntansa (Salin 1996, 60). Siihen siirtyminen voi aiheuttaa pelkoa, järkytystä ja hämmennystä (Kyngäs 2000, 103–104). Vankilan maailmaan sosiaalistuminen ja sopeutuminen ovat keskeisimpiä vangin kohtaamia haasteita, muun muassa perhesuhteiden ylläpitämisen ja elämänhallinnan menettämisen ohella (esim. Heinonen 1998, 78–79; Kääriäinen 1994, 165–172; Väkeväinen 2008, 92–96). Erityisesti pitkäaikaisvangille vankilaan joutuminen suurena elämänmuutoksena voi synnyttää kriisin (Eerikäinen 2002b, 174; Järvinen 1988, 75–76; Väkeväinen 2008, 88–91). Äärimmillään kriisi voi johtaa itsemurhaan (esim. Salin 1996, 33), mutta valtaosa vangeista löytää kuitenkin tavan selviytyä pitkästäkin tuomiosta.

Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella fenomenografisesti pitkäaikaisen vankeuden synnyttämää kriisiä ja siitä selviytymistä. Tavoitteena on syventää käsitystä pitkäaikaisvangin kriisiprosessin vaiheista ja piirteistä. Tutkimukseni tiedonintressi on emansipatorinen, sillä tavoitteena on vankien kokemuksia tulkitsemalla esittää keinoja, joilla vankien selviytymistä vankilassa voitaisiin tukea. Sosiaalisten ongelmien ja avuntarpeiden tutkiminen on keskeistä sosiaalityössä, ja kriiseistä toipumisen tukeminen siten tärkeä tavoite. On vangin oikeus saada tukea kriisin käsittelyssä ja vankilassa selviytymisessä tuomionsa aikana. Samanaikaisesti roolini tutkijana on sosiaalityön ytimeen kuuluvien arvojen mukaisesti toimia vankien puolestapuhujana, ja saada paheksuntaa herättävän marginaaliryhmän ääni kuuluviin. Vangit ovat vankilan implisiittisen eli sisäisen maailman asiantuntijoita, ja siksi heidän omien kokemusten ja käsitysten tutkiminen auttamiskäytäntöjen kehittämiseksi on tärkeää.

Vaikka tarkasteluni kohdistuu vankeuteen eikä vapautumisen jälkeiseen aikaan, on tutkimukseni tavoitteena tuottaa sellaista tietoa, jota voisi hyödyntää myös rikollisuudesta irtautumiseen tähtäävän elämänmuutoksen tukemisessa. Sen edistäminen on lain mukaan myös vankeusrangaistuksen tavoite (Vankeuslaki 2005/767, 2 §). Vankeusajan kriisistä toipumisen ja rakentavien selviytymisstrategioiden valitsemisen tukeminen vankilassa olisi tärkeää vapautumisen jälkeisen elämän kannalta, sillä vankilassa opitut tavat selviytyä voivat heijastua myös siviiliin (Järvinen 1988, 104). Vankilassa aloitetun muutosprosessin ja selviytymistä vaatineiden voimavarojen

hyödyntäminen vankilan jälkeisessä muutostyöskentelyssä olisi merkityksellistä, niin vangin kuin yhteiskunnankin näkökulmasta. Moniongelmaisena ja haavoittuvaisena asiakasryhmänä vangit ja entiset vangit vaativat sensitiivistä työskentelyä, jossa olisi hyödyksi ymmärtää vangin kokemuksia ja sitä ympäristöä, josta vanki vapautuu siviiliin.

Vankilaan kohdistuva tutkimus on ollut varsin monitieteistä, mutta sosiaalityön osalta melko vähäistä. Sosiaalityön tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita muun muassa vangin elämäntilasta (esim. Kyngäs 2000), vangin kuntoutuksesta (esim. Granfelt 2007) ja vankilasta vapautumisesta (esim. Kauppila 1999; Granfelt 2015). Lähimpänä omaa tutkimusasetelmaani ovat Salinin (1996) mieselinkautisvankitutkimus, ja Väkeväisen (2008) naiselinkautisvankeihin kohdistuva pro gradu -tutkielma. Molemmissa tarkastellaan vankilassa elämistä ja siellä selviytymistä. Kriisiprosessin näkökulmasta vankeutta ei kuitenkaan varsinaisesti ole aiemmin tarkasteltu. Näin siitä huolimatta, että valtaväestöön verrattuna vangit tekevät itsemurhia jopa kahdeksan kertaa enemmän (Marzano & Hawton & Rivlin & Fazel 2011, 863). Monet vangit ovatkin kertoneet kokeneensa vankilaan joutumisen merkittävänä kriisinä (esim. Väkeväinen 2008, 76–91; Järvinen 1988, 75–76; Salin 1996, 122). Monissa tutkimuksissa ajatus vankeuden kriisistä näkyy jonkinlaisena taustaoletuksena, vaikkei sitä tutkimusasetelmassa mainitakaan. Esimerkiksi kansainväliset psykologiset tutkimukset vangin selviytymiskeinoista sisältävät oletuksen siitä, että vankilaan joutuminen voi synnyttää äärimmäisen stressitilan, joka koettelee yksilön selviytymiskykyä (esim. Mohino & Kirchner & Forns 2004).

Valtaosa vankeihin kohdistuneista kotimaisista tutkimuksista on jopa 25 vuotta vanhoja, ja suuri osa niistä on opinnäytteitä. Vuoden 2005 vankeuslain muutoksen ja muun kriminaalipoliittisen ajattelun kehityksen myötä moni asia on viime vuosikymmeninä muuttunut, ja olisi syytä selvittää vankilassa selviytymisen kokemuksia ja käsityksiä nykypäivän valossa. Rikosseuraamusjärjestelmän kehittäminen on tällä hetkellä eräänlaisessa murrosvaiheessa. Ollaan siirtymässä uusklassisesta oikeusajattelusta kohti kuntouttamisen ja yksilöllisen arvioinnin korostamista (ks. esim. Linderborg 2014). Tällaisessa rikosoikeudellisessa ja sosiaalipoliittisessa keskustelussa on hyödyllistä ymmärtää vankilan maailmaa ja sitä toimintaympäristöä, jossa vangit elävät, uudelleenrakentavat identiteettiään ja omaksuvat tapoja selviytyä. Kriminologisten, sosiaalipsykologisten ja psykologisten tutkimusten rinnalle on perusteltua tuoda sosiaalityön näkökulmaa, sillä vankien ja vapautuneiden vankien kanssa työskentely tapahtuu pitkälti sosiaalityön kentällä.

Tutkimusaiheeni kumpuaa myös henkilökohtaisesta kiinnostuksesta erilaisiin elämänpolkuihin, ja erityisesti siihen, millaiset käännekohdat elämän kriisitilanteissa johtavat polulle kohti selviytymistä.

Aiempi työkokemukseni vankien parissa kiinnitti huomioni siihen, millaisen jäljen vankeus elämänpolulle jättää. Aloin pohtia niitä asioita, joista vankilassa on selviydyttävä, ja sitä, millaisia eri strategioita vankilassa on mahdollista käyttää. Tämän ajattelun pohjalta rakentuivat tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset.

Tutkielma koostuu viidestä luvusta. Johdannon jälkeen luvussa kaksi esittelen, miksi vankeus voi synnyttää kriisin ja millaisena se aiemman tutkimuksen valossa näyttäytyy. Kokoan aiempien vankeihin kohdistuneiden tutkimusten pohjalta erilaisia tyypittelyjä vankien tavoista selviytyä vankilassa. Tyypittelyt toimivat taustateoriana empiirisen aineiston analyysille. Luvussa kolme kuvailen tutkimustehtävääni ja tutkimuksen toteutusta. Kerron ensin esihaastatteluiden tekemisestä ja teemakorttien käyttämisestä aineistonkeruumetodina, minkä jälkeen kuvailen haastateltavien valikoitumista ja tutkimushaastattelujen toteuttamista. Kuvaan tutkimuksen metodologista viitekehystä ja fenomenografisen analyysin toteutusta. Luvun lopuksi erittelen tutkimuksen toteutukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä.

Tuloksia esittelevä luku neljä jakautuu neljään eri osaan. Ensimmäisessä osassa kuvaan tutkintavankeuden aikaista kriisiä. Toinen osio käsittelee tuomion saamisen jälkeistä kriisiä siinä esiintyvien vaiheiden kautta. Sen jälkeen siirryn kuvaamaan kriisin työstämisen lopputuloksena valittuja selviytymisstrategioita, ja luvun lopussa käsittelen vielä vapautumisen lähestymistä kolmantena kriisin kohtana. Luvussa viisi teen yhteenvetoa tutkimuksen tuloksista ja esitän niistä tehtävät johtopäätökset. Esitän toimintaehdotuksia sosiaalityön auttamiskäytäntöjen kehittämiseksi ja suosittelen mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita. Lopuksi arvioin vielä tutkimusprosessiani ja tutkimukseni luotettavuutta.

2 KRIISI JA SELVIYTYMINEN VANKILASSA

2.1 Kriisi ja sen vaiheet

Kriisi syntyy silloin, kun tapahtuu jotain erityistä, joka ylittää ongelmanratkaisukykyämme. Silloin aiemmin opitut keinot tehdä ratkaisuja eivät riitä, ja joudumme arvioimaan uudelleen aiemmin itsestään selvinä pitämiämme asioita. Kriisi voi aiheutua sekä myönteisistä että kielteisistä elämäntapahtumista, jolloin suuri muutos voi pakottaa tarkastelemaan omaa elämäntapaa ja elämäntapaa. Kriisi on siis eräänlainen käännekohta, joka sisältää sekä vaaran hyvinvoinnille että kasvun mahdollisuuden. (Ruishalme & Saaristo 2007, 26–28; Palosaari 2008, 23.)

Monesti kriisit jaetaan kehityskriiseihin ja traumaattisiin kriiseihin. Kehityskriisit ovat normaaleja luonnolliseen elämän kehityskulkuun kuuluvia muutoksia tai ongelmatilanteita, kun taas traumaattisen kriisin syy on yleensä äkillinen tapahtuma, joka järkyttää ja tuottaa kärsimystä. Erilaisista kriisityypeistä voidaan erottaa myös elämänkriisit, jotka ovat elämän kulkuun kuuluvia pitkäkestoisia rasisitilanteita, joita ei satu kaikille. Usein kriisi on kuitenkin tapa reagoida menetykseen tai uhkaan siitä, että on menettämässä jotain tärkeää. Kriisi synnyttää ajanjakson, joka sisältää voimakasta henkistä kipua ja hämmennystä. Silloin ihminen menettää hallinnan tunteen ja kokee itsensä eksyneeksi. (Ruishalme & Saaristo 2007, 26–28; Palosaari 2008, 23–24.)

Kriisinä vankilaan joutuminen on ainutlaatuinen, eikä sitä yleensä mainita teoksissa, jotka käsittelevät erilaisia esimerkkejä kriisitilanteista. Pitkäaikaiseen vankeuteen joutuminen on erityinen kriisi, jota on hankala paikantaa yksittäisen kriisityypin alle. Aiemman tutkimuksen perusteella pitkäaikainen vankeus näyttäisi kuitenkin noudattavan traumaattiselle kriisille tyypillisiä vaiheita. Kriisikokemukset ovat aina erilaisia, mutta traumaattisen kriisin prosessista voidaan erottaa joitakin kaikille tyypillisiä vaiheita: shokkivaihe, reaktiovaihe, käsittelyvaihe ja uudelleen suuntautumisen vaihe (esim. Saari 2000, 41–68). Seuraavaksi erittelen lyhyesti traumaattisen kriisin neljää vaihetta. Sen jälkeen kuvaan, millä tavoin pitkäaikaiseen vankeuteen tuomitukseksi tuleminen näyttäisi muodostavan samankaltaisen kriisiprosessin.

Kriisin ensimmäisessä vaiheessa shokin tehtävä traumaattisen tapahtuman jälkeen on suojella asioilta ja tunteilta, joita yksilö ei ole vielä valmis ottamaan vastaan. Shokkivaihe puuduttaa tunteita, kunnes niiden käsittelemiseen ollaan valmiita. Shokkivaiheelle tyypillistä on järkytys, ja vaikeus käsittää tapahtunutta todeksi. Olo voi olla epätodellinen, ja esimerkiksi aikakäsitys voi tuntua vääristyneeltä. Shokkivaiheessa yksilön toiminta saattaa lamaantua. Sen aikana koetut aistivaikutelmat ja elämykset

voivat taltioitua poikkeuksellisen voimakkaasti mieleen, tai vastaavasti shokkivaiheen aikaisia tapahtumia voi olla hankala palauttaa mieleen jälkikäteen. (Cullberg 1975, 171–172; Palosaari 2008, 54–55; Ruishalme & Saaristo 2007, 64; Saari 2000, 42–44.)

Shokkivaihetta seuraa reaktio tapahtuneeseen, jolloin shokin puuduttamat tunteet pääsevät irti ja vapauttavat eräänlaisen psyykkisen kaaoksen. Reaktiovaiheessa tyypillistä on tunne-elämän ailahtelevuus ja vaikeat surun, yksinäisyyden, pelon ja epätoivon tunteet. Tunteet saattavat esiintyä myös ruumiillisena oireiluna. Tässä kriisiprosessin vaiheessa itsetuhoiset ajatukset, aggressiivisuus, levottomuus tai vetäytyminen sosiaalisista suhteista voivat olla tapoja reagoida ja valmistautua tulevaan käsittelyn ja työstämisen vaiheeseen. Tyypillistä tässä kohtaa on vielä paeta surua ja muita vaikeita työstettäviä tunteita, esimerkiksi käyttämällä päihteitä. (Cullberg 1975, 180–182; Palosaari 2008, 63–65; Ruishalme & Saaristo 2007, 64–65; Saari 2000, 52–55.)

Siirryttäessä käsittelyvaiheeseen tapahtuman työstäminen kääntyy ikään kuin yksilön sisäänpäin, saaden erilaisia, rauhallisempia muotoja. Keskeistä tässä prosessin vaiheessa on tunteiden käsittely. Kriisin kohdannut voi tuntea yksinäisyyttä, syyllisyyttä, vihaa, surua, itseinhoa tai ikävää. Työstäessään tapahtunutta, kriisin kohdannut tekee niin sanottua oikeanlaista luopumista, eli ymmärtää sen, mitä on hyväksyttävä ja mitä ei voi muuttaa. Yksilö siis tiedostaa tapahtuman tuomat muutokset ja olemassa olevat realiteetit. Kriisi pakottaa monesti pohtimaan omaa elämäntilannetta, ja uudelleen arvioimaan identiteettiä, arvoja tai nykyisiä toimintamalleja. (Cullberg 1975, 183; Palosaari 2008, 65–72; Ruishalme & Saaristo 2007, 26, 65; Saari 2000, 63–64.)

Tapahtuman hyväksymisen myötä kriisin kohdannut alkaa pikku hiljaa orientoitumaan uudelleen. Hän sopeutuu uuteen elämäntilanteeseensa. Elämän ilo ja toivo tulevaisuudesta alkavat palautua, ja kriisin horjuttama itsetunto alkaa eheytyä. Monesti kriisi aletaan nähdä merkityksellisenä, jopa voimaannuttavana kokemuksena omassa elämänkulussa. (Cullberg 1975, 186; Ruishalme & Saaristo 2007, 65; Saari 2000, 67–68.)

2.2 Vankeus kriisinä

Vankeuteen joutuminen aiheuttaa kriisin, koska vankilan ulkopuolella opitut tavat toimia eivät ole vankilassa riittäviä (Järvinen 1988, 53, 75). Vankila eristää, ja riistää yksilöltä autonomian, yksityisyyden ja vapauden. Vankiin voidaan kohdistaa jatkuvaa valvontaa ja kontrollia. (Kynäs 2000, 100–104). Vankila pakottaa määrittelemään uudelleen omaa minuutta vapaasta yksilöstä

vangiksi (Eerikäinen 2002b, 174). Elämänhallinnan, itsemääräämisoikeuden ja omanarvontunteen menettäminen jo sinällään voi synnyttää kriisin (Salin 1996, 33; Eerikäinen 2002b, 175). Oman identiteetin menettämisen ohella vangittu saattaa pelätä myös sosiaalisen identiteettinsä, eli tärkeiden ihmissuhteidensa menettämistä (Väkeväinen 2008, 65). Pelkoa voi aiheuttaa myös vankilan muut vangit. Vaikka vankila ei olisikaan ennestään tuntematon paikka, voi pitkäaikaisen tuomion saaminen synnyttää kriisin, johon sopeutuminen pakottaa arvioimaan omaa elämäntilannettaan. Väkeväinen (2008) on pro gradu -tutkielmassaan haastatellut kolmea naiselinkautisvankia, ja toteaa elinkautiseen vankeuteen tuomituksi tulemisen olleen naisille traumaattinen kriisi, jota vankila tilana ylläpiti. Samansuuntaisia kokemuksia on noussut vankien kertomuksista esiin muissakin tutkimuksissa (esim. Järvinen 1988, 75–76). Ulvinen (1996, 258–259) toteaa vankilaan joutumisen kuvautuvan tapahtumana, jota leimaa kokonaisvaltainen elämänsisällön muuttuminen.

Vankila on ainulaatuinen ympäristö ja tila, joka luo kriisikokemukselle erityiset puitteet. Vankilassa kohdataan lukuisia eri haasteita, jotka voivat syventää vankeuteen joutumisen synnyttämää kriisin kokemusta. Pahimmillaan ne voivat estää tai hidastaa kriisistä toipumista. Tarkastelen seuraavaksi vankilassa kohdattuja haasteita vangin näkökulmasta. Aiemmissa kotimaisissa ja kansainvälisissä vankeihin kohdistuneissa tutkimuksissa on noussut esiin kymmeniä yksittäisiä seikkoja, jotka vangit ovat kokeneet vankilassa haasteellisena, jaksamista ja pärjäämistä heikentävinä tekijöinä. Olen muodostanut näistä haasteista viisi kategoriaa. Ensimmäisen kategorian haasteet liittyvät siviilissä oleviin ihmissuhteisiin, toisen kategorian haasteet taas ihmissuhteisiin vankilassa eli vankilan sosiaaliseen maailmaan. Kolmantena kategoriana on vankilan käytännön maailma, joka sisältää muun muassa vankilajärjestelmään liittyviä seikkoja. Neljäs kategoria on ihmisen perusoikeuksiin ja -tarpeisiin liittyvät menetykset, rajoitukset ja puutteet. Viidenneksi kategoriaksi aiemmista tutkimuksista nousivat psyykkiset haasteet.

Vankilaan joutuessaan vanki eristetään siviilissä olevista verkostoista, yhteisöistä, perheestä ja muista ihmissuhteista. Yhteydenpitoa rajoitetaan, kontrolloidaan ja valvotaan. Joillakin miesvangeilla on siviilissä vaimo ja lapsia, toisilla ihmissuhteet saattavat koostua lähinnä muista rikollisen alakulttuurin jäsenistä. Noin kolmannes vangeista on naimisissa, ja noin puolella pitkäaikaisvangeista on parisuhde (Työryhmän mietintö 2003, 50, 79). Sekä kotimaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa vangit nostavat keskeisenä haasteena esiin perhe- ja läheissuhteiden ylläpitämisen (Cohen & Taylor 1986, 71–73; Heinonen 1998, 93–100; Lehmikoski 1988, 45; Salin 1996, 126–129; Väkeväinen 2008, 92–96). Toinen siviilin ihmissuhteisiin liittyvä haaste vankien kertoman mukaan

on huoli siitä, miten omaiset suhtautuvat vangitun tuomioon, tehtyyn rikokseen tai vankilassa olemiseen (Kyngäs 2000, 104; Salin 1996, 121).

Vankila muodostaa omanlaisensa yhteisön, jonka sosiaalista maailmaa määrittävät muusta yhteiskunnasta poikkeavat normit, arvot ja kirjoittamattomat säännöt sekä lait. Vankilan yhteisössä vallitsee tietynlainen nokkimisjärjestys, joka pitkälti määrittää yhteisön ja sen jäsenten toimintaa. Monet vangit kokevat hierarkian tai oman asemansa siinä jollain tapaa ongelmalliseksi. Vankilan sosiaalista maailmaa leimaavat myös monenlaiset pelot ja vankien väliset konfliktitilanteet. (De Viggiani 2006, 84; Järvinen 1988, 56–61; Kääriäinen 1994, 165–172; Ruckenstein & Teppo 2005, 7–9.) Vankisuhteiden lisäksi haastavia voivat olla suhteet vartijoihin ja vankilan muuhun henkilökuntaan. Suhteita voi leimata epäluottamus tai pelko vartijoiden epävirallisista taikka luvottomista konfliktin ratkaisukeinoista (Järvinen 1988, 66–73; Kääriäinen 1994, 155–165).

Vankilajärjestelmä ja sen jokseenkin byrokraattiset toimintatavat näyttäytyvät monille vangeille haastavana, erityisesti tuomion alkuvaiheessa (Järvinen 1988, 31–35; Kyngäs 2000, 124; Väkeväinen 2008, 107–110). Sopeutuminen laitospelämään, sen käytäntöihin ja rytmiin voi olla vaikeaa¹. Samanaikaisesti laitostuminen voi huolestuttaa, tai sitä vastaan voidaan yrittää taistella (Järvinen 1988, 35–39; Salin 1996, 129–131; Väkeväinen 2008, 79–80).

Vankilaan joutuessaan yksilö joutuu luopumaan monista perusoikeuksistaan, jotka voivat olla hyvinvoinnin ja mielenterveyden kannalta keskeisiä. Menetettyjä oikeuksia ja tarpeita ovat muun muassa vapaus, yksityisyys, elämänhallinta, itsemääräämisoikeus ja seksuaalisten tarpeiden toteuttaminen (Heinonen 1998, 93–95; Kyngäs 2000, 100–107; Väkeväinen 2008, 70–72). Monet vankilan käytännöt tai henkilökunnan toimintatavat koetaan nöyryyttävinä tai ihmisarvoa epäkunnioittavina. Tällaisia käytäntöjä ovat muun muassa ratsiat, joissa vanki riisutetaan täysin alasti ja hänet tutkitaan perusteellisesti. Monet vangit kokevat inhimillisyyden menetyksenä myös sen, että heitä kohdellaan pelkästään vankina, pohjasakkana, joilla ei ole oikeuksia mihinkään, ei välttämättä edes vessassa asioimiseen. (Järvinen 1988, 31–34; Kyngäs 2000, 102–103; Väkeväinen 2008, 69–70.)

Perusoikeuksien ja tarpeiden puutteet, tuomion saamiseen liittyvät menetykset ja vankilaympäristö kuormittavat ymmärrettävästi yksilön mielenterveyttä monella tavalla. Monet vangit kertovatkin

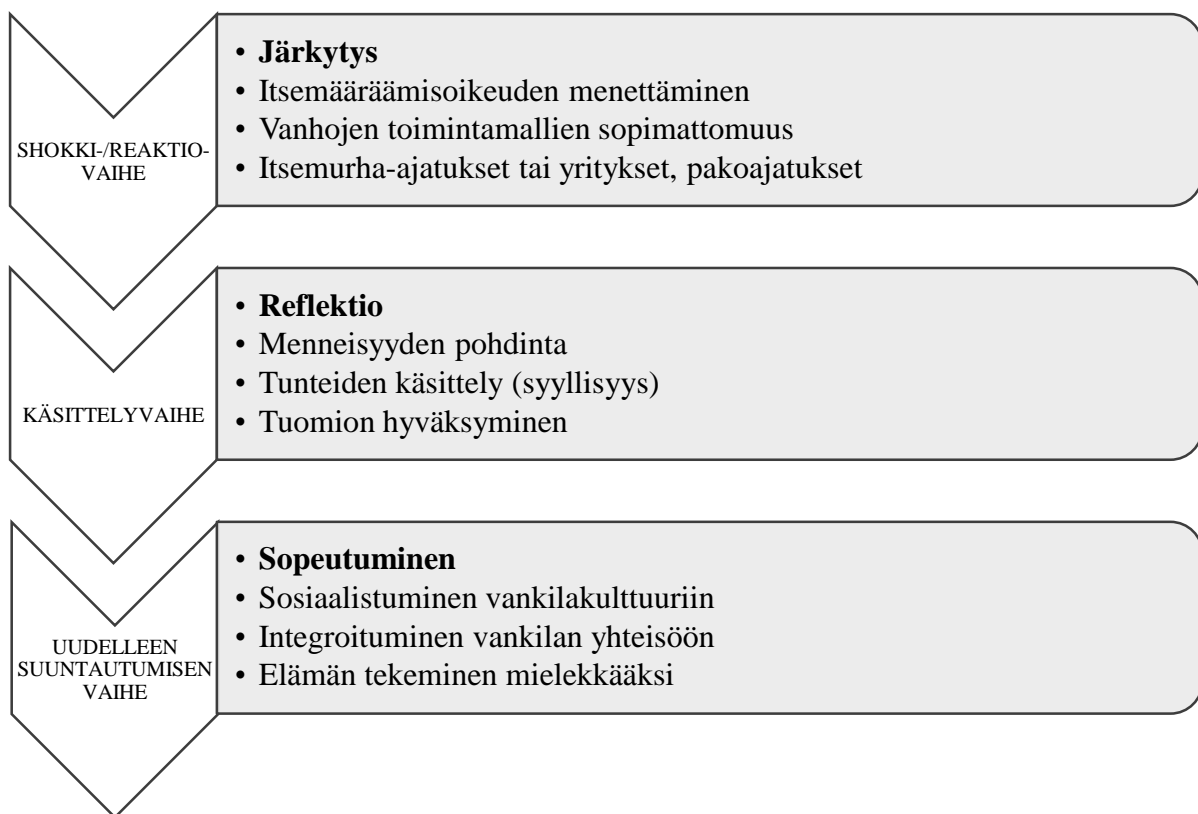
¹ Vankilan käytännöistä ja olosuhteista ks. tarkemmin: Linderborg & Blomster & Tyni & Muiluuvuori (2012)

olleensa masentuneita tai ahdistuneita jossain kohtaa tuomiota (esim. Kyngäs 2000, 131–132; Väkeväinen 2008, 76–86). Useilla vangeilla on mielenterveysongelmia jo vankilaan tultaessa, ja yli 90 prosentilla vangeista todetaan jokin mielenterveyden häiriö jossakin elämän vaiheessa (Joukamaa & Työryhmä 2010, 46). Jo tuomion ja syyllisyyden kohtaaminen voi olla haastavaa, ja monet vangit kuvaavat kuinka ”liika-ajattelu” koituu usein ongelmaksi. Vangit ovatkin usein itse huolissaan siitä, miten saavat säilytettyä mielenterveytensä vankilassa, kun on liikaa aikaa miettiä. (Heinonen 1998, 89; Salin 1996, 121–123.) Vangit pohtivat aikaan ja ajankuluun liittyviä kysymyksiä myös laajemmin. Aikaa yritetään saada kulumaan mahdollisimman nopeasti, mutta toisaalta mielekkäitä tapoja kuluttaa aikaa ei välttämättä ole saatavilla. (Järvinen 1988, 77–84; Kyngäs 2000, 121–122; Kääriäinen 1994, 136–139; Medlicott 1999, 211; Salin 1996, 123–126.)

Vankila haasteineen muodostaa erityistä selviytymiskykyä vaativan ympäristön. Kriisin kohdannut vanki voi sairastua vakavaan psykoosisairauteen tai päättää oman elämänsä. Valtaosa vangeista kuitenkin löytää tavan selviytyä vankilassa. Itsemurhaan tai selviytymiseen johtavan käännekohdan muotoutumiseen vaikuttaa laaja kirjo erilaisia tekijöitä, joita ei tässä sosiaalityön tutkimuksessa ole tarkoitus tarkemmin kuvata. Tulee kuitenkin ymmärtää, että yksilön siihenastinen elämänpolku tapahtumineen, kokemuksineen ja merkityksenantoineen vaikuttaa olemassa oleviin voimavaroihin.

Kriisin kohdatessaan yksilö voi olla voimissaan, tai vastaavasti edellisen kriisin työstäminen voi olla kesken ja voimat eivät välttämättä riitä molempien kriisien yhtäaikaiseen läpikäymiseen. Jos aiempia traumoja ei ole ehditty käsitellä, aiemmat kokemukset eivät voi auttaa ratkaisemaan uutta tilannetta. Sen sijaan niihin liittyvä tunnelataus saattaa aktivoitua ja tuottaa moninkertaista kärsimystä. Silloin puhutaan ketjuuntuneesta traumasta. (Palosaari 2008, 33.) Suuri osa vangeista kantaakin vankilaan tullessaan monenlaisia traumoja (Caraballo & Pérez-Pedrogo & Albizu-García 2013, 196; Egeressy & Butler & Hunter 2009, 212; Granfelt 2008, 29; Leach & Burgess & Holmwood 2008, 104), joten voimavarat vankeuden aiheuttaman kriisin käsittelyyn voivat olla liki olemattomat. Kriisiin liittyy siis aina riski toimintakyvyn pysyvästä heikentymisestä, jolloin yksilö jää pysyvästi haavoittuneisuuden ja katkeruuden tilaan. Epäonnistuneiden tilanteen ratkaisuyritysten tuloksena yksilö saattaa lannistua ja uupua (Palosaari 2008, 23; Ruishalme & Saaristo 2007, 27–28). Vankikuolemista noin puolet on itsemurhia (Reading & Bowen 2014, 212; Joukamaa 1995, 5), ja itsemurhariski on korkeimmillaan tuomion alussa (Frottier & König & Matschnig & Seyringer & Fruhwald 2007, 225). On syytä huomioida, miten vankilan olot voivat vaikuttaa kriisin työstämiseen. Eristyssellissä asuminen luonee erilaiset olosuhteet kriisin kokemukselle kuin vankilan kuntouttavalla osastolla asuminen.

Aiempiä tutkimuksia (Järvinen 1988; Kyngäs 2000; Salin 1996; Väkeväinen 2005) tulkitsemalla näyttää siltä, että monet vangit käyvät läpi traumaattisen kriisin kaltaisen prosessin vankeutensa aikana. Vankeustuomion alussa vangit käyvät läpi jonkinlaisen shokki- ja reaktiovaiheen. Silloin koetaan järkytystä muuttuneesta elämäntilanteesta, ja voimakkaita epätoivon tuntemuksia, jopa itsemurha-ajatuksia. Sen jälkeen työstetään ja reflektoidaan elämäntilannetta. Lopulta suuntaudutaan selviytymään tuomiosta tavalla tai toisella. Kuvioon 1 olen havainnollistanut, miltä pitkäaikaisen vankeuden synnyttämä kriisiprosessi aiemman tutkimuksen valossa näyttää.

Kuvio 1. Vankeuden kriisiprosessi aiemman tutkimustiedon valossa

Traumaattiselle kriisille tapahtuman arvaamattomuus on tunnusomaista. Vankeuteen joutuminen ei aina kuitenkaan ole arvaamatonta tai yllättävää, mutta voi silti synnyttää kriisin. Tässä mielessä voisi olla mielekkäämpää puhua vankeudesta elämänkriisinä. Voitaisiin sanoa, että vankeuteen joutuminen sisältää elementtejä erityyppisistä kriiseistä, ja kontekstiltaan erityisenä tilanteena luo varmasti omanlaisiaankin piirteitä kriisiprosessille. Tähän liittyvää ymmärrystä pyrin tutkimuksessani lisäämään.

2.3 Selviytyminen vankilassa

Selviytymisen valitseminen vankilassa itsemurhan sijaan näyttäytyy aiemmassa tutkimuksessa tietoisena ja aktiivisena prosessina (Järvinen 1988; Kyngäs 2000; Reading & Bowen 2014; Salin 1996). Hyvin vähän kuitenkaan tiedetään siitä, *miten* vanki selviytyy itsemurha-ajatuksistaan, eli siitä, millainen kriisin alkuvaiheen jälkeinen prosessi kohti selviytymistä on. Tätä tutkimuksellisesta aukkoa (ks. Reading & Bowen 2014, 213.) pyrin tällä tutkimuksella täydentämään. Vaikkei käännekohdan tarkempi määrittely ole välttämättä mahdollista, voidaan kriisiprosessin ja vankilassa selviytymisen kautta pohtia niitä asioita, jotka selviytyvälle vangille ovat olleet keskeisiä. Monelle vangille vankeus onkin kasvumahdollisuus, josta voi selviytyä entistä vahvempana. Kriisin kohdannut voi löytää toipumisen myötä itsestään sellaisia vahvuuksia ja voimavaroja, joiden ei tiennyt olevan olemassakaan (Palosaari 2008, 15). Joillakin vangeilla kriisistä selviytyminen johtaakin reflektion myötä kokonaisvaltaiseen elämän muutosprosessiin ryhtymiseen (Kyngäs 2000, 130–135; Salin 1996, 83–111).

Kansainvälisessä tutkimuksessa vangin selviytymistä on enimmäkseen tarkasteltu *coping*-käsitteen kautta (esim. Carlson & Cervera 1991; Ireland & Boustead & Ireland 2005; Mohino ym. 2004; Pelissier & Jones 2006). Sillä tarkoitetaan yksilön jatkuvasti muuntuvia kognitiivisia ja toimintaan suuntautuvia pyrkimyksiä käsitellä sellaisia sisäisiä ja ulkoisia vaatimuksia, jotka kuluttavat hänen voimavarojaan. Voimavaroja kuluttavat tilanteet voivat liittyä erilaisiin uhkiin, menetyksiin, haasteisiin tai muihin stressitilanteisiin. (Lazarus & Folkman 1984, 141; Mohino ym. 2004, 41). *Coping*- ja *coping strategy*-termejä käytetään monesti toistensa synonyymeinä, ja suomen kieleen ne käännetään yleensä tarkoittamaan selviytymiskeinoa tai selviytymisstrategiaa.

Kotimaisessa tutkimuksessa erilaisia tapoja selviytyä vankilassa on tyypitelty monesta eri näkökulmasta. Aiemmissa tutkimuksissa on käytetty erilaisia termejä kuvaamaan vangin strategiaa tai tapaa suorittaa tuomiotaan. Näkökulmasta riippuen on selviytymisstrategian ohella puhuttu esimerkiksi ”lusimisen keinoista” (Kääriäinen 1994) tai ”lusimistavoista” (Kyngäs 2000). Tässä tutkimuksessa tarkastelu kohdistuu vangin kokemaan kriisiin, joten tarkoituksenmukaista on puhua juuri selviytymisstrategiasta. Selviytymisstrategialla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa siis sitä tietoista toimintaa, jonka päämääränä on pärjätä uhkaavissa tai stressaavissa olosuhteissa. Strategia on siis elämän ristiriitojen ratkaisemiseksi kehitetty vastaus (ks. Pehunen & Lahtela 1982, 13).

Selviytymisen valittuaan vanki siis puntaroi mielessään erilaisia vaihtoehtoja siitä, miten hän vankilassa oloajasta selviytyisi, osin varmasti myös tiedostamattaan. Selviytymisstrategioita on monenlaisia, ja strategian valinta riippuu muun muassa vangin persoonallisuudesta, ympäristön asettamista puitteista ja siitä, mitä hän pitää vankilassa keskeisimpinä haasteina. (Järvinen 1988, 74; Salin 1996, 34–37; ref. Hänninen 1992, 25). Ulvisen (1996, 260–263) mukaan vankeuden aikaisen aktiivisen selviytymisstrategian muodostaminen kuvastaa pyrkimystä kokea vankilassa oleminen mielekkäänä eristyneisyydestä huolimatta. Vanki pyrkii ratkaisemaan vankeuden ja vapauden kokemusmaailmojen välisen ongelman.

Kääriäinen (1994) on väitöskirjassaan tyypitellyt moninkertaisten rikoksenuusijoiden vankilassa oloa sen mukaan, miten vanki kuluttaa aikaansa, eli miten vanki lusii. Aineistonsa perusteella Kääriäinen muodosti kolme eri lusimisen keinoa: toimintaan suuntautuminen vankilassa, siviiliin suuntautuminen ja todellisuuden pakeneminen. Lusimisen tarkastelu on tutkimuksessa yksi osa laajempaa rikosuraan liittyvää elämäntapatutkimusta.

Kyngäs (2000) puolestaan on tarkastellut vankeja siitä näkökulmasta, miten he suhtautuvat vankeuteensa. Tutkimuksen vankihaastattelut on toteutettu vuonna 1992. Väitöskirjan tehtävänä on ollut tarkastella elämänskulkua sekä ennen vankilaa että vankeudessa ja vapautumisen jälkeen. Vankeusaikaan kohdistuvassa tarkastelussa nuorten ensikertalaisten miesvankien kertomukset tuottivat neljä erilaista kategoriaa, joista yksi oli pitkäaikaisvankien edustamat ”korjaajat” – elämäntapaansa muuttamaan pyrkivät vangit. Muut kolme lyhyttä tuomiota suorittavien vankien muodostamaa kategoriaa olivat ”uutta oppimassa olevat” eli vahvasti rikollisessa elämäntavassa kiinni olevat, ”kärsijät”, eli vankilamaailman vieraaksi kokevat vangit, sekä ”hyötyjät”, jotka näkivät rikollisen elämäntapansa hauskanpitona, ja vankilassa olon ikään kuin lepotaukona kuluttavasta elämäntyylistä. Vaikka oma tutkimukseni kohdistuikin pitkäaikaisvankeihin, otan teoriaosuudessa huomioon myös lyhytaikaisvankien tyypittelyt, sillä nekin edustavat mahdollisia tapoja suhtautua vankilassa selviytymiseen.

Vangin selviytymisstrategioita on profiloitu myös sen mukaan, miten vangit ratkaisevat kohtaamiaan haasteita käytettävissään olevilla resursseilla. Salin (1996) on tarkastellut elinkautisvankien selviytyjätyyppejä persoonallisuuden ja toiminnan psykologian näkökulmasta. Selviytyjiksi nimettiin ”mukautuja”, ”taisteleva älykkö”, ”aikuisuuteen kypsyjä” ja ”ryhdistäytyjä”. Mukautuja sopeutui vankilamaailmaan, kun taas taisteleva älykkö nimensä mukaisesti taisteli voimakkaasti laitostumista vastaan. Aikuisuuteen kypsyjä ja ryhdistäytyjä keskittyivät itseensä ja elämäntavan muutokseen.

Lehmikoski (1988) on pro gradu -tutkielmassaan erotellut useampikertaisten omaisuusrikollisten lusimistyyleistä kolme eri kategoriaa. Kotimaisen vankien selviytymistä koskevan tutkimuksen vähäisyydestä johtuen käytän tutkimusta taustateoriani hahmottamisessa, vaikkakin kyseessä on vanha opinnäytetyö. Lusimistapa kertoo Lehmikosken mukaan vankeuteen suhtautumisesta. Hän mieltää sen rakentuvan uhman tai sen puutteen kautta (mt., 53). Tutkimuksessa ei ollut määritelty, onko kyse lyhyt- vai pitkäaikaisvangeista. Uhmakkuuden perusteella vangit luokiteltiin ”uhmakkaisiin vankeihin”, ”lannistettuihin luovuttajiin” sekä ”keskitien kulkijoihin”. Uhmakkaat vangit laiminlöivät sääntöjä ja olivat niin kutsuttuja hankalia tapauksia, kun taas lannistetuille luovuttajille vankila oli tuttu ja turvallinen paikka, jossa uhma oli todettu tehottomaksi. Keskitien kulkijat halusivat lusia tuomionsa rauhassa välttämällä konfliktia ja odottaen siviilielämään paluuta. He pyrkivät tekemään vankilassa elämisen mahdollisimman mielekkääksi. Myös Lehmikoski korostaa, etteivät kaikki vangit sopeudu vankilaan jollakin yllämainituista tavoista, vaan osa tekee itsemurhan tai vaipuu psykoosiin. (Mt., 55–60).

Tutkimustehtäväni kannalta toinen keskeinen kotimainen julkaisu, vaikka sekin jo lähes 30 vuotta vanha opinnäytetyö, on Järvisen (1988) pro gradu -tutkielma nuorisovankien selviytymisstrategioista arjen näkökulmasta. Selviytymistä on arvioitu sen suhteen, miten nuori vanki jäsentää arkipäiväänsä ja löytää ratkaisuja kohdattuihin haasteisiin (mt., 74). Aineistostaan Järvinen ei löytänyt erilaisia selviytyjätyyppejä, vaan päätyi kuvaamaan tyypillistä nuorisovangin selviytymisstrategiaa. Strategiassa keskeiseksi nousi vankilaan sosiaalistumisen kautta alkuvaiheen kriisistä toipuminen.

On syytä mainita myös Riittisen (1998) psykologian lisensiaatintutkimus, jossa on tarkasteltu sakko-, tutkinta-, ja vankeusvankien selviytymisstrategioita tuomion alkuvaiheessa. Vaikkakin tutkimus perustuu psykologisiin menetelmin tehtyyn selviytymisstrategioiden tyypittelyyn, ja osa tutkittavista on erittäin lyhyttä tuomiota suorittamassa, antaa se kotimaisena tutkimuksena tärkeän lisän oman tutkimuksen esiymmärryksen muodostamiseen. Tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita vangin elämänhallinnasta. Erilaisiin elämänhallinnan painotuksiin perustuen Riittinen on luonut viisi vankityyppiä, joista osa ovat vankilaselviytyjiksi, ja osa siviiliselviytyjiksi suuntautuneita. Vankilaselviytyjistä erottautui kolme ryhmää: ”irrationaaliset vankilaselviytyjät”, ”vetäytyvät vankilaselviytyjät” ja ”tavalliset vankilaselviytyjät”. Siviiliselviytyjien puolella erottui kaksi tyyppiä: ”itseään kehittävät siviiliselviytyjät” ja ”kotiin suuntautuneet siviiliselviytyjät”.

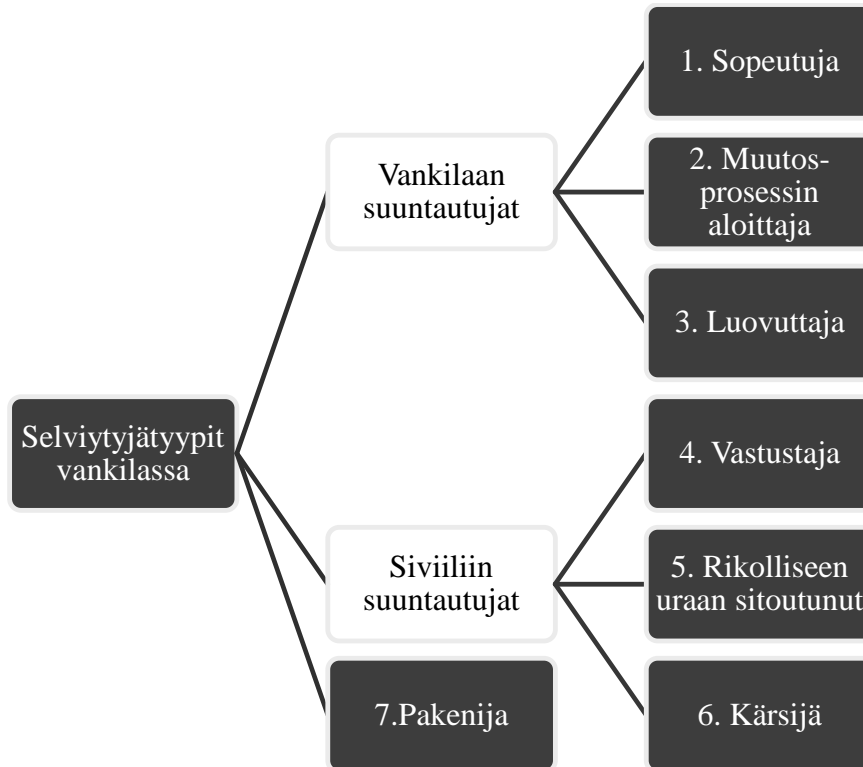
Ulkomaisessa tutkimuksessa on myös tehty jonkin verran vankityypittelyjä. Tutkimukset ovat kuitenkin yli 50 vuotta vanhoja (esim. Galtung 1959; Goffmann 1962; Morris & Morris 1962). Vaikkakin ihmisen luontaisissa tavoissa sopeutua on varmasti jotain joka säilyy yli ajan, rajaan nämä teokset tutkimukseni ulkopuolelle. Vankeja tyypittelevien tutkimusten ohella tutkimusasetelmani kannalta tärkeitä teoksia ovat Väkeväisen (2008) sosiaalityön pro gradu –tutkielma, Reading & Bowenin (2014) tutkimus elinkautisvangeista sekä De Viggianin (2006) tutkimus vangin terveydestä ja vankilassa selviytymisestä.

Väkeväinen (2008) on haastatellut kolmea naiselinkautisvankia, ja kuvaa vankien haasteita ja selviytymistä vankilan arjessa. Yhtenä tutkimustuloksena hän kuvaa vankien kokemaa kriisiä, joka näyttäisi noudattavan traumaattisen kriisin vaiheita. Reading & Bowen (2014) puolestaan ovat tehneet haastattelututkimuksen kahdeksalle elinkautisvangille. Tarkoituksena on ollut selvittää, miten vangit ovat selvinneet itsemurha-ajatuksistaan. Aineistosta nousi esiin viisi selviytymistä edistävää teemaa: minäkäsitykseen liittyvät muutokset, merkityksellisyyden kokemukset, yhteisyyden tunne, perspektiivin muutos ja elämänhallinnan palauttaminen.

De Viggianin (2006) etnografinen tutkimus englantilaisessa vankilassa kuvailee vankien käsityksiä siitä, miten he ovat oppineet selviytymään vankilassa, ja miten vankila on vaikuttanut heidän hyvinvointiinsa. Tutkimustuloksena esitetään, että vankilan sosiaalinen maailma ja yhteiskunnasta irtaantuminen muodostavat kaksi keskeistä kokonaisvaltaista terveyttä heikentävää tekijää. Mainittakoon vielä myös Heinosen (1998) vankien elämänhallintaan kohdistuva tutkimus. Siinä elämänhallintaa on kuvattu tulkitsemalla vankien elämäntarinoita. Elämänhallinta ja selviytyminen ovat jossain määrin jopa toistensa synonyymeja, ja siksi kyseisellä tutkimuksella on myös ollut tärkeä rooli tämän tutkimuksen teoreettisen esiyymmärryksen luomisessa. Liitteeseen 1 olen koonnut tutkimukseni kannalta keskeisimpien teosten tutkimusasetelmia koskevat tiedot.

Olen yhdistellyt ja kategorisoinut edellä kuvattujen kotimaisten vankilatutkimusten tyypittelyjä seitsemäksi selviytyjätyypiksi. Kategorisoinnissa ja tutkimuksen teoriataustan luomisessa en ole ottanut huomioon muita, pääasiassa psykologian tutkimuksessa luotuja jaotteluja selviytymiskeinoista (esim. Connor-Smith & Flachsbarth 2007; Lazarus & Folkman 1984; Ruishalme & Saaristo 2007, 88–89). Rajaan ne tutkimuksen ulkopuolelle, ja pitäydyn vankilan erityiskontekstissa ja sosiaalityön näkökulmassa. Edellä kuvattuja Riittisen (1998) psykologisia tyypittelyjä en myöskään ole sisällyttänyt kategorisointiin, sillä niitä ei tutkimuksessa ollut kuvattu sellaisten ominaisuuksien suhteen, jotka oman kategorisointini kannalta ovat olennaisia. Luomani

selviytyjätyypit voidaan luokitella kolmeen kategoriaan sen mukaan, suuntautuuko selviytyminen vankilaan vai siviiliin, vai onko strategiana jonkinlainen pakeneminen. Seitsemän selviytyjätyyppiä ovat sopeutuja, muutosprosessin aloittaja, luovuttaja, vastustaja, rikolliseen uraan sitoutunut, kärsijä ja pakenija (ks. kuvio 2).

Kuvio 2. Selviytyjätyypit vankilassa aiemman tutkimustiedon valossa

Vankilaan suuntautumista on kolmea eri tyyppiä. Ensinnäkin, se voi olla sopeutumista vankilaan. Sopeutujilla tarkoitetaan niitä, jotka sosiaalistuvat ja kotiutuvat vankilakulttuuriin, ja orientoituvat tuomionsa suorittamiseen tekemällä elämän vankilassa mahdollisimman mielekkääksi. He välttävät konfliktia muiden vankien tai henkilökunnan kanssa ja keskittyvät suorittamaan omaa tuomiotaan. Heille tyypillistä on pyrkiä unohtamaan siviili tuomion ajaksi. He osallistuvat aktiivisesti vankilan eri toimintoihin, esimerkiksi työntekoon, opiskeluun ja muuhun tarjolla olevaan harrastustoimintaan. ”Mukautujan” kaltaisesti vanki voi pitää vankilaa kotinaan (Salin 1996, 57–69), tai ”keskivälin kulkijan” tapaan pyrkiä pääsemään tuomiosta eroon mahdollisimman nopeasti ja kivuttomasti (Lehmikoski 1988, 58–59). Sopeutuja-vanki voi pyrkiä myös saamaan vankilassa olemisesta itsellensä parhaan mahdollisen hyödyn, kuten ”hyötyjien” tavoitteena on (Kyngäs 2000, 128–130). Myös Kääriäisen (1994, 140–142) toimintaan suuntautumista kuvaava lusimisen keino on esimerkki sopeutujan kaltaisesta selviytymisestä vankilassa, jossa olennaista on vankilan järjestettyyn toimintaan osallistuminen.

Toiseksi, vankilaan suuntautuneita ovat myös vangit, jotka haluavat muuttaa elämäntapojansa ja ryhtyvät tuomionsa aikana muutosprosessiin. Muutosprosessin aloittaja näkee tuomion ja vankeuden mahdollisuutena henkiseen kasvuun. Hän reflektoi menneisyyttään ja tuomiotaan, ja pyrkii muuttamaan vankilaan johtaneita toimintatapojaan. Muutosprosessin aloittaja kykenee antamaan tuomiolle positiivisia merkityksiä, nähden sen tärkeänä osana omaa elämänkulkuaan. Esimerkkejä muutosprosessin aloittaneista vangeista ovat ”korjaaja” (Kyngäs 2000, 130–135), ”aikuisuuteen kypsyjä”, ja ”ryhdistäytyjä” (Salin 1996, 83–110).

Vankilaan suuntautujat voivat olla sopeutujista ja muutosprosessiin alkajista poiketen myös lannistuneita luovuttajia. Heillä ei siviilimaailmassa ole juuri mitään, joten vankilaan pääseminen koetaan helpotuksena. Vankilassa pärjää paremmin kuin siviilissä, koska vankilassa on turvallista ja helppoa, eikä arkielämä vaadi vangilta itseltään juuri mitään ponnisteluja. Muut vangit kuvaavat luovuttajia laitostuneina ja jollain tapaa ”hörhöytyneinä”. (Lehmikoski 1988, 59–60.)

Vankilaan suuntautumisen sijaan vanki saattaa valita strategioita, jotka perustuvat siviiliin suuntautumiseen. Siviiliin suuntautuneita vankeja yhdistää laitostumisen ja vankilaan sopeutumisen vastustaminen tai sopeutumiseen kykenemättömyys. Ajatukset ja toiminta kohdistuvat enemmän siviilimaailmaan ja vapautumisen odottamiseen kuin vankilan arkeen ja yhteisöön. Myös siviiliin suuntautuminen voi olla kolmen laista. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvat vastustajat, jotka nimensä mukaisesti vastustavat vankilaan sopeutumista tavalla tai toisella. He eivät ole sopeutuneet vankilaan, eivätkä välttämättä myönnä rikostaan tai hyväksy saamaansa tuomiota. He käyttävät paljon aikaa omien oikeuksiensa miettimiseen, ja tekevät aktiivisesti valituksia vankilan epäkohdista. He saattavat kapinoida henkilökuntaa tai vankilan käytäntöjä vastaan. Vastustajat, kuten ”taisteleva älykkö” (Salin 1996, 69–82) ja ”uhmakas vanki” (Lehmikoski 1988, 56–58) kapinoivat suoraan tai epäsuoraan vankilan käytäntöjä ja henkilökuntaa vastaan. Heillä on hyvin negatiivinen asenne vankilaa ja vankeutta kohtaan.

Siviiliin suuntautuneet eivät kuitenkaan välttämättä vastusta vankilaa kapinoimalla, mutta suuntautuvat silti enemmän kohti siviiliä kuin vankilaa. Tällaisia ovat esimerkiksi Kyngäksen kaksi lyhytaikaisvankien tyypittelyä: ”uutta oppimassa olevat”, jotka nimesin uudelleen rikolliseen uraan sitoutuneiksi, sekä ”kärsijät”. Rikolliseen uraan sitoutuneet näkevät tuomionsa vain hetkellisenä pysähdyksenä rikollisesta elämäntyylistään, ja pyrkivät käyttämään vankilassaoloajan rikollisella urallaan etenemiseen, luoden kontakteja ja oppien uutta rikosten tekemisestä. (Kyngäs 2000, 123–

126.) Kärsijät puolestaan kokevat vankilan vieraana paikkana, jonne he eivät kuulu ja jossa olemisen aiheuttaa voimakasta ahdistusta. He välttävät konfliktia mutta eivät viitsi osallistua mihinkään vankilan toimintoihin. (Mt., 126–128.)

Kolmantena pääryhmänä selviytyjätyypeistä erottuvat pakenijat. He eivät ole suuntautuneita varsinaisesti vankilaan eivätkä siviiliin, vaan pyrkivät pakenemaan todellisuutta ja nykyhetkeä tavalla tai toisella. Tähän kategoriaan voitaisiin katsoa kuuluvaksi vangit, jotka Kääriäinen (1994, 140, 143–145) on määritellyt todellisuutta pakeneviksi huumeita käyttämällä. Samaten vankilasta pakoon pyrkivät vangit tai sietämätöntä oloilaa paetakseen itsemurhan tehneet tai sitä yrittäneet voitaisiin katsoa suuntautuvan pikemminkin pakenemiseen kuin selviytymiseen siviiliin tai vankilaan suuntautumalla. Kenties myös psykoosiin sairastuminen voitaisiin nähdä tähän kategoriaan kuuluvana.

Suomessa vangin vankilassa oloa ja erilaisia tapoja selviytyä on siis tutkittu elämänculun, elämäntavan, arjen sekä persoonallisuuden näkökulmasta. Tutkimuskohteena ovat olleet nuoret rikoksentekijät tai nuorisovangit, moninkertaiset rikoksenuusijat sekä elinkautisvangit. Vankien tuomioiden pituudet ja haastatteluhetkellä tuomiosta suoritettuna ollut aika on vaihdellut. Vankilassaolo on ollut tutkimusasetelmissa vaihtelevassa roolissa. Omassa tutkimustehtävässäni painottuu juuri vankilassa olemisen näkökulma. Vankeuden suhteuttaminen muuhun elämänculkuun tai vapautumisen jälkeiseen elämään ei ole ensisijaisessa roolissa, vaan ajattelen, että on tärkeää ymmärtää syvemmin vankilassa oloa itsessään, ja sitä prosessia jonka pitkäaikaiseen vankeustuomioon tuomittu vanki käy läpi. Pitkäaikaisvangin selviytyminen näyttäytyy lyhytaikaisvankiin nähden suurempana haasteena, ja siksi keskityn tässä tutkimuksessa vain pitkäaikaisvankien kriisiin ja siitä selviytymisen tarkasteluun.

2.4 Sosiaalityö vankilassa

Vankien selviytymistä on pyritty sosiaalityön keinoin tukemaan jo kymmeniä vuosia. Keinot, periaatteet ja tavoitteet ovat kuitenkin vuosikymmenten saatossa muuttuneet. Tänä päivänä vankilan sosiaalityössä korostuu uusintarikollisuuden ehkäisemisen ja kuntouttamisen periaatteet, joita toteutetaan muun muassa vapautumiseen valmentamalla, sosiaalipalveluihin ohjaamalla ja erilaisia toiminta-ohjelmia järjestämällä vankilassa. Toiminta-ohjelmat pyrkivät edistämään päihdekuntoutusta ja tukemaan rikollisesta elämäntavasta irtautumista. Muutostyöskentely onkin yksi keskeisimpiä vankilasosiaalityön tehtäviä. Resurssien vähäisyyden vuoksi vankilan

sosiaalityöntekijän työssä ei kuitenkaan aina ole riittävästi aikaa vankien kanssa tehtävälle muutostyöskentelylle. (Harrikari & Westerholm 2014; Järvinen 2015, 35–39; Karsikas 2014, 93–105.)

Vankilan sosiaalityö on monella tapaa jännitteistä ja rajoittunutta. Se on historiallisten syiden vuoksi jäänyt marginaaliseen rooliin niin sosiaalityön kentällä yleensä (Kirjavainen 2012, 93) kuin myös vankilan sisällä, jossa se ammatillisuudestaan huolimatta toimii apuprofessiona (Karsikas 2014, 106). Työskentelyä rajoittaa jossain määrin myös vankilasosiaalityön eri roolien välinen jännite. Yhtäältä tehtävänä on sosiaalityön periaatteiden mukainen inhimillinen hyvinvoinnin edistäminen, mutta toisaalta se pyrkii kontrolloijan roolissa vähentämään rikollista käyttäytymistä. (Valokivi 2004, 115–116; Suonio 2014, 81.) Sosiaalityön tavoitteet jäävät helposti toissijaiseksi kontrollin sitä edellyttäessä, sillä sosiaalityöntekijä on pitkälti riippuvainen vankilan hallinnollisista rakenteista (Karsikas 2014, 106–107). Sosiaalityön asiakasprosessia vankilassa määrittää rangaistusajan suunnitelma, jonka laatii arviointikeskus². Sen koordinointi ja valvontavastuu ovat sosiaalityöntekijän sijaan rikosseuraamusesimiehellä. On huomioitavaa, että suunnitelman laadintaan osallisiksi pääsee vain viidennes vangeista. (Mt., 103.)

² Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiossa Suomi jakaantuu kolmeen täytäntöönpanoalueeseen. Jokaiselle alueella toimii oma aluekeskus ja arviointikeskus. Arviointikeskus vastaa mm. vankilaan tulevien arvioinnista ja sijoittamisesta. (Ks. Vankeuslaki 2005/767.)

3 TUTKIMUSASETELMA

3.1 Tutkimustehtävä

Aiemman tutkimuksen pohjalta olen siis muodostanut käsityksen vankeuden kriisistä, ja vankien erilaisista tavoista selviytyä vankilassa. Tarkoitukseni on fenomenografisen haastattelututkimuksen avulla syventää kuvausta vankeuden kriisiprosessista, tarkastelemalla systemaattisemmin sen vaiheita ja piirteitä. Lisäksi tavoitteena on tarkastella vankien käyttämiä selviytymisstrategioita ja selviytymistä tukevia tekijöitä, ja verrata niitä aiempien tutkimusten tyypittelyihin vankien strategioista. Vaikka aiemmassa tutkimuksessa tietynlaiseen selviytymisstrategiaan päätyminen onkin näyttäytynyt aktiivisena prosessina, on strategian valinta myös pitkälti tiedostamatonta. Tutkimuksessa on tarkoitus kuvata niitä strategioita, joita vanki käyttää, näyttäytyi niiden valitseminen tietoisena prosessina tai ei.

Tutkimuskysymyksetni ovat seuraavat:

1. Millaisen kriisiprosessin pitkäaikaishvanki käy läpi?
2. Millaisia selviytymisstrategioita pitkäaikaishvankit käyttävät?

Tässä tutkimuksessa ei saada objektiivista tietoa tutkittavasta ilmiöstä, vaan subjektiivisia käsityksiä siitä, millaisia kokemuksia pitkäaikaiseen vankeuteen joutuminen on tuottanut ja miten mahdollisesta kriisistä on selvitty. Tutkimuksessa tuotetaan tietoa siitä, miten vangit tällä hetkellä käsittävät ja kokevat vankeusaikaansa. Kokemukset, niiden tulkinnat ja merkityksenannot ovat jatkuvassa muutoksessa, ja ne aktualisoituvat aina jokaisessa vuorovaikutustilanteessa. Siksi en näe aineistonkeruuta tapahtumana, jossa voisi todella kerätä tietoa haastateltavalta. Sen sijaan näen sen konstruktionistisena vuorovaikutustilanteena, jossa myös haastattelija vaikuttaa siihen, millaiseksi aineisto vastavuoroisessa kanssakäymisessä muodostuu. Aineisto siten edustaa kokemuksia, ja analyysi pyrkii ymmärtämään niitä. Pyrkimyksenä ei ole tuottaa faktista tietoa kriisin eri vaiheista, vaan siitä, mitä vangit ajattelevat ja tuntevat, jotta vankeuden aikaista kriisiä voitaisiin syvemmin ymmärtää vankien kanssa tehtävässä sosiaalityössä.

3.2 Aineiston keruu

3.2.1 Teemakortit aineistonkeruumetodina

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut selviytymisestä kokemuksen tasolla, ja pyrin kuvaamaan ja tuomaan esiin elämän todellisuutta vankilassa vangin näkökulmasta. Kokemuksia ja käsityksiä tutkittaessa tavoitteena on tulkitsevan ja ymmärtävän tiedon tuottaminen, kuten laadullisessa tutkimuksessa monesti on tapana. Aineistonkeruumenetelmäksi olen valinnut puolistrukturoidut yksilöhaastattelut, joissa vangit pääsevät kokemuksiinsa ja käsityksiinsä ilmaisemaan.

Vangit ovat erittäin marginaalinen ryhmä, ja siksi heidän äänensä kuuluviin tuominen on erityisen tärkeää. Monesti lainrikkoajat asetetaan toimenpiteiden kohteeksi eikä osallisiksi (Pohjola 1995, 90–94). Vankien osallisuus on erityisen rajoittunutta myös vankeusrangaistuksen asettamien puitteiden vuoksi, ja siksi sosiaalityön eettisten periaatteiden mukainen valtaistaminen on tärkeää. Halusin panostaa vangin osallistamiseen aineistonkeruumenetelmäni kautta. Siksi suunnittelin teemakorttien avulla tapahtuvan haastattelun, jossa vanki pääsee tuomaan esiin niitä asioita, jotka hänelle ovat merkityksellisiä vankilassa selviytymisen kannalta, eikä niitä, jotka haastattelija on ennalta määritellyt tärkeiksi. Vanki saa siis itse ikään kuin luoda haastattelun tematiikan. Tällä menetelmällä korostan vangin kokemustiedon merkitystä, ja asetan vangin oman elämänsä ja vankilassa olemisen asiantuntijan positioon. Oma valintaa painottava aineistonkeruumetodi vahvistaa myös vangin itsemääräämisoikeutta, jota vankilassa on merkittävästi rajoitettu. Ajattelin, että näin ollen haastattelu loisi vuorovaikutustilanteen, jolla voisi olla voimaannuttava merkitys vangille. Se ei kuitenkaan ole haastattelun ensisijainen funktio, vaan tavoitteena on tuottaa tietoa tutkittavasta ilmiöstä.

Fenomenografisessa tutkimuksessa tietynlainen teoreettinen perehtyneisyys tutkittavaan ilmiöön on tärkeää. Se on tärkeää myös tarkoituksenmukaisen teemahaastattelun toteuttamisen kannalta. Ensimmäistä tutkimusvaiheistani voisi kutsua eksploraatiiviseksi, sillä siinä tarkoituksena oli kartoittaa tutkimusaihetta, tutustua ilmiöön ja saada näkökulmaa tutkimustehtävän rajaamiseen. Tutkimusvaihe koostui aiempiin tutkimuksiin perehtymisen lisäksi kahden esihaastattelun tekemisestä. Esihaastatteluilla oli kaksi funktiota: niiden tarkoitus oli alustavasti lisätä ymmärrystäni vankilamaailmasta ja siellä kohdatuista haasteista, joista vangin tulee selviytyä. Kotimainen, tuore alan tutkimus on ollut jokseenkin vähäistä, enkä siksi voinut täysin turvautua aiempaan tutkimukseen. Toinen funktio ja peruste esihaastatteluiden tekemiselle liittyi tutkimushaastatteluissa käytettäviin haastattelukortteihin. Esihaastatteluiden pohjalta pystyin tarkoituksenmukaisemmin luomaan niihin

merkityksellisiä teemoja. Tein puolistrukturoidut esihaastattelut käytännön syistä jo vapautuneille vangeille.

Esihaastatteluiden pohjalta lähdin laatimaan teemakortteja. Teemojen valitseminen haastattelukortteihin oli haastava ja perusteellinen prosessi. Pohdin pitkään sitä, miten saisin yli sata aiemmissa tutkimuksissa ja esihaastatteluissa esiin noussutta teemaa tiivistettyä noin kymmeneen. Teemoja kategorisoitaessa ja valittaessa ohjaavana tekijänä olivat luonnollisesti tutkimuskysymyksiini. Esimerkiksi vankilan arjen käytäntöihin liittyvät seikat eivät niinkään ole tutkimusongelmani kannalta olennaisia, joten tiivistin muun muassa opiskelun, työtoiminnan, harrastukset, vapaa-ajan, vankilan käytännöt ja rutiinit sekä vankilan henkilökuntaan liittyvät seikat kaikki yläkäsitteeksi ”vankilan arki”. Tämän kortin valitsemalla vanki voisi halutessaan kuvata arkeaan vankilassa, joka voi kuitenkin olla keskeinen selviytymisstrategiaa ilmentävä ulottuvuus. Kriisiprosessia koskevan tutkimustehtävän mukaisesti kortteihin valikoitui teemoiksi muun muassa vankilaan tulo, sopeutuminen ja tulevaisuus.

Teemoja valitessa mietin, ettei kortteja saa olla liikaa, tällöin kortin valinta haastattelussa vaikeutuisi ja haastattelutilanne saattaisi muodostua raskaaksi. Pyrin karsimaan teemoja fokusoimalla tutkimustehtävääni. Jouduin pohtimaan yksittäisiä teemoja ja sanavalintoja monesta eri näkökulmasta. Pyrin valitsemaan teemoja, jotka samanaikaisesti ohjaisivat keskustelua tutkimuskysymyksiini kannalta relevanttiin suuntaan, mutta jotka eivät olisi liian eksakteja, mikä puolestaan olisi ristiriidassa korttien käyttämisen alkuperäisen tavoitteen kanssa. Tavoitteenahan oli antaa vangille mahdollisuus valita keskustelunaiheet ja tuoda esiin niitä asioita, jotka hänelle ovat merkityksellisiä. Teemahaastatteluissa voi monesti olla haasteena liian yksityiskohtainen teemoittelu, jolloin aiheet tulevat ikään kuin annettuina haastateltavalle. Tätä pyrin välttämään hyödyntämällä esihaastatteluiden aineistoa mahdollisimman monipuolisten teemojen valitsemiseksi.

Lopulta valitsin 12 korttia, joista yksi oli ikään kuin jokerikortti. Siihen kirjoitin pelkästään kysymysmerkin. Muut valitut teemat olivat: vankilaan tulo, arki vankilassa, perhe, siviili, muut vangit, pakeneminen, tulevaisuus, psyyke, sopeutuminen, tuomio ja menetykset. Teemat eivät kaikki liittyneet suoraan tutkimuskysymyksiini, koska vastauksia niihin ei myöskään tulisi odottaa löytyvän suoraan haastattelupuheesta – vastaukset syntyvät analyysissa tutkijan tulkinnan kautta. Ajallisuus, eli kriisiprosessin eri vaiheiden hahmottaminen tapahtui pääasiassa tarkentavien kysymyksien avulla, esimerkiksi kysymällä: ”millä tavoin mielialasi on muuttunut tuomion eri vaiheissa”. Tulee muistaa,

etteivät kortit olleet tässä tutkimuksessa itsetarkoitus, vaan väline aineistonkeruussa. Sanojen tarkoitus oli aktivoida vangin kerrontaa, joten korttien ei tarvinnut olla kaiken kattavia.

Ajattelin, että teemojen visualisointi korttien avulla saattaisi edesauttaa vaikeiden aiheiden ja kokemusten jäsentämistä ja niiden puheeksi ottoa. Kuten tavallisessakin haastattelussa, kysymysten ja teemojen tarkoituksenmukainen valitseminen on keskeistä, ja siksi tähän vaiheeseen oli syytä panostaa. Valittuja teemoja tärkeämpänä näen kuitenkin haastattelutilanteen luomisen mahdollisimman avoimeksi, rennoksi ja luottamukselliseksi, jotta haastateltava kokee voivansa kertoa niistä asioista, jotka todellisuudessa ovat olleet merkityksellisiä vankilassa selviytymisen kannalta. Haastattelutilannetta ei kuitenkaan voi etukäteen määräänsä enempää suunnitella. Aineiston sosiaaliselle rakentumiselle tulee antaa tilaa.

Tein kortit noin kämmenen kokoiselle mustalle kartongille. Tulostin teemat valkoiselle paperille selkeällä, neutraalilla fontilla, ja liimasin ne mustaa taustaa vasten (ks. liite 5). Vältin korttien käyttämisessä värejä tai poikkeavuuksia, jotka saattaisivat vaikuttaa korttien valintaan. Kortit laitoin haastattelun alussa tekstipuoli ylöspäin minun ja haastateltavan välissä olevalle pöydälle. Samalla ohjeistin ja kerroin, miten kortteja on haastattelussa tarkoitus käyttää.

Ennen haastatteluja pohdin, että vangin äänen kuuluviin tuominen haastateltavan omaa valintaa painottavan menetelmän kautta on jokseenkin ristiriidassa vangin kaipaaman struktuurin kanssa. Vaikeissa olosuhteissa elävä vanki voisi kokea hankalana liian avoimen kertomisen. Ajattelin, että on tärkeää tehdä vangille jo alussa selväksi se, että haastattelijana teen jatkuvasti tarkentavia kysymyksiä, mutta hän saa valita puheenaiheet. Pyrin välttämään haastattelutilanteen muodostumista liian haastavaksi haastateltavalle. Korttien käyttö sujui kuitenkin kaikkien haastateltavien kanssa hyvin. Osa tarvitsi alussa hieman johdattelua ja kannustusta korttien valitsemiseen, osa lähti luontevasti valitsemaan kortteja heti alusta alkaen. En hoksannut taikka muistanut kaikilta vangeilta kysyä, mitä mieltä he olivat korttien käyttämisestä haastattelussa. Ne, joilta muistin kysyä, pitivät sitä kuitenkin hyvänä ja totesivat, että tuskin olisivat ilman niitä puhuneet niin avoimesti. Olin laatinut itselleni jokaista teemakorttia varten listan tarkentavista kysymyksistä (ks. liite 4) siltä varalta, että kaikista korteista ei syntyisi spontaania kerrontaa.

3.2.2 Haastateltavien rekrytointi

Tarkoituksenani oli haastatella pitkäaikaista tuomiota suljetussa vankilassa suorittavia miesvankeja. Tutkimusasetelmani kannalta ei olisi ollut tarkoituksenmukaista haastatella lyhytaikaisvankeja, sillä lyhyt tuomio ei monestikaan synnytä samanlaista kriisiä ja selviytymisstrategian muodostamisen tarvetta kuin pidemmän vankeustuomion saaminen (Kääriäinen 1994, 175). ”Pitkäaikaisvanki”-käsitettä käytetään yleisesti alan tutkimuksissa, ja se on mainittu myös lainsäädännössä (esim. Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä 2005/781). Käsitettä ei laissa kuitenkaan ole tarkemmin määritelty, ja näin ollen sen määritelmä vaihtelee eri asiayhteyksissä (Grönholm 2002, 153). Myös rikosseuraamusalan julkaisuissa käsitettä käytetään vaihdellen. Ajoittain sillä on tarkoitettu vähintään neljän vuoden todellista vankeusaikaa, mutta tuoreimmissa julkaisuissa pitkäaikaisvangeista on puhuttu vain yli vuodenkin mittaista tuomiota suorittavina vankeina (esim. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2013).

Pitkäaikaisvankeihin voidaan katsoa kuuluvaksi myös elinkautisvangit. Viimeisen vuosikymmenen aikana pitkäaikaisvankien osuus on kasvanut. Yli kahden vuoden mittaista vankeustuomiota suorittavien vankien osuus vangeista on viime vuosina ollut noin 40 %. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2013.) Vuonna 2014 näistä 40 prosentista noin puolet oli 2–4 vuotta vankilassa olleita. Noin 14 % viettivät vankilassa aikaa 4–8 vuotta ja loput olivat vankilassa yli 8 vuotta. (Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaat 1.5.2014). Pitkäaikaisten tuomioiden lisääntyessä on yhä enemmän syytä lisätä ymmärrystä pitkäaikaisesta vankeudesta vangin näkökulmasta.

Ajattelen, että vankilassa selviytymisestä kerrotut tarinat ovat erilaisia riippuen siitä, onko haastateltava edelleen vankilassa selviytymässä, vai onko hän jo vapautunut. Käytännön syistä olisi ollut helpompaa haastatella jo vapautuneita vankeja, esimerkiksi jonkin vapautuneiden vankien järjestön toiminnassa mukana olevia, kuten esihaastateltavanikin olivat. Tutkimusasetelmani kannalta tarkoituksenmukaisempaa oli kuitenkin haastatella vankilassa olevia vankeja. Vapautuneet vangit, erityisesti päihitteettömyyteen ja rikoksettomuuteen tukevien järjestöjen toiminnassa mukana olevat, ovat luultavasti päässeet jo työstämään vankilakokemuksiaan paljon ja antaneet niille uudenlaisia merkityksiä. Esihaastateltavien kertomuksissa näkyi, kuinka he olivat tottuneet kertomaan tarinansa vankilasta tietyllä tavalla, riippumatta niinkään siitä, mitä heiltä kysyin (ks. myös Granfelt 2004, 146). Tämän lisäksi toinen syy haastatella vankilassa olevia vankeja vapautuneiden sijaan liittyy siihen, että ajattelen heidän olevan vielä syvemmällä marginaalissa kuin asiakasjärjestöissä toimivat vapautuneet vangit. On tärkeää antaa ääni heille, joiden ääni todella jää kuulumattomiin.

Fokukseni on vankilassa olon pitkäaikaisuudessa, eikä siinä, tuleeko vanki ensimmäistä kertaa vankilaan vai onko lyhyitä tuomiota alla jo useampia. Ensikertalaisen kohtaamat haasteet vankilassa ovat toki erilaisia kuin rikolliseen alakulttuuriin jo aiemmin sosiaalistuneen (Kyngäs 2000, 103), mutta pitkän tuomion saaminen synnyttää omanlaiset vaikeutensa, joista vangin on selviydyttävä, oli tuomio ensimmäinen tai ei. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan siis juuri pitkäaikaisen vankeuden synnyttämää kriisiä, ei pelkästään vankilaympäristöön joutumisen aiheuttamia haasteita.

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa ajattelin, että määrittelen pitkäaikaisen vankeuden vähintään yli kahden vuoden laitoksessaoloajaksi, rajaamatta ulkopuolelle myöskään elinkautisvankeja, koska kyseisessä vaiheessa tutkimuslupa- ja haastateltavien saamiseen liittyvät seikat olivat vielä epävarmoja. Ajattelin, että kriteerien on syytä olla sen verran väljät, että saan tutkimusluvan, vaikkakin ajattelin kahden vuoden vankilassaoloajan olevan luultavasti liian lyhyt merkittävän kriisikokemuksen syntymiselle. Olin siinä käsityksessä, että erityisesti elinkautisvankitutkimuksiin myönnetään tutkimuslupia erittäin varovasti ja harkiten. Siksi suunnittelin, että väljiä kriteereitä voisi myöhemmässä vaiheessa tarvittaessa tarkentaa. Tutkimuslupahakemukseen kirjasin siis tutkimustehtäväksi haastatella 5-10 vankia, jotka ovat suorittamassa ensimmäistä pitkäaikaista tuomiota, jossa ennakoitu laitoksessa oloaika olisi vähintään kaksi vuotta.

Kriisiprosessin vaiheiden kannalta on merkityksellistä, kuinka kauan pitkäaikaisvanki on haastatteluhetkellä jo ollut vankilassa. Aiempien tutkimusten valossa kriisiprosessin hahmottamisen kannalta olisi järkevää haastatella vankeja, joilla on tuomiosta jo 1–2 vuotta suoritettuna. Tällöin kriisin ensivaiheet olisivat jo takanapäin, ja niitä olisi mahdollista reflektoida. Fenomenografian lähtökohtia kuitenkin on, että tutkittavat muodostaisivat mahdollisimman laajan variaation tutkittavasta ilmiöstä (Huusko & Paloniemi 2006, 165), ja siksi olisi mielekästä saada aineistoa rikastuttavia kuvauksia mahdollisesti prosessin eri vaiheissa olevilta vangeilta. Tästä syystä en siis rajannut etukäteen, minkä verran tuomiosta tulisi jo olla suoritettuna haastattelun tekohetkellä.

Suljetussa vankilassa tuomiotaan suorittavien vankien haastattelemiseksi vaaditaan Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupa. Olin valinnut ensisijaisen vankilan, jossa haluaisin haastattelut toteuttaa. Valinnan tein osittain vankilan sijainnin perusteella, ja osittain liittyen siihen, että kyseisessä vankilassa tyypillisesti on pitkäaikaisempia tuomiota suorittavia vankeja. Haastateltaviksi valitsin naisten sijaan miesvangit, koska vangeista valtaosa on miehiä, eikä käytännön syistä haastatteluja ollut mahdollista toteuttaa useissa eri vankiloissa. Ennen tutkimusluvan hakemista olin yhteydessä kyseiseen vankilaan, ja sain sen apulaisjohtajalta suullisen

suostumuksen tutkimuksen tekemiseksi. Hän osoitti vankilasta erityisohjaajan yhdyshenkilökseni, jonka kanssa hoidin käytännön järjestelyt. Anoin virallista tutkimuslupaa maaliskuun alussa 2015, ja myönteisen luvan sain saman kuun lopussa. Sain vankilan yhdyshenkilön kanssa sovittua haastateltavien rekrytoinnista jo seuraavalla viikolla.

Lähetin yhdyshenkilölle tutkimuksen esittelykirjeen (ks. liite 2), jonka pyysin antamaan mahdollisille haastateltaville vangeille. Kerroin, mitkä ovat edellä mainitut tutkimusasetelmani muodostamat kriteerit haastateltaville. Ideaalitulanteessa esittelykirjeeni olisi jaettu kaikille vankilassa oleville kriteerit täyttävälle vangeille, ja vapaaehtoiset olisivat valikoituneet haastateltaviksi. Kyseinen vankila on kuitenkin korkeimman turvaluokituksen vankila, eikä vankilan käytäntöjen ja haastattelijan turvallisuuden vuoksi ollut mahdollista valita haastateltaviksi ketä tahansa vankeja. Sen sijaan yhdyshenkilö, eli vankilan erityisohjaaja pohti, ketkä olisivat sopivia haastateltaviksi, ja antoi heille esittelykirjeeni.

Haastatteluun osallistuviksi suostui kahdeksan vankia. Heistä seitsemän oli elinkautista tuomiota suorittamassa, ja yhdellä oli lyhytaikaisempi vuosituomio. Kiireellisen aikataulun vuoksi päätöksiä oli tehtävä nopeasti, joten päätin rajata haastateltavat ainoastaan elinkautisvankeihin, jotta tutkimusjoukko muodostaisi koherentin kokonaisuuden. Samalla kävi kuitenkin ilmi, että yhdellä elinkautisvangeista oli ollut jo aiemmin useamman vuoden tuomio, huomattavasti pidempi kuin muiden seitsemän vangin aiemmat tuomiot. Asettamieni kriteerien mukaisesti nykyisen tuomion olisi tullut olla ensimmäinen pidempi tuomio, joten päätin rajata myös hänet tutkimuksen ulkopuolelle. Olin hieman huolissani siitä, kokisiko kyseinen vanki loukkaavana sen, että hänet jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle. Toivoin, että erityisohjaaja selventäisi vangille syynä olevan tutkimusasetelman muodostamat kriteerit tuomioiden kestosta. Jälkikäteen ajateltuna kyseinen haastateltava olisi voinut antaa hyvän lisän sen hahmottamiseen, millä tavoin pitkäaikaisen tuomion kriisi eroaa elinkautisen tuomion kriisistä. Se jääköön kuitenkin yhdeksi jatkotutkimuksen aiheeksi.

Tutkimusjoukoksi muodostui siis kuusi henkirikoksesta tuomittua miespuolista elinkautisvankia. Päätin kuitenkin tutkimusasetelmassani säilyttää näkökulman pitkäaikaisessa vankeudessa sen sijaan, että olisin rajannut tarkastelun spesifimmin elinkautiseen vankeuteen. Aineiston koostuessa elinkautisvankien kertomuksista, on tämän pitkäaikaisvankeihin kuuluvan ryhmän erityispiirteet kuitenkin aineistoa analysoitaessa ja johtopäätöksiä tehdessä otettava huomioon. Elinkautinen tuomio voi kestopaan ja määrittelemättömän pituutensa vuoksi olla psyykkisesti koettelevampi kuin vuosituomio (Eerikäinen 2002b, 182).

Haastateltavilta saatujen esitietojen perusteella haastateltavista yksi oli ensikertalainen, muilla kertalaisuuksia ennen nykyistä tuomiota oli yhdestä kymmeneen. Aiemmillä tuomioilla laitoksessaoloaika oli vangeille kertynyt kuukaudesta noin kahteen vuoteen. Kaikille nykyinen tuomio oli siis huomattavasti aiempia pidempi. Haastatteluihin valikoituneista lyhimmillään tuomiosta oli suoritettuna alle viisi vuotta, ja pisimmillään yli kymmenen vuotta. Nuorin haastateltava oli hieman alle kolmekymmentävuotias, vanhin puolestaan hieman yli viisikymmentävuotias. Haastateltavista neljä asui kuntouttavalla vankilaosastolla, joka toimii erillään muusta vankiyhteisöstä. Muut kaksi vankia asuivat tavallisilla työssä käyvien tai opiskelevien vankien osastoilla.

3.2.3 Haastattelujen toteutus

Annoin yhdyshenkilölle päivämäärät, jolloin pääsisin tulemaan vankilaan tekemään haastatteluita. Vankilan sijainnista aiheutuvien matkakustannusten vuoksi päätin tehdä kaksi haastattelua päivässä. Sovimme siis kolme peräkkäistä päivää, ja jokaiselle kaksi haastattelua. Pyysin, että yhteen haastatteluun varattaisiin noin kaksi tuntia aikaa. Pyysin haastattelutilaksi rauhallisen tilan, jossa on mahdollista keskustella luottamuksellisesti ja jossa on pöytä haastattelukorttien käyttöä varten.

Käytännön järjestelyt sujuivat vaivattomasti, ja pian olinkin jo vankilassa ensimmäisenä haastattelupäivänä. Kertani ei ollut ensimmäinen vankilassa, mutta kyseisen vankilan korkeampi turvallisuusluokitus oli havaittavissa jo ulkoportilla. Päästyäni sisään, jätin omaisuuteni tapaajille tarkoitettuihin lokerikkoihin. Pian vartija tuli ohjaamaan minut tapaamistilaan, joka on pääasiassa tarkoitettu vankien ja omaisten tapaamisiin. Keskellä huonetta oli pleksilasi, ja sen molemmin puolin puhelimet, joiden välityksellä tapaaja ja vanki keskustelevat. Haastattelun toteutusta varten sain kuitenkin asettua tilan seinustalla olevan pöydän ääreen, jonka molemmin puolin oli tuoli, eikä pleksilasia välissä. Samassa tilassa muun muassa asianajajat tai poliisi kävivät vankeja tapaamassa.

Minulle annettiin hälytysnappi, ja ohjeistettiin sen käyttämistä varten. Hälytysnappi oli vain hätätilanteita varten. Pohdimme vartijan kanssa, miten saisin ilmoitettua hänelle, kun haastattelu on päättynyt, sillä tapaamistilan ovi olisi lukittuna haastattelun ajan. Hän ehdotti ensin, että tulisi puolen tunnin välein kysymään, olemmeko valmiita. Ajattelin jatkuvan keskeyttämisen olevan ikävää haastattelutilanteen kannalta, joten vartija ystävällisesti antoi minulle talon puhelimen, jolla sain soitettua vartijan paikalle haastattelun päättyttyä. Kun järjestelyt olivat valmiit, vartija toi ensimmäisen haastateltavan tapaamistilaan. Ensimmäisen haastattelun päättyttyä lähdin lounastauolle

vankilan ulkopuolelle. Ajattelin, että raskaiden haastattelujen välissä olisi hyvä lähteä hetkeksi pois koko vankilasta. Seuraavina haastattelupäivinä en kuitenkaan enää kokenut tarpeelliseksi poistua välillä vankilasta. Söin lounaani vankilan henkilökunnan tiloissa, ja kävin ulkona vain happihyppelyllä haastattelujen välissä.

Haastattelujen kesto muodostui keskimäärin puolentoista tunnin mittaiseksi. Ääninauhurin käyttö haastattelussa ei tuntunut häiritsevän haastateltavia. Tein haastattelujen aikana myös muistiinpanoja. Ennen teemakorttien käyttöön ohjeistamista kysyin haastateltavilta tutkimustehtävän kannalta olennaisia esitietoja. Kysyin heidän ikäänsä, siviilisäätään, kertalaisuuksia vankilassa, aiempien tuomioiden kestoja, nykyisestä tuomiosta suoritettuna olevaa aikaa ja osastoa, jolla he vankilassa asuvat. Kysyin lisäksi, onko heillä lapsia.

Haastateltavat olivat kaikki hyvin erilaisia persoonia, ja siten jokaisen haastattelut muodostuivat omanlaisikseen vuorovaikutustilanteiksi. Vangin kanssa vuorovaikutuksessa oleminen taikka haastattelemisen ei ollut minulle uusi asia, joten en ollut juurikaan jännittynyt. Joissakin haastatteluissa koin kuitenkin olevani alkuun hermostunut ja huolestunut siitä, miten saisin haastateltavasta irti tutkimustehtävän kannalta olennaista kerrontaa. Muistutin itseäni siitä, että haastattelutilanne ja aineisto saavat rakentua juuri sellaiseksi kuin ne rakentuvat, ja analysoin aineistoa sitten sellaisena kuin se on. Ajatus auttoi keskittymään läsnä olemiseen ja vangin kohtaamiseen.

Haastattelutilanteessa syntyy sanallistetun tiedon lisäksi toisenlaista, hiljaista tietoa. Se syntyy vallitsevasta tunnelmasta, jännitteistä, katseista, huokauksista ja kaikesta muusta nonverbaalisesta viestinnästä. Se, että tutkijana menin lähelle ilmiötä, lähelle vankeja sinne ympäristöön, jossa kriisi koetaan, oli mielestäni keskeinen aineiston tulkintaan vaikuttava tekijä. Paikan päällä ja lähellä syntynyt tieto on ominaislaatuista (Pösö 2006, 132), ja siksi haluan yrittää siirtää sanoiksi haastattelutilanteiden tunnelmia. Eettisten seikkojen ja tunnistettavuuden peittämisen vuoksi pyrin kuitenkin välttämään vankeja yksilöivien piirteiden liiallista kuvailua.

Ensimmäinen haastateltavani oli erittäin puhelias ja dramaattisesti kertomuksiinsa eläytyvä mies. Jo ennen kuin ehdin ohjeistaa teemakorttien käyttöä loppuun asti, hän valitsi määrätietoisesti ensimmäisen kortin. En ehtinyt kysyä tarvittavia esitietokysymyksiä, mutta en myöskään halunnut enää keskeyttää haastateltavaa, joten kysyin ne myöhemmin haastattelun lomassa. Haastatteluista tämä ensimmäinen oli kenties raskain, sillä haastateltava puhui paljon ja pitkään, yli kaksi tuntia.

Kertomuksia oli ajoittain hankala seurata epäloogisen ja hajanaisen kerronnan vuoksi. Haastateltava ohjasi keskustelua jatkuvasti lapsuuden muistoihinsa ja menneisyyteensä, käsitellen vaikeita kokemuksiaan ja pyytäen niihin minulta näkökulmia ja tukea. Vuorovaikutustilanne sai siinä mielessä pikemminkin terapeutin kohtaamisen kuin tutkimushaastattelun piirteitä. Haastattelun lopuksi vanki totesi luottavansa minuun kuin vuoreen.

Seuraava haastateltava toi mukanaan läjän dokumentteja, poistumislupapäätöksiä ja muita asiakirjoja. Jo haastattelun alkumetreillä kävi selväksi, että haastateltava näki tilanteen mahdollisuutena nostaa esiin vankilassa kohtaamiaan epäoikeudenmukaisuuksia ja muita epäkohtia. Kuvatessaan tilanteita, joissa tasa-arvo ei hänen kohdallaan ole toteutunut, hän kiihtyi herkästi. Pettymys ja viha olivat miltei käsin kosketeltavia. Puhetyylin olisi voinut tulkita uhkaavaksikin, mutta kuuntelin rauhassa mitä hänellä oli sanottavana. Tuntui, että haastateltava näki minut jollain tapaa viranomaisten edustajana, vaikkei varsinaisesti minulta perusteluja vääryyksiin odottanutkaan. Siitä huolimatta koin hänen suhtautuvan minuun erittäin asiallisesti ja kunnioittaen.

Seuraavassa haastattelussa vuorovaikutustaitoni ja sosiaalityön kokemukseni tulivat tarpeeseen. Tapaamistilaan tuotiin erittäin pidättyväinen ja vähäsanainen vanki, joka alkuun vältteli katsekontaktia ja vastaili muutamalla sanalla ympäröivästä. Hän ei lähtenyt aluksi mukaan korttien valitsemiseen, vaan totesi, että minä voisin valita mistä kortista keskustellaan. Kahden ensimmäisen kortin jälkeen hän kuitenkin rohkaistui itse valitsemaan, ja lopulta kävimmekin läpi kaikki kortit, lukuun ottamatta jokeri-korttia. Haastattelun alussa olin huolissani siitä, miten haastattelu näin sulkeutuneen miehen kanssa tulisi onnistumaan. Päätin kuitenkin kärsivällisesti olla läsnä tilanteessa, ja toivoin, että haastateltava kokisi jossain vaiheessa voivansa avata todellisia kokemuksiaan minulle. Niin kävikin, ja koin, että kaiken kaikkiaan saimme rakennettua hyvän suhteen puolentoista tunnin aikana, jossa molemmilla oli helppoa ja melko luontevaa olla. Olennaista onnistumisen kannalta oli paikoittain pitkäkestoisemman hiljaisuuden sietäminen. Kyselin lannistumatta aina tarkentavia lisäkysymyksiä, ja niiden kautta saimmekin paljon syvyyttä keskusteluun. Vähäsanaisuudesta huolimatta haastattelu oli sisällöltään intensiivinen ja merkityksellinen. Haastattelun päättyttyä haastateltava omatoimisesti korjasi haastattelukortit pinoon ja ojensi ne minulle. Tulkitsin tämän eleenä siitä, että haastattelutilanne oli jollain tapaa hänellekin merkityksellinen kokemus.

Neljäntenä haastattelin vankia, joka ensimmäisistä puheenvuoroistaan lähtien kertoi avoimesti ja luottavaisesti elämästään. Hän oli puhelias ja rennon oloinen, keventäen raskaita puheenaiheita huumorilla ja kertoen välillä tarinoita mieleen painuneista vankitovereistaan. Ajoittain hän haki

vahvistusta sille, toimiiko hän haastattelutilanteessa oikein. Hän kaipasi hieman johdattelua korttien valitsemisessa, mutta kaiken kaikkiaan haastattelu kulki jouhevasti ja luontevasti molempien osalta. Syntyi vaikutelma, että haastateltava nautti päästessään kertomaan elämästään ja kokemuksistaan.

Seuraava haastattelu jäi vankilan päiväohjelman vuoksi hieman toivottua lyhytkestoisemmaksi. Haastateltava oli rauhallinen, ja vaikutti haastattelun alkuvaiheessa pidättyväiseltä ja vähäsanaiselta. Korteista aloittaessamme hän lähti kuitenkin melko puheliaasti kertomaan kokemuksistaan, ja juttua riitti hyvin loppuun asti. Ilman aikarajoitetta haastattelu olisi todennäköisesti kestänyt pidempään, ja olisimme ehtineet käydä enemmän teemoja läpi.

Viimeinen haastateltava oli hiljainen mies, joka istui haastattelun ajan visusti paikoillaan, katsellen tapaamistilan ikkunasta ulos. Hän ei ottanut katsekontaktia ja oli jokseenkin poissaolevan tuntuinen. Hän lähti keskusteluun kuitenkin mukaan ja valitsi kortteja siinä järjestyksessä, miten ne oli pöytään aseteltu. Keskustelussa hän ei mennyt arkisia asioita syvemmälle, vaan vastasi kaikkiin kysymyksiin kertomalla konkreettisista, käytännön asioista. Pohdin, mikä merkitys hiljaisuudella voisi olla ja mitä se kenties kertoo vangin roolista tai suhteesta elämään. Muihin haastateltaviin verrattuna kyseinen vanki vaikutti pettyneemmältä, lannistetummalta ja surullisemmalta.

3.3 Fenomenografia lähestymistapana

Lähestyn aineistoani fenomenografisesti, käyttäen analyysimenetelmänä abduktiivista sisällönanalyysia. Pohdin pitkään narratiivista lähestymistapaa, mutta lopulta totesin fenomenografian sopivan tutkimusasetelmaani paremmin. Fenomenografia tutkii ihmisten erilaisia käsityksiä ja kokemuksia jostakin ilmiöstä, ja sen tavoitteena on luoda kollektiivisen tason kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Tarkoituksenani on luoda kuva pitkäaikaisen vankeuden kriisiprosessista, joten siksi päädyin fenomenografiseen tutkimukseen. Sen juuret paikantuvat konstruktionistiseen perinteeseen (Haapaniemi 2013), ja postmodernistinen ja sosiaalis-konstruktionistinen ajattelu tulkintojen ja merkityksenannon keskeisyydestä onkin pinnalla nykypäivän sosiaalityön tutkimuksessa. Sosiaalinen konstruktionismi näkyy lähestymistavassani muun muassa kontekstin ja vuorovaikutuksellisuuden huomioon ottamisena, mutta tutkimukseni ensisijainen tavoite ei ole niiden tarkastelu. Käytännössä se tarkoittaa vankien kertomusten tulkitsemista ja ymmärtämistä ajan ja paikan värittäminä, uudelleen elettyinä ja yhdessä rakennettuina tarinoina haastattelutilanteessa. Konstruktionismin kautta tulkittu kertomus ottaa huomioon myös haastattelijan tarinan rakentamisen toisena osapuolena.

Fenomenografia on laadullinen tutkimusmenetelmä, jonka avulla pyritään kuvailemaan, analysoimaan ja ymmärtämään ihmisten erilaisia käsityksiä jostakin ilmiöstä (Huusko & Paloniemi 2006, 163). Fenomenografiassa ollaan kiinnostuneita ihmisten erilaisten käsitysten kirjosta ja käsitysten välisistä suhteista (Rissanen 2006). Käsitys ymmärretään laajaksi merkityksenantoprosessiksi, jossa aiempiin tapahtumiin ja kokemuksiin suhteuttaen pyritään selittämään, tulkitsemaan ja merkityksellistämään jotakin ilmiötä (Ahonen 1994, 116; Huusko & Paloniemi 2006, 164). Fenomenografiassa keskeistä on käsitysten kontekstuaalisuuden huomioiminen (mt., 166). Se on pitkälti induktiivista tutkimusta, jossa etukäteisteorian merkitys on luoda tutkijalle teoreettinen perehtyneisyys aiheeseen. Näin mahdollistuu tarkoituksenmukaisen analyysin tekeminen. Varsinainen teorianmuodostus tapahtuu kuitenkin aineistolähtöisesti tutkimusprosessin myötä. (Ahonen 1994, 123–125). Fenomenografisen tutkimuksen tuloksena ovat jonkinlaiset kuvauskategoriat, jotka tiiviisti ja selkeästi kuvastavat kollektiivisella tasolla ihmisten erilaisia käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä (Valkonen 2006, 25). Tutkimuksessa tarkastellaan ensin tutkittavien laadullisesti erilaisia kokemuksia ja käsityksiä, minkä jälkeen tutkija tekee tulkintoja merkityssisällöistä ja kiinnittää käsitykset kontekstiinsa. (Rissanen 2006.) Tässä tutkimuksessa tarkastelu ei kohdistu suoraan kokemuksiin, vaikkakin tiedonintressi on vangen kokemusten tasolla.

Tässä tutkimuksessa tutkitaan pitkäaikaishankien käsityksiä vankeuden kriisistä ja siitä selviytymisestä. Fenomenografialle tyypillisenä etukäteisolettamuksena on, että vangit antavat vankeudessa selviytymiselle erilaisia merkityksiä (ks. Uljens 1989, 10), ja että merkitysten kautta muodostuvat käsitykset ovat suhteellisia ja kontekstisidonnaisia. Käsitykset saavat merkityksensä kokonaisuudesta, ja ne rakentuvat sosiaalisesti (Huusko & Paloniemi 2006, 166). Kontekstisidonnaisuutensa vuoksi olisi tärkeää, että aineistossa on variaatiota tutkimusongelman eli kriisiprosessin ja selviytymisstrategioiden suhteen. Pyrkimyksenä ei kuitenkaan ole kuvata yksilötason käsityksiä. Sen sijaan tutkimus etenee yksilötason käsityksistä kohti kollektiivisempaa tasoa, lopulta kuvaten käsitysten välisiä eroja ja suhteita spesifin ryhmän, tässä tapauksessa pitkäaikaishankien, sisällä (ks. mt., 165). Vaikkei tutkimuksessa olla kiinnostuneita kuvaamaan sitä, miksi käsitykset ovat erilaisia, ovat niiden ilmenemisyhteydet tärkeitä erojen ymmärtämiseksi. Siksi kontekstuaalisuuden huomioiminen on tärkeää jo tutkittavia valittaessa (mt., 166.), kuten esitin haastateltavien rekrytointia koskevassa luvussa 3.2.2.

Fenomenografia ei välttämättä ole pelkästään tutkimus- tai analyysimenetelmä vaan koko tutkimusprosessia ohjaava lähestymistapa (Haapaniemi 2013, 1). Siksi on syytä lyhyesti tarkastella

fenomenografian ontologisia, epistemologisia ja metodologisia lähtökohtia. Kuten edellä on kuvattu, fenomenografian ajatellaan olevan ontologisesti enimmäkseen konstruktionistista (esim. Haapaniemi 2013, 29). Sen voidaan kuitenkin myös ajatella paikantuvan jonnekin konstruktionismin ja realismin välimaastoon. Konstruktionistisuus näkyy fenomenografiassa siten, että kiinnostus kohdistuu yksilön käsityksiin jostakin ilmiöstä, eikä niinkään ilmiön syvimpään olemukseen. Taustalla on ajatus ihmisestä oman todellisuutensa konstruoijana, sen sijaan, että pyritäisiin keräämään faktista tietoa objektiivisesta todellisuudesta (Niikko 2003, 24). Kiinnostus kohdistuu ihmisen tapaan kokea jotakin, hänen ajatuksiin ja kokemuksiin ympäröivästä maailmasta. Samaan aikaan kuitenkin tunnustetaan, että on olemassa ulkopuolinen ja ihmisestä riippumaton todellisuus. (Haapaniemi 2013, 29.) Todellinen ja koettu maailma elävät siis samanaikaisesti - on olemassa yhteinen todellisuus joka koetaan yksilöllisesti (Huusko & Paloniemi 2006, 164–165). Konstruoinnin sijaan fenomenografiassa kuitenkin puhutaan monesti konstituoinnista: ollaan kiinnostuneita käsitysten luonteesta ja siitä, miten ne muodostuvat (Huusko & Paloniemi 2006, 164; ref. Marton & Pang 1999; Hella 2003).

Paikannan tutkimukseni maltillisen konstruktionismin kentälle, säilyttäen vastapainona kriittisen realismin ajatuksen siitä, että sosiaaliset ongelmat eivät ole pelkästään sosiaalisesti rakentuneita, vaan myös todellisia ilmiöitä (Mäntysaari & Pohjola & Pösö 2009, 191). Niistä voidaan kuitenkin tehdä perusteltuja tulkintoja. Ajattelen, että vanki konstruoi käsityksiä vankilasta ja vankilassa selviytymisestä, ja nämä käsitykset muodostavat pohjan vankilasta tehdyille tulkinnoille ja siellä valituille toimintamalleille. Ajattelen vangin käsitysten olevan aikaansa sidottuja, ja kuvastavan vain sen hetkisiä kokemuksia ja tulkintoja. Tutkimuksen tieto muodostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa haastattelutilanteessa, ja tällaista tietoa lähestytäänkin fenomenografiassa monesti toisen asteen näkökulman käsitteen kautta (Huusko & Paloniemi 2006, 165). Tutkittavaa ilmiötä ei siis nähdä faktisena todellisuuden ulottuvuutena, jota voidaan sellaisenaan kuvata, kuten ensimmäisen asteen realistisessa näkökulmassa. Sen sijaan korostetaan ihmisten tapaa kokea jotakin, ja huomioidaan tutkijan omat kokemukset ja käsitykset tiedon konstruoinnin prosessissa. (Haapaniemi 2013, 30.) Vankilan maailma ei ole pelkästään koettu, vaan se on myös todellinen ja yksilöstä riippumatta olemassa. Siten myös vankeuden synnyttämä kriisiprosessi on todellinen ilmiö, jota voidaan pyrkiä ymmärtämään vankien käsityksiä tutkimalla.

Konstruktionistiseen ontologiaan kytkeytyy dialoginen epistemologia, jossa tiedon nähdään muodostuvan tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutuksessa. (Haapaniemi 2013, 64). Dialoginen epistemologia edellyttää tutkijalta pyrkimystä päästä tutkittavien todellisuuteen, jolloin keskeistä on tutkittavien käsitteiden ja tulkintojen omaksuminen. Tutkijan on kuitenkin tehtävä jatkuvaa

reflektiota omasta roolistaan tutkimustiedon tuottamisessa. Tutkijan vaikutusta ei tule pyrkiä eliminoimaan, mutta se tulee ottaa huomioon tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa. (Raunio 1999, 89–91.) Tällaiset dialogisen epistemologian piirteet ovat tyypillisiä juuri fenomenografiselle tutkimusotteelle (Haapaniemi 2013, 15).

Metodologisesti fenomenografia on pikemminkin idiografista kuin nomoteettista (Haapaniemi 2013, 64). Idiografisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita yksilön tavasta tulkita ympäröivää maailmaa, ja tavoitteena on lisätä ymmärrystä ilmiön perustana olevista kontekstisidonnaisista merkityksistä. Nomoteettinen lähestymistapa puolestaan pyrkii löytämään ilmiölle yleisiä lainalaisuuksia (Haapaniemi 2013, 17; ref. Cohen & Manion 1994, 7–8). Raunion (1999, 96), mukaan tutkimus kuitenkin harvoin on selkeästi joko idiografista tai nomoteettista, vaan monesti näiden yhdistelmä. Nämä kaksi metodologista suuntausta yhdistyvät tässäkin tutkimuksessa. Vaikkakin tarkastelu lähtee liikkeelle yksilön käsityksistä pitkäaikaisesta vankeudesta ja vankilassa selviytymisestä, saa tutkimus nomoteettisia piirteitä kun pyrkimyksenä on tehdä jonkintasoisia yleistyksiä siitä, millainen pitkäaikaisvangin kriisiprosessi on ja millaisia strategioita vangit valitsevat (ks. Haapaniemi 2013, 18).

Vaikka fenomenografiaa pidetään tavallisesti varsin induktiivisena tutkimusmetodina, on tässä tutkimuksessa syytä puhua induktiivisuuden sijaan abduktiivisesta eli teoriasidonnaisesta sisällönanalyysistä. Abduktiossa teoreettiset käsitteet ja aineisto ovat jatkuvassa vuoropuhelussa keskenään. Analyysi ei siis ole puhtaasti teorialähtöistä eikä aineistolähtöistä, vaan taustalla oleva teoria ikään kuin suuntaa aineistolähtöistä analyysia. Aiempi teoria ei muodosta luokittelurunkoa analyysille, vaan sen rooli on ohjata tarkoituksenmukaista analyysia. Aiemman tutkimuksen pohjalta muodostetusta käsityksestä vankeuden kriisiprosessista, vankilassa kohdatuista haasteista ja niistä selviytymisestä haen siis tukea ja perusteluita aineistosta tehdyille löydöksille. Perustelujen ohella voidaan myös todeta aineiston poikkeavuus suhteessa aiempaan tutkimukseen. (Ks. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Huusko & Paloniemi 2006, 166.) Aineisto on siis ikään kuin keskiössä ja sitä kuunnellaan avoimesti, mutta samalla sitä keskustelutetaan jatkuvasti teorian kanssa. Abduktiossa aiemman teorian ei anneta liikaa ohjata tai määrittää sitä, mitä aineistosta poimitaan olennaiseksi. Toisin sanoen etukäteistiedon tai tutkijan olettamuksien ei anneta häiritä aineistosta merkityksellisiksi nousevia teemoja (Eskola & Suoranta 1998, 152).

3.4 Aineiston analyysi

Aineiston keruun jälkeen litteroin haastattelut tekstimuotoon sanasta sanaan. Litteroin vain asiasisältöön liittyvän informaation, eli nonverbaaliseen vuorovaikutukseen liittyvän informaation jätin litteroinnin ulkopuolelle, sillä tässä tutkimuksessa ei ole tarkoituksena analysoida vuorovaikutusta (ks. Ruusuvuori 2010, 424–425). Haastattelutilanteissa ja niiden jälkeen kuitenkin kirjasin itselleni muistiin tärkeitä havaintoja haastateltavista ja vuorovaikutustilanteista, joita ei ääninauhalta olisi enää havaittavissa. Litteroitua aineistoa kertyi kuudesta, yhteensä 9,5 tuntia kestäneestä haastattelusta 124 sivua, fonttikoolla 11 ja rivivälillä 1,15. Koin litteroinnin tärkeänä osana analyysiin valmistautumista. Se oli eräänlaista dialogia aineiston kanssa, sillä jo litteroidessani huomasin tekeväni tulkintaa merkityksellisistä ilmaisuista, yrittäen pohtia niihin liittyviä merkityksenantoja suhteessa niiden konteksteihinsa. Litteroinnin jälkeen systemaattisen analyysin suunnittelu oli helpompaa, kun tunsin aineistoni jo lähes läpikotaisin.

Analyysissä noudatin fenomenografiselle tutkimukselle tyypillisiä analyysin vaiheita. Vaiheet menivät osittain lomittain, ja välillä ikään kuin palasin edelliseen vaiheeseen, käytyäni selkeyttämässä analyysin tavoitetta aina seuraavassa vaiheessa. Fenomenografisen analyysin ensimmäisessä vaiheessa aineistoa luetaan läpi moneen kertaan ja sieltä etsitään tutkimusongelman kannalta merkityksellisiä ja olennaisia ilmaisuja (Haapaniemi 2013, 39). Ryhdyin siis etsimään ja alleviivaamaan haastatteluaineistoista ilmaisuja, jotka kuvasivat tai liittyivät kriisiprosessiin ja vankilassa selviytymiseen.

Analyysin toisessa vaiheessa aloin teemoitella ilmaisuja laatimalla molemmille tutkimuskysymyksilleni omat taulukot, joihin kirjasin ilmaisuja ryhmitellen niitä niiden eroja ja yhtäläisyyksiä vertailemalla. Vertailussa ilmaisuja tulkitaan sekä niiden yksittäisellä tasolla että suhteessa niiden kontekstiinsa ja koko aineiston merkitysten joukkoon. (Haapaniemi 2013, 39; Häkkinen 1996, 42). Muistin virkistykseksi kertosin läpi aiempia teorioita siitä, millaisia asioita kriisivaiheisiin liittyy ja millaisia asioita vankien selviytymistyyloista aiemmassa tutkimuksessa on kuvattu. Kriisiprosessia koskevaa tutkimuskysymystäni varten laadin taulukon, jonka yläriville sijoitin kriisiprosessin eri vaiheet (ks. sivut 4–5.), ja vasemmalle haastateltavien nimet. Toisen taulukon laadin selviytymisstrategioita ajatellen, ja listasin siihen aiemman tutkimuksen perusteella laatimani kategoriat eri selviytyjätyypeistä (ks. kuvio 2 sivulla 14). Analyysini oli siis abduktiivista alusta asti – taustateoria ohjasi analyysiä, mutta aineistolähtöisesti rakensin jatkuvasti uusia teemoja ja sarakkeita, mikäli olemassa olevat kategoriat eivät kattaneet kaikkia aineistosta nousseita tutkimuskysymysten kannalta relevantteja ilmaisuja. Samalla taulukosta karsiutuivat pois ne

selviytyjätyypit taikka selviytymisstrategiat, jotka aiemmasta tutkimuksesta nousivat esiin, mutta joille omasta aineistostani ei löytynyt tukea.

Tässä vaiheessa analyysiä halusin vielä säilyttää ilmaisut niiden informantteihin sidottuina. Fenomenografisen analyysin alkuvaiheessa onkin tärkeää tutkia poimittuja ilmaisuja suhteessa niiden asiayhteyteensä (Valkonen 2006, 35). Koska fenomenografiassa tutkitaan käsityksiä, on tulkinta kohdistettava tarvittaessa laajempaan ajatukselliseen kokonaisuuteen, eikä yksittäisiin sanoihin tai lauseisiin (Huusko & Paloniemi 2006, 167; Valkonen 2006, 33). Tulkintaa tehdessä epäolennaiset ilmaisut karsiutuivat analyysin ulkopuolelle. Joissain haastatteluissa tutkimuskysymysten kannata epäolennaista puhetta, kuten lapsuuden muistojen kuvailua oli paljon, kun taas toisessa haastattelussa merkityksellisiä, analysoitavia ilmaisuja oli lähes jokaisessa puheenvuorossa.

Analyysin kolmannen vaiheen tavoitteena oli määritellä ryhmittelemäni ilmaisut alakategorioiksi suhteuttamalla niitä koko aineiston merkityksiin (ks. Haapaniemi 2013, 39). Lähdin siis tarkastelemaan eri kriisivaiheiden ja selviytyjätyyppien alle ryhmiteltyjä ilmaisuja. Tutkin ryhmittelyjen keskeisiä piirteitä ja ominaisuuksia. Alakategorioiden muodostamiseksi loin jokaiselle haastateltavalle kaksi omaa taulukkoa. Ensimmäiseen teemoittelin ensimmäisen tutkimuskysymyksen mukaisesti kriisivaiheisiin liittyviä ilmaisuja. Olin siis sijoittanut ilmaisut jo kunkin kriisivaiheen alle analyysin toisessa vaiheessa, ja nyt aloin kategorisoida ilmaisuja vaiheelle ominaisten piirteiden mukaan. Käytin apuna teorioita kriisin eri vaiheista ja loin samalla aineistolähtöisesti uusia kategorioita. Haastateltavan toiseen taulukkoon puolestaan ryhmittelin toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti ilmaisuja kunkin selviytyjätyypin alle sen ominaisuuksien mukaisesti, käyttäen apuna aiemmassa tutkimuksessa luotuja kuvauksia, ja jälleen aineistolähtöisesti luoden uusia kategorioita.

Annoin kategorioille selkeät kriteerit, jotka olivat laadullisesti erilaisia siten, etteivät ne menneet limittäin keskenään (ks. Huusko & Paloniemi 2006, 168). Rajatapauksia tulkitsemalla kategoriat eriytyivät toisistaan (ks. Valkonen 2006, 36). Kategorioita muodostaessani kävin jatkuvaa vuoropuhelua aiempien tutkimusten ja teorioiden kanssa, sekä niiden, jotka tukivat omasta aineistostani tekemiäni löytöjä, että niiden jotka edustivat vastakkaista näkemystä. En siis tässäkään vaiheessa vielä erottanut ilmaisuja haastateltavista, vaikkakin niin on joskus fenomenografisessa analyysissä tapana tehdä (esim. Valkonen 2006, 35). Näin siksi, että halusin alkuvaiheessa tutkia aineistoa vertikaalisesti, eli tapauskohtaisesti yksittäisiä haastatteluja tarkastelemalla, jotta minulle syntyisi holistinen ymmärrys kriisiprosessin muodostumisesta yksittäisen vangin kohdalla.

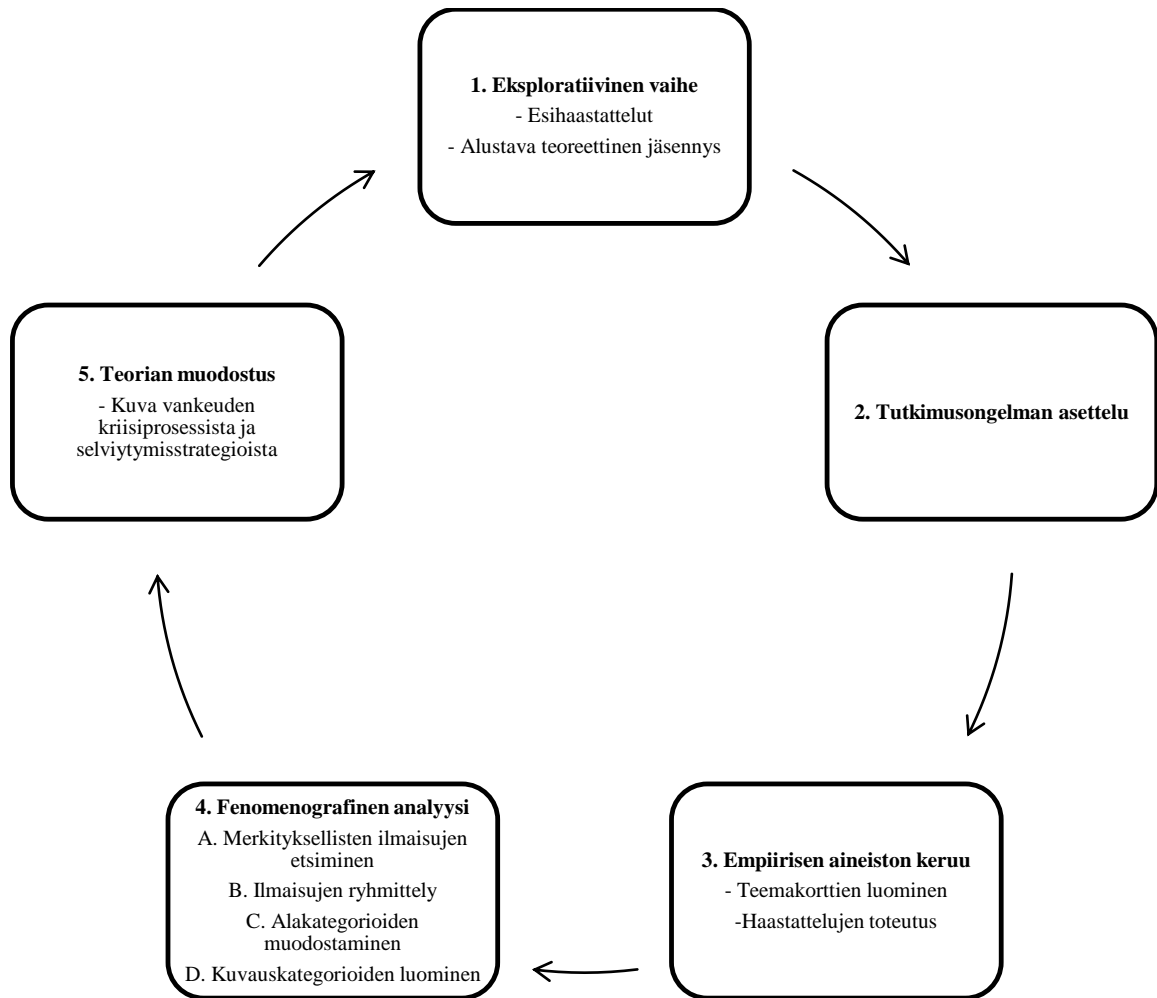
Vertikaalisessa tarkastelussa ilmaisujen kontekstisidonnaisuuden huomiointi on mahdollista. Myöhemmin, ja osittain myös samanaikaisesti, tarkastelin aineistoa horisontaalisesti. Kävin siis kunkin kategorian suhteen koko aineistoa läpi. Poikkileikkaavan tarkastelun avulla tein systemaattisen yleiskatsauksen aineistosta nouseviin ilmiöihin. Vertikaalinen ja horisontaalinen tarkastelu yhdessä mahdollistivat kokonaisvaltaisen ymmärryksen rakentumisen. (Ks. Mason 2002, 150–172.)

Pikkuhiljaa sain muodostettua jokaiselle kriisivaiheelle ja jokaiselle selviytymisstrategialle omat kriteerinsä. Kävin aineiston vielä uudestaan läpi, pitäen silmällä näitä kriteereitä. Hioin ja viimeistelin kategorioita, sijoittaen uudelleen aiemmin ristiriitaisia ilmaisuja. Joihinkin kategorioihin sijoittui paljon ilmaisuja, joihinkin vain muutama. Fenomenografiassa ilmaisujen lukumäärän sijaan kiinnostavaa onkin juuri käsitysten laadulliset erot (Huusko & Paloniemi 2006, 169). Tein jatkuvaa vertailua luomieni kategorioiden, ja aiemman tutkimuksen perusteella muotoutuneiden kategorioiden välillä. Tässä kohtaa keskustelu aikaisempien vastakkaisten ja tukevien teorioiden kanssa oli erityisen tärkeää ja syvensi teoreettista ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Koen teoreettisen perehtyneisyyteni olleen keskeisessä roolissa tässä analyysin vaiheessa.

Fenomenografisen analyysin neljännessä vaiheessa palasin tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin, ja niiden ohjaamana loin kategorioista laajempia ylemmän tason kuvauskategorioita, eli tämän tutkimuksen pohjalta syntyvän kuvan vankeuden kriisiprosessin vaiheista ja niiden elementeistä, sekä pitkäaikaisvankien selviytymisstrategioista ja niiden piirteistä. Aineistossa esiin tulleiden käsitysten ja kokemusten ominaispiirteet kuvaan siis abstrakteina konstruktioina kuvauskategorioiden muodossa (ks. Niikko 2003, 36–37). Kuvauskategorioiden muodostaminen oli erityisen spiraalimainen vaihe, jossa teorian ja aineiston dialogin myötä osa alakategorioista yhdistyi, muutti nimeään tai muodosti uusia erillisiä kategorioitaan. Pyrin muodostamaan kuvauskategorioista mahdollisimman selkeitä kuvauksia tutkittavien käsitysten ja kokemusten ominaispiirteistä. Kuvauskategoriat tiivistävät tutkittavien käsitysten merkitykset, eli niissä siirrytään yksilöstä kollektiiviselle tasolle (ks. Valkonen 2006, 25). Kollektiivisen tason kuvaukset ovat eettisesti kannattelevampia kuin profiloidut narratiivit yksittäisistä vangeista.

Kuviossa 3 kuvaan tutkimusprosessiani kokonaisuudessaan. Prosessi muodostui jatkuvasta sirkulaarisesta liikkeestä, jossa aiemmat tutkimukset, analyysi, tulkinta ja kirjoittaminen olivat toisiinsa kietoutuneita. Tyypillistä fenomenografiselle tutkimusprosessille onkin, että aiempaan teoriaan perehtyminen, aineiston tulkinta sekä teorian muodostaminen menevät päällekkäin ja

limittyvät keskenään (Valokivi 2008, 35). Vaiheista toisiin siirtyminen ei siis suinkaan ollut niin yksisuuntaista kuin kuvio antaa olettaa. Prosessista on kuitenkin jossain määrin erotettavissa viisi kuviossa esiteltyä vaihetta.

Kuvio 3. Tutkimusprosessi

3.5 Tutkimusetiikka ja erityiskysymykset

Koska tutkimusasetelmani perustuu äänen antamiselle ryhmälle, jolla sitä ei juurikaan ole, antaa se koko tutkimukselle eettisen sävyn. Eettisesti kestävän tutkimuksen tekemiseksi keskeisintä on ollut säilyttää herkkyys eettisen problematiikan tunnistamiseksi koko tutkimusprosessin ajan (ks. Eskola & Suoranta 1998, 52). Tutkimus kohdistuu vaikeassa tilanteessa elävien ihmisten haavoittaviin kokemuksiin, ja siten tutkimuksen teko on vaatinut erityistä sensitiivisyyttä. Se on edellyttänyt myös subjektiivista sensitiivisyyttä haastateltavia ja heidän kertomuksiaan kohdatessa. (Ks. Granfelt 2008,

20–21; Laitinen 2004, 52–53.) Erittelen tässä luvussa ensin yleistä tutkimusetiikkaa muun muassa tiedon hankintaan ja sen käyttöön liittyen. Sen jälkeen esittelen joitakin erityiskysymyksiä, joita vangit tutkimuksen kohderyhmänä ja vankila aineistonkeruuympäristönä herättivät. Tutkimuksen luotettavuutta olen arvioinut luvussa 5.3.

Tiedon hankinnassa tärkeää on ollut kunnioittaa tutkittavien ihmisarvoa ja oikeuksia. Vangit tutkimuksen kohteena ovat haavoittuvassa asemassa. He ovat vaarassa tulla hyväksikäytetyksi, sillä heidän vapauttaaan, itsemääräämisoikeuttaan ja yksityisyyttään on rajoitettu merkittävästi. Tästä syystä vankien parissa tehtävässä tutkimuksessa vapaaehtoinen suostumus ja tutkittaviin kohdistuvien haittojen pohtiminen ovat korostuneen tärkeässä asemassa. (Pont 2008, 184–193.) Haastattelu jo itsessään voi asettaa vangin stigmatisoivaan rooliin. Tarkoitus on kuitenkin tuoda vangin marginaalitarina kuuluviin, ja siten haastattelu muodostanee pikemminkin emansipatorisen asetelman, jossa vanki pääsee sanoittamaan mahdollisia kokemuksiaan eriarvoisuudesta. Butler (2002, 356) toteaaakin, että sosiaalipalvelujen ohella myös sosiaalityön tutkimuksen tulisi pyrkiä voimaannuttamaan sosiaalityön asiakkaita.

Jo vangeille suunnatussa esittelykirjeessä korostin, että tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Virallisen tutkimusluvan anomisen ohella pyysin kirjallisen suostumuksen jokaiselta haastateltavalta vangilta (ks. liite 3). Suostumuksen yhteydessä informoin tutkittavia siitä, mihin ja miten haastatteluaineistoa käytetään. Ennen haastattelun aloittamista vastasin myös muihin tutkimusta koskeviin kysymyksiin, joita joillakin haastateltavilla oli herännyt. Osa vangeista halusi varmistaa, että tutkimukseen osallistuminen todella tapahtuu nimettömästi. Vangeilla oli oikeus keskeyttää haastattelu koska tahansa tai kieltäytyä vastaamasta esitettyyn kysymykseen. Kysyin luvan haastattelujen äänittämiseen, ja äänitteet siirsin nauhurista saman päivän aikana salasanasuojatulle tietokoneelle, jolle muilla ei ole ollut pääsyä. Tutkimusaineiston käsittelyn luotettavuuden takaamiseksi litteroin haastattelut itse. Nauhoitettua ja litteroitua aineistoa käytetään vain tämän tutkimuksen tekemiseen.

Tutkimustiedon käyttöön liittyen on huomioitava tutkijan rehellisyyteen liittyviä seikkoja. Tutkijan on oltava tunnollinen analysoidessaan aineistoa, ja pidättäydyttävä vääristelemästä havaintoja. Olen pyrkinyt analysoimaan aineistoa ja esittämään siitä nousseita tutkimustuloksia mahdollisimman objektiivisesti, antamatta omien ennakkokäsitysteni tai -odotusteni määrittää, mitä nostan aineistosta esiin ja mitä jätän mainitsematta. Opinnäytetyö on kuitenkin laajuudeltaan melko suppea, ja tutkielmaan päätyvät tulokset ovat vain murto-osa kaikesta siitä, mitä havaintoja tutkijana olen

prosessin aikana tehnyt. Tuloksista on täytynyt poimia vain kaikkein olennaisin tieto, ja tässä rajaamisessa olen käyttänyt suuntaviivoina tutkimuskysymyksiäni, enkä esimerkiksi omia mielenkiinnon kohteitani. Tutkijan täytyy olla myös rehellinen suhteessa tiedeyhteisöön. Aiempia tutkimuksia lainatessani olenkin pyrkinyt tieteellisen tutkimuksen viittaamiskäytäntöjä noudattamalla osoittamaan lainattujen ajatusten alkuperäiset lähteet.

Tutkimustiedon käytössä tulee kiinnittää huomiota myös tutkittavien anonymiteettiin. Erityistä tarkkuutta oli käytettävä tutkittavien tunnistettavuuden suojaamiseksi, sillä elinkautisvankeja on Suomessa suhteellisen vähän, ja niihin johtaneet rikokset ovat monesti olleet varsin julkisoituja. Vankien anonymiteetin suojaamiseksi en ole maininnut nimeltä vankilaa, jossa haastattelut on tehty. Tutkimustuloksissa aineistosta on poistettu haastateltavien nimet ja kaikki muut tiedot, joista yksittäinen vanki olisi tunnistettavissa. Eettisistä syistä olen myös pyrkinyt esittämään tutkimustulokset kuvaten aineistosta nousseita ilmiöitä yleisellä tasolla sen sijaan, että olisin käsitellyt yksittäisten vankien kokemuksia tapauskohtaisesti. Fenomenografisessa analyysissä ollaankin loppujen lopuksi yksilön ilmaisujen sijaan kiinnostuneempia aineiston yhteisistä merkityksistä (Haapaniemi 2013, 55), tässä tapauksessa pitkäaikaisen vankeuden kriisin kuvan luomisesta. Tämä jo sinällään on auttanut häivyttämään pois vankien tunnistetietoja.

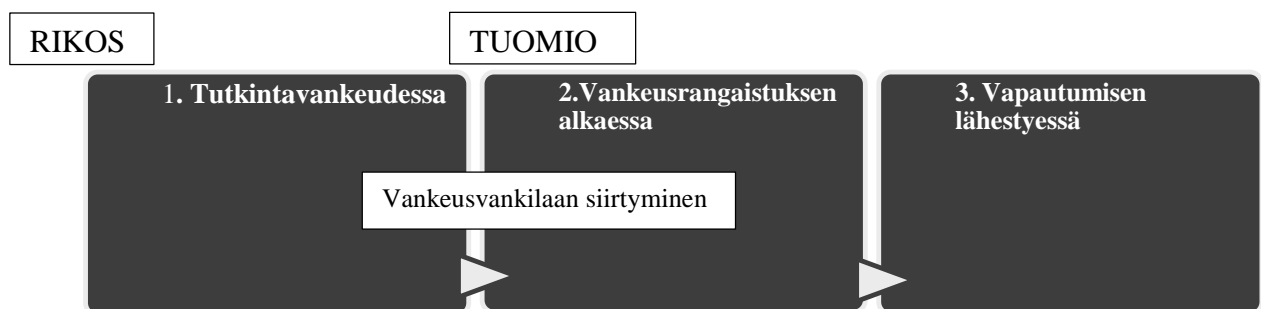
Vangit tutkimuksen kohderyhmänä asettivat joitakin käytännön haasteita ja erityistä eettistä pohdintaa edellyttäviä seikkoja, jotka tuli ottaa huomioon. Vankila suljettuna laitoksena muodosti suuremman kynnyksen tutkimuslupan myöntämiselle, ja siksi tutkimuslupaa hakiessa tuli tutkimussuunnitelman olla huolellisesti laadittu. Kun haastattelua tehdään vankilassa, herää myös kysymys sopivasta tilasta haastattelun tekemiselle, missä haastattelijan turvallisuus olisi taattu, mutta missä haastattelutilanteesta saataisiin kuitenkin muodostettua yksityinen ja luottamuksellinen. Tapaamistila, jossa haastattelut toteutettiin, oli tarkoitukseen melko hyvä. Tilan ulkopuolelta kuului kuitenkin ajoittain meteliä, ja epäilemättä myös haastattelupuhe olisi voinut kuulua oven toiselle puolelle vartijoiden korviin. Haastateltavat eivät sellaista huolta kuitenkaan tuoneet esiin. Haastattelijan turvallisuus järjestettiin hälytysnapin ja tilaa kuvaavien videokameroiden avulla. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa pohdin, että haastateltavien saaminen saattaisi olla haastavaa, koska haastattelu nauhoitetaan. Se voi vangeista tuntua vastenmielistä, kuten esihaastateltavia hankittaessa kävi ilmi. Tällaista ongelmaa ei kuitenkaan nyt ilmennyt. Ehkä vangit ilmoittautuivatkin mielellään toimintaan, joka poikkeaa vankilan tavallisista päivärytmeistä.

Vaikeista elämäkokemuksista ja niistä selviytymisestä kertominen voi olla rankkaa, ja edellyttää haastattelijan päästämistä jossain määrin lähelle arkaluontoisiakin kokemuksia. Eettinen tutkimusenteko vaatii tutkijaa pohtimaan sitä, millaisia vaikutuksia tutkimukseen osallistuminen saattaa haastateltavalle aiheuttaa. Tärkeää on pohtia, aiheuttaako tutkimusenteko jotakin haittaa tutkittaville. Vaikka haastattelu saattoikin kutsua pohtimaan vaikeita ja kipeitä asioita, uskon sillä voivan olleen yhtälailla korjaavia vaikutuksia. Luotin siihen, että omasta ammattitaidostani on myös hyötyä. Haastattelutilanteissa kykenin mielestäni arvioimaan, jos jonkin aiheen käsittely muodostui tilanteessa liian raskaaksi haastateltavalle. Jo esihaastatteluja tehdessä koin asiakastyön kokemuksestani olleen hyötyä. Arkaluontoisia asioita käsiteltäessä tulee kuitenkin entistä tiukemmin suojata haastateltavien anonymiteettiä tutkimustuloksia julkaistaessa.

Nuorena naisena miesvankien haastattelemisen aiheuttaa omat haasteensa. Pohdin mahdollisten sukupuolipositoiden vaikutuksia aineiston muodostumiseen. Ne eivät kuitenkaan nousseet merkittävään rooliin. On myös melko tyypillistä, että vangen aiemmat kokemukset haastattelutilanteista muun muassa sosiaaliviranomaisten tai poliisin kanssa heijastuvat siihen, miten tutkijaan suhtaudutaan, kuten yhden haastateltavan kanssa tuntuikin olevan. Aiempia käsityksiä voi kuitenkin pyrkiä haastattelutilanteessa purkamaan ja rikkomaan. Haastattelijana koin voivani omalla toiminnallani vaikuttaa siihen, millaiseksi vuorovaikutustilanne rakentui, ja toivottavasti kyseiselle vangille tilanne oli pikemminkin korjaava kuin viranomaisiin kohdistuvaa epäluottamusta syventävä.

4 VANKEUDEN KRIISIPROSESSI

Pitkäaikaiseen vankeuteen joutuminen sisältää monitasoisia vankeuden eri vaiheisiin paikantuvia kriisejä. Ei ole mielekäästä puhua vain yhdestä vankeuden kriisistä, sillä kriisikohtia on pitkän vankeuden aikana useampia. Aineistostani nousee esiin kolme vankeudenaikaista kriisikohtaa, paikantuen sekä aikaan ennen että jälkeen tuomion saamisen. Tyypilliset kriisiprosessin vaiheet (ks. luku 2.1) saattoivat esiintyä toistamiseen eri kriisikohdissa. Joidenkin vankien kertomuksissa kuvautuu useampia kriisikohtia, joissa käytiin joitakin kriisin vaiheita läpi. Toisten kertomuksista taas nousee esiin vain yksi varsinainen käsitelty kriisi. Selkeimmin kriisiprosessin eri vaiheet ilmenevät tuomion saamisen jälkeen, ja siksi käsittelen niitä luvussa 4.2. Vangitsemisprosessit vaihtelevat, ja elämäntilanteet ja persoonallisuudet ovat erilaisia. Siten ne luovat hyvin erilaisia elementtejä kriisiprosessin muodostumiselle. Vankien kertomuksissa on kuitenkin paljon yhteistä, ja kriisiprosessit noudattavat pitkälti samantyyppistä kaavaa. Esittelen seuraavaksi kolme kriisikohtaa, jotka olen havainnollistanut kuvioon 4.

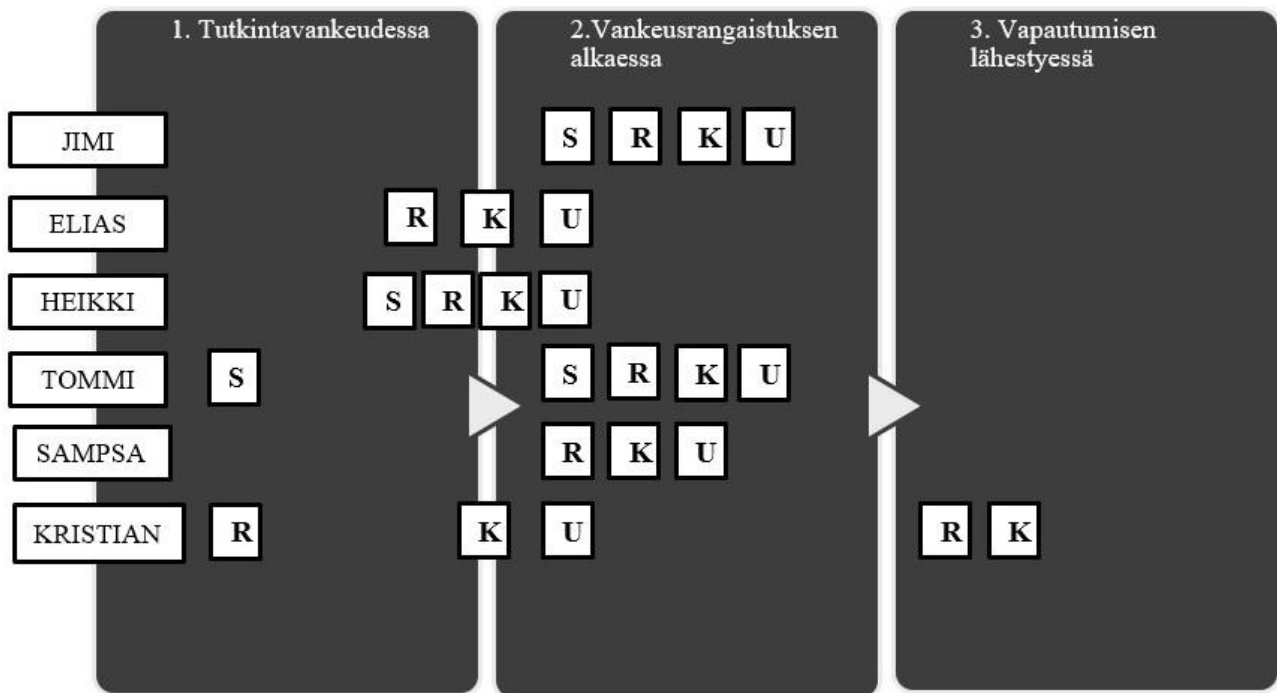
Kuvio 4. Vankeuden kriisikohdat

Ensimmäinen kriisikohta on tutkintavankeudessa, jolloin erityisesti oikeusprosessit saattavat kuormittaa psyykkisesti. Vangit kertovat olleensa tällöin myös eristyksessä, mikä vaikeutti muun muassa perhesuhteiden ylläpitoa. Erityisesti yhdellä haastateltavalla tutkintavankeuden aika näyttäytyy merkittävimmän kriisin alkamisajankohtana. Osa haastateltavista kertoo olleensa tutkintavankeudessa vajaasta vuodesta noin kolmeen vuoteen, mutta kaikkien kertomuksista ei käy ilmi tutkintavankeusajan pituutta.

Toinen, tyypillisin kriisikohta on vankeusrangaistuksen alkaessa, eli kun päätös tuomiosta saapuu hovioikeudesta. Tässä kohtaa vangit ovat siis tavallisesti olleet vangittuina tutkintavankilassa jo pitkään, osa jopa useamman vuoden. Hovioikeuden päätöksen tultua siirrytään useimmiten

tutkintavankilasta vankeusvankilaan. Odotuksista poikkeavan tuomion saaminen voi olla järkytys, ja siirtyminen vankeusvankilaan voi synnyttää kulttuurishokin ja vaatia uudenlaista sopeutumista laitoksen olosuhteisiin. Kolmen haastatellun vangin kertomuksissa merkittävin kriisi paikantuu juuri tuomion saamisen jälkeiseen aikaan. Kahden haastateltavan kertomuksista ei ole tulkittavissa, paikantuuko kriisin alkaminen ja käsittely tutkintavankeuteen vai tuomion jälkeiseen aikaan.

Kolmantena kriisin kohtana näyttäytyy vapautumisen lähestyminen. Tässä tutkimuksessa yhden haastateltavan vapautuminen on jo lähellä, joten erityisesti hänen kertomuksissaan vapautuminen näyttäytyy uudelleen kriisiytyneinä ajatuksina. Myös vähemmän aikaa tuomiotaan suorittaneiden kertomuksissa vapautuminen kuvautuu pelottavana, jännittävänä ja epävarmana asiana, mutta ei sinänsä ole vielä ajankohtainen.

Kuvio 5. Kriisin vaiheiden ilmeneminen vankeuden aikana. S= Shokkivaihe, R= Reaktiovaihe, K=Käsittelyvaihe, U= Uudelleen suuntautumisen vaihe.

Kuvioon 5 olen havainnollistanut vankien läpikäymät kriisin vaiheet. Yksinkertaistaen voitaisiin sanoa kaikkien vankien käyneen läpi yhden ison kriisin jossakin vankeusprosessin vaiheessa. Kriisiin sisältyi yksilöllisesti erilaisia kriisin vaiheita. Kolmen vangin kertomuksissa esiin nousivat kaikki tyypilliset kriisin vaiheet, eli shokki-, reaktio-, käsittely- ja uudelleen suuntautumisen vaihe. Kolme muuta vankia kuvasivat kaikkia muita vaiheita, paitsi shokkivaihetta. On syytä muistaa, että kriisin vaiheet eivät suinkaan ole selkeärajaisia, vaan ilmenevät usein lomittain, ja samoja piirteitä voi

esiintyä useammassa eri vaiheessa. Kriisissä tietynlaiset notkahdukset, eli aiempiin vaiheisiin palaaminen on myös tyypillistä (Ruishalme & Saaristo 2007, 64). Vankien kertomuksia tulkitsemalla ja kriisipsykologisia teorioita hyödyntämällä olen paikantanut kriisinvaiheita tiettyihin kohtiin vankeusajasta.

Kahden haastateltavan kertomuksista kriisin vaiheet paikantuvat kahteen eri kriisikohtaan. Toisella kriisi ilmeni shokkina ensimmäisen kerran jo rikoksenteon jälkeen, ja uudelleen tuomion saamisen jälkeen. Toisella vangilla taas ensimmäinen kriisi alkoi tutkintavankeudessa ja hän työsti sitä vankeuden aikana. Vapautumisen lähestyessä ajatukset ovat uudelleen kriisiytyneet. Koska kriisin vaiheet ovat vain käsitteellistysvankien kokemuksista, en näkisi mielekkääksi kuitenkaan puhua kahdesta eri kriisistä. Tarkoituksenmukaisempaa on puhua juuri vankeuden eri kohdissa ilmenevistä kriisin elementeistä. Näitä elementtejä kuvaan alaluvuissa 4.1, 4.2 ja 4.4.

Esittelen ensin tutkintavankeuteen, eli ensimmäiseen kriisikohtaan liittyviä kriisin elementtejä. Sen jälkeen kuvaan tuomion jälkeistä aikaa kriisiprosessin vaiheiden kautta. Toisen kriisikohdan jälkeen tarkastelen niitä selviytymisstrategioita, joita vangit näyttivät käyttävän. Lopuksi kuvaan vielä vapautumisen lähestymistä kolmantena kriisikohtana. Kuvauksia lukiessa tulee huomata, että tämän tutkimuksen aineisto kuvastaa vain murto-osaa kaikesta siitä, mitä vangit todellisuudessa ovat kokeneet vankeuden eri vaiheissa. Aineistoa analysoitaessa muodostetut kategoriat ja luokittelut ovat käsitteellistysvankien, mutta eivät tyhjentäviä kuvauksia. Kuvatut ilmiöt ovat moniulotteisia, eivätkä aina mahdu yhteen tarkkarajaiseen kategoriaan. Pyrin kuitenkin ilmiöitä käsitteellistämällä kuvaamaan kriisiin liittyviä elementtejä mahdollisimman kattavasti, havainnollistaen niitä yksittäisten vankien aineisto-otteilla.

Aineisto-otteet on valittu siten, että ne kuvaisivat mahdollisimman hyvin kutakin elementtiä. Näin ollen joidenkin haastateltavien kuvauksia on esillä enemmän kuin toisten, mutta aineiston analysoinnissa ja kategorisoinnissa kaikkien haastateltavien kertomuksia on huomioitu tasapuolisesti. Haastateltavien nimet on anonymiteetin suojaamiseksi muutettu. Otteet on pyritty säilyttämään mahdollisimman lähellä alkuperäistä muotoaan, mutta puheen tuottamiseen liittyviä persoonallisia ilmaisuja ja murteita on pienissä määrin korjattu tunnistettavuuden kadottamiseksi. Otteista on paikoittain poistettu tunnistettavuuden vuoksi kokonaisia sanoja. Kyseiset kohdat on ilmaistu merkinnällä (***). Katkoviiva merkintä (---) ilmaisee, että havainnollistettavan ilmiön kannalta epäolennaisia sanoja tai lauseita on poistettu, eikä puheenvuoroa siten ole esitetty kokonaisuudessaan. Kauttaviiva katkoviivojen välissä (---/---) merkitsee, että otteiden välissä on ollut useampia

epäolennaisia puheenvuoroja. Hakasulkujen sisällä on paikoittain tutkijan lisäämiä täydennyksiä siitä, mihin haastateltava puheenvuorollaan viittaa. Kohtiin, joissa haastateltavat ovat maininneet lapsensa sukupuolen, on sukupuolen tilalle laitettu hakasulkuihin sana lapsi.

4.1 Tutkintavankeudessa

Ensimmäinen vankeuden aikainen kriisin paikka näyttää olevan tutkintavankeudessa rikoksen teon jälkeen³. Tutkintavankeus on turvaamistoimi, jossa pakkokeinolain perusteella rikoksesta epäilty voidaan sijoittaa vankeuteen oikeusprosessien ajaksi. Tarkoituksena on estää rikollisen toiminnan jatkaminen. Samalla turvataan rikoksen esitutkinta ja oikeuskäsittely. (Tolvanen 2006, 775; Tutkintavankeuslaki 2005/768, 2§, 3§.) Tutkintavankien oikeudet eroavat vankeusvankien oikeuksista joissain määrin. Tutkintavankia voidaan esimerkiksi tiukemmin rajoittaa pitämästä yhteyttä ulkomaailmaan taikka muihin tutkintavankeihin. (Tolvanen 2006, 776, 779.) Vangin näkökulmasta tutkintavankeudessa keskeistä on epätietoisuudessa eläminen ja odottaminen. Vanki on samaan aikaan syytetty ja vangittu, muttei kuitenkaan tuomittu. (Eerikäinen 2002b, 174; Ulvinen 1996, 212). Vangit kuvaavatkin tutkintavankeusajan olleen hankalaa ja kuormittavaa. Monesti henkirikoksesta epäillyt ovat myös eristettynä vankeuden alkuvaiheessa, ja raskaat oikeusprosessit mielentilatutkimuksineen kestävät pitkään, jopa vuosia (ks. myös Väkeväinen 2008, 74). Tänä aikana perhesuhteet ja niiden ylläpitäminen joutuvat koetukselle.

Oikeuskäsittelyn ollessa vielä kesken, moni vanki toivoi säästyvänsä elinkautiselta tuomiolta. Tutkintavankeutta voisikin kuvata tietynlaisena toiveikkuuden ja toivottomuuden välillä heilumisena (Eerikäinen 2002b, 181). Määräaikaisen vuosituomion saaminen tapon syytenimikkeellä olisi poikennut merkittävästi murhasta annetusta elinkautisesta tuomiosta, joka on pidempi ja jossa vapautumispäivämäärä ei ole tiedossa. Ensikertalaisina⁴ monet vangeista olisivat joutuneet suorittamaan esimerkiksi vain kuusi vuotta elinkautisen sijaan, joka keskimäärin on Suomessa 14 vuotta (Kaijalainen 2014). Osa vangeista olivat valittaneet elinkautisesta tuomiostaan, ja siten saaneet vielä ylläpidettyä toivoa rangaistuksen lieventymisestä (ks. myös Grönholm 2002, 161).

³ Joskus rikoksen teon ja rikoksesta epäillyksi tulemisen välillä voi olla pitkä aika. Aineistosta ei käy ilmi, miten pitkä aika haastateltavilla oli kulunut rikoksen teon ja vangitsemisen välillä.

⁴ Varsinaisia ensikertalaisia aineistossa oli vain yksi, mutta riittävän pitkän edeltäneen siviilijakson vuoksi osa vangeista olisi voitu katsoa ensikertalaisiksi (ks. Rikoslaki 1889/39, luku 2c, 5§).

No se oli sillon just alussa ku oli kaikki ne oikeusprosessit kesken ja muuta, niinku. Siinähan oli syyte murhasta ja tälle näi mut sitä niinku toivo et ei sais sitä elinkautista. Ku siin on niin huima ero et vuosituomiossa ja elinkautisessa. Mä oisin kuitenkin ollu enskertalainen, et vaik mä oisin saanu kakstoist mä oisin päässy kuudella. Ja keskimäärin elinkautinen on kumminki neljätoista vuotta. (Jimi)

Henkirikokset ja niistä käydyt oikeuskäsittelyt ovat yleensä myös varsin julkisoituja mediassa, mikä voi entisestään raskauttaa vangitsemisen alkuvaihetta (ks. myös Väkeväinen 2008, 72–75). Oikeusprosessin aikana voi tuntua rankalta joutua jatkuvasti miettimään tehtyä rikosta ja siitä käytävää keskustelua.

Kyl se oli sillon ne oikeusprosessit et se oli sillon semmost aikamoista rumbaa. Ja julkisuudet ja kaikki ja. Sitte niiku, kyl se kaikki, kyl se luo sen oman sen. (Kristian)

Vangit kertovat olleensa tutkintavankeudessa myös eristettynä, jopa useamman vuoden ajan. He kuvaavat joutuneensa olemaan sellissään 23 tuntia vuorokaudesta, ja päässeensä ulkoilemaan tunniksi. Vangit eivät saaneet osallistua työntekoon tai muihin toimintoihin, kuten kuntosalilla käymiseen. Eristäminen tutkintavankeuden aikana voikin olla totaalisempaa silloin, kun esitutkinta on kesken (Eerikäinen 2002b, 178). Osa vangeista kertoo eristyksen jatkuneen myös tuomion saamisen jälkeen, tai joutuneensa uudelleen eristykseen tuomion myöhemmissäkin vaiheissa. Tutkintavankeudessa eristettynä oleminen kuvautuu kuitenkin erityisen raskaana. Eristäminen on äärimmäinen yksilön vapauden, yksityisyyden ja itsemääräämisoikeuden rajoittamisen keino. Elämänhallinnan täydellisen menettämisen kokemus eristetyksi joutuessa voi tuntua nöyryyttävältä, ja minimoidut sosiaalisen kanssakäymisen mahdollisuudet väistämättä koettelevat yksilön mielenterveyttä. Totalitaarisen laitoksen riistäessä yksilöltä itsemääräämisoikeuden, voidaan puhua jopa minuuden riistämisestä (Goffman 1969, 3–60). Vankien kertomuksissa kuvautuukin kokemus siitä, miten moniulotteiset vaikutukset eristämällä voi olla yksilön eri elämän osa-alueille; perhesuhteisiin, mielenterveyteen ja omanarvontunteeseen.

Katoku se teki just sen hankalaks että kui niiku omaa se oli se olemine. Mä olin pitkään poliisivankilas, niinku ensimmäisee oikeudenkäyntii asti mua niiku pidettii. Ja sitten sieltä siirrettii [mainitsee toisen vankilan nimen] nii sanottuu bunkkerii [=eristysselliin] mis mä olin 23 tuntii lukkojen takana, niiku emmä päässyt salille, emmä päässyt mihinkää, mä pääsin tunniks vaa niinku ulkoilee. (Kristian)

Niinku siinä huomas sitte et mä olin tosiaa siel kellarikopissa [=eristyssellissä], en saanu tavata ketään, kaikki oli yksin, että ulkona jouduin kävelee pientä rinkiä. Jos siin oli jotai muita ulkoilus ni mä en saanu puhua niille. Et kyllä siinä nujeretaan, ihminen sitte. Mut jotku on semmosia et ne ei ota siitäkään opiksi että ne puree hammasta ja on vastakarvaan kokoajan mutta. Ittelleen siinä vaikeeks tekee sen. (Jimi)

Eristäminen koettelee mielenterveyttä. Ahdistuneisuus, ärtyneisyys ja minuuden häviämisen tunne ovat tyypillisiä vankien kokemia tuntemuksia eristettynä ollessaan. Vankeus ylipäättään on tapahtumaköyhää, saati sitten eristettynä oleminen. Se koettelee erityisesti ärsykehakuisia ja levottomia vankeja. (Eerikäinen 2002b, 178–180.) Monotonisuuden kanssa kamppailu onkin tulkittavissa erään vangin puheenvuorosta (ks. myös De Viggiani 2003, 124):

Elias: Vuoden verran meni siinä suljetulla [osastolla] ollessa että.

Haastattelija: Okei. Millast aikaa se sit oli?

Elias: Hyvin hyvin tylsää. Eristykset mul oli päällä ja en saanu oikee osallistuukkaa mihinkää.

Vankila eristää yksilön siviilissä olevasta verkostosta ja rajoittaa yhteydenpitoa ja tapaamista vankeustuomion aikana. Vankilaan joutuessaan haastateltavista kahdella oli vaimo, ja viidellä lapsia. Yksi perheellisistä vangeista kuvaa eristyksessä olemisen vaikuttaneen merkittävästi hänen perhesuhteisiinsa, sillä hän ei halunnut tuoda lastaan vierailemaan vankilan karuihin olosuhteisiin. Muuttuneen elämäntilanteen selittäminen lapselle oli ollut haastavaa. Suhde lapseen katkesi, ja myös avioliitto päättyi vankeuden alkuvuosina eroon.

Et tottakai ja sitte niiku [lapsi] ois halunnu tulla niinku kattoo, ja mua kävi ihmiset kattomas et miten sä otat lapsen tommosii tiloihin niiku kattoo et missä itelläkää ei oo niinku varsin hyvät oltavat et. Et kyl se niiku vaikutti, vaikutti niinku kaikkeen. (---) Kyl se tottakai oli vaikee niinku [olla erossa lapsesta], seki oli tomossen seassa sillon ja. Ku ex-emäntäki joutu sille selittelee ja missä se on. (Kristian)

Puolison joutuminen vankilaan tarkoittaa yleensä tilapäistä yksinhuoltajuutta, mikä merkitsee monesti myös taloudellisia vaikeuksia (Savolainen 2013, 8–9). Lapselle kertominen tuomiosta on haastavaa, ja usein siihen liittyvistä asioista kerrotaan vain puolitotuksia. Kotiin jääneen vanhemman voi olla hankala omien tunnereaktioidensa keskellä käsitellä asiaa myös lapsen kanssa. (Mt., 38–39.) Toisella perheellisellä vangilla perhe oli tutkimuksen tekohetkellä edelleen aktiivisesti elämässä läsnä. Mainittakoon, että hän oli ollut vankilassa vasta huomattavasti vähemmän aikaa kuin vanki, jonka perhesuhteet olivat katkenneet. Häinkin kuitenkin kuvasi, kuinka erityisesti vankeuden alkuvaiheessa perhesuhteet olivat koetuksella:

Nii no nii siin oli esimerkiks tällee näi että, sillon harkittii eroo. Lapset ei kauheesti halunnu olla tekemisissäkää ja. Et siin oli kaikki hajoomas sillon siihe samaa palettii niinku. (Tommi)

Kolmas vanki kertoi menettäneensä suhteen lapseensa tekemänsä rikoksen vuoksi:

[Lapseeni]menetin täydellisesti. Niinku yhteyden. Varmaa johtuu tästä rikoksesta että. Ei hänen äiti sillon viel kertonu, ku tää tapahtu, sehän oli niinku [mainitsee lapsen iän]. Enkä mä [lapseni] äidin kanssa ollu yhteydessä enää sillon. Tai niinku yhdessä. Mutta [lapsi] oli joka kesä mun tykönä niinku pari viikkoo ja sitte joululomalla. Että kumminki. Mutta niinku. Sillai

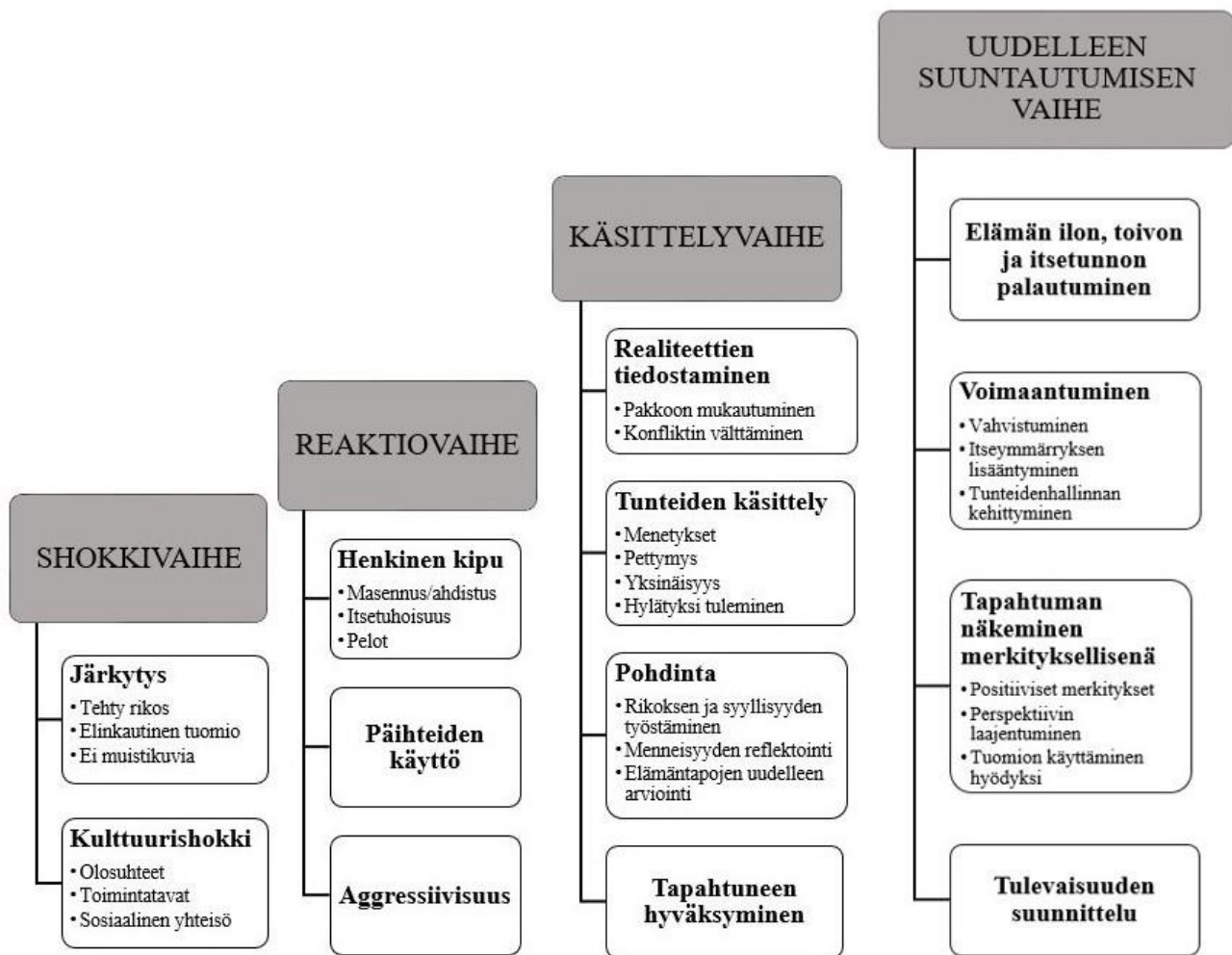
niinku ettei suostu tulee kattoo eikä mitää. En tiedä sillai niinku se ei oo kirjottanu mitää mistä johtuu se vaan. Niinku vaa kirjotti että ”en nää sielä itseäni mitään tekemässä”. (Jimi)

Erossa oleminen ja täysin päälaelleen kääntynyt elämäntilanne on selvästi kriisi myös puolisolle ja koko perheelle (ks. myös Carlson & Cervera 1991, 279; Ulvinen 1996, 78). Kun lähiomaista syytetään henkirikoksesta ja hänet tuomitaan elinkautiseen vankeuteen, pakottaa se epäilemättä myös perheenjäseniä pohtimaan ja uudelleen arvioimaan suhdetta syytettyyn. Ihmissuhteet saattavat katketa kokonaan, kun läheiset eivät halua enää tunnustaa vankeuteen joutunutta läheisekseen. Läheisen vankeus voi tuntua häpeälliseltä ja synnyttää pelkoa leimautumisesta (Girshick 1996, 109; Väkeväinen 2008, 92). Sosiaalisten suhteiden katkeaminen voi lisätä vangissa eristyneisyyden tunnetta (Ulvinen 1996, 114).

4.2 Tuomion jälkeen

Tutkintavankeusaika näyttäytyy vankien kokemuksissa raskaana aikana. Selkeimpänä kriisin kohtana vankien kertomuksista nousee kuitenkin esiin tuomion saamisen jälkeinen aika, lukuun ottamatta yhtä vankia, jolle tuomion saaminen vuosia kestäneen oikeuskäsittelyn jälkeen näyttäytyy pikemminkin helpotuksena. Tutkintavanki siirtyy vankeusvangiksi suorittamaan rangaistustaan kun käräjäoikeuden tuomio muuttuu lainvoimaiseksi, tai kun hovioikeuden tuomio annetaan. (Tolvanen 2006, 775; Tutkintavankeuslaki 2005/768 2§ ja 3§.) Tämä siirtymä käynnisti monella vangilla kriisiprosessin, joka seurasi hyvin pitkälti traumaattisen kriisin tyypillisiä vaiheita.

Kriisiprosessin alussa vangit kokivat järkytystä ja reagoivat voimakkaasti muuttuneeseen, kriisiytyneeseen elämäntilanteeseen. Reaktiovaiheen jälkeen siirryttiin työstämään tapahtuneeseen ja elämänmuutokseen liittyviä asioita. Tapahtuman, eli tehdyn rikoksen ja siitä saadun tuomion hyväksymisen myötä alettiin pikkuhiljaa orientoitua uudelleen ja suunnitella tulevaisuutta niin vankilassa kuin vapautumisen jälkeistäkin elämää ajatellen. Kuviossa 6 kuvaan vankeuden kriisiprosessin eri vaiheita ja niihin sisältyviä elementtejä. Seuraavissa luvuissa erittelen tarkemmin, millaisina vaiheet vankien kertomuksissa kuvautuivat.

Kuvio 6. Kriisin vaiheet ja niihin sisältyvät elementit

4.2.1 Järkytys ja kulttuurishokki

Kriisitapahtuman jälkeen shokki suojaa tunteilta, joita ei vielä olla valmiita käsittelemään (Saari 2000, 42). Joidenkin haastateltavien kertomuksissa kuvautuu shokkivaiheelle tyypillisiä piirteitä, kuten järkytystä ja epätodellisen olon kokemuksia. Järkytystä siitä, että joutuu vuosiksi vankilaan, mutta myös siitä, millaisen rikoksen on tehnyt. Yksi vanki kuvaa olleensa jo tutkintavankeuteen joutuessaan erityisen järkyttynyt päihtyneenä tekemästään rikoksesta (ks. myös Väkeväinen 2008, 67–68).

Se oli iha hirveen järkyttävää ku meni johonki kuulusteluu ja ne sano sitte et mistä niinku syytetää ja muutenki et se. Emmä oikee pystyny sitä käsittääkää et siinä meni aika kauan aikaa että. Ennenku se sitte. No ehkä sillon ku mä tulin tänne näi [=vankeusvankilaan tutkintavankilasta], mä olin ollu puoltoista vuotta jo kiinni [=vangittuna]. Mut sillon mä niinku tajusin sen ensimmäisen kerran et ei helvetti et täs on niinku. Elinkautine et joutuu niin kauan olee. (Tommi)

Toisaalta järkyttyneisyys esiintyy vangin kertomuksissa myös tuomion saamisen jälkeen, koskien juuri elinkautisen tuomion saamista. Osa vangeista olivat suojelleet itseään tuudittautumalla ajatukseen siitä, etteivät saisi elinkautista tuomiota. Asianajajat olivat ylläpitäneet toivoa lievemmästä tuomiosta. Elinkautisen saaminen kuvautui koettelevana pettymyksenä (ks. myös Salin 1996, 122).

Niin ku jotenki mä olin ihan varma ja mun asianajajaki sano et ei täst voi tulla niinku elinkautista, ja tota. Mä jotenki kuvittelin sitä ehkä mielessäni liian paljo että sitä ei tuu. Et sit ku se tuliki nii se iski liian kovaa jotenki että. (---) Tai se oli jotenki hirveen vaikee käsittää että. Et ei voi olla niinku totta. Ja sit siinä hetkessä jotenki. Sillon se tuntu sille et se tosiaa ois elinkautinen, et ei ikinä pääsis pois et se tuntu niin pitkälle se aika. (---) Nii mä jotenki olin tuudittautunu semmoseen olotilaan et en mä mitenkää voi saada semmost tuomioo niinku. Ja sit ku sen saiki ni se vaa tuli vaa jotenki niin konkreettiseksi siitä nii. (Tommi)

Tottakai sit ku se tuomio tuli ja se alko selviämään se et se on sit pyöreä [=elinkautinen]. Ni tää [mainitsee asianajajansa nimen] (---) se oli ihan niinku kokoajan, mä niinku tavallaa jotenki luotin siihe, et se on oikeesti sitä mieltä, tottakai juristi nyt on, eihän se nyt voi sanoo et nyt täs tulee pyöree et ei auta, vaa tottakai se oli niinku sitä mieltä et ei voi tulla. (Heikki)

Kriisissä on tyypillistä, että muistikuvat shokkivaiheen aikaisista tapahtumista ovat vähäiset (Cullberg 1975, 171). Vankien muistelessa tuomion alkuvaihetta tuntui olevan hankalaa pohtia, millaisia ajatuksia mielessä silloin liikkui, tai millaisia asioita vankeuden alkuvaiheessa tapahtui. Vangit olivat olleet tällöin psyykkisesti kuormittavassa tilassa, eivätkä haastattelutilanteessa ehkä halunneetkaan muistella näitä äärimmäisen koettelevia hetkiä. Täytyy ottaa myös huomioon, että tuomion ensivaiheista oli tutkimuksen tekohetkellä kulunut kaikilla jo useampi vuosi, joillain jopa yli kymmenen vuotta.

Mä en nyt ku mä tota yritän just mieltii ni mä en oo sitä hirveesti. Mulle ei oo jääny oikee muuta siitä ku et se oli iha hirvee järkytys sillon ku se tuli se tuomio, et se on se päällimmäinen mitä siit on jääny. Et ei sillon osannu oikee muuta sillee mieltii. (Tommi)

Vankilaan joutuminen synnytti joillekin myös kulttuurishokin. Siviilin toimintatavat eivät enää päteneetkään, vaan yhtäkkiä oltiinkin ääriolosuhteissa suljetussa laitoksessa (ks. myös Cohen & Taylor 1986, 50). Kulttuurishokki saattoi liittyä vankilan olosuhteisiin, toimintatapoihin tai sen sosiaaliseen yhteisöön. Yhdelle vangeista kulttuurishokin aiheutti pitkä siviilijakso ennen elinkautista tuomiota. Tällöin vankilaan sopeutuminen muodostui suuremmaksi haasteeksi, verrattuna aiempiin lyhyempien siviilijaksojen jälkeisiin tuomioihin:

Se oli niinku tosi raskasta se alku että. Ja mul oli kumminki mul oli pitkä, se oli sen takiakki vaikee et mul oli pitkä siviili alla tossa ennen tätä tuomioo. Sen takii se oli varmaa nii raskasta että. Ku jos sitä on niinku tiäksä yhtee, niinku vähän väliä ettei oo pitkiä siviilejä ni ei se tunnu sitte niin vaikeelta se vankilaan tulo. (Jimi)

Toisella vangilla aiemmat tuomiot taas olivat olleet niin lyhyitä, ettei vankila tuntunut mitenkään tutulta paikalta. Hänen kertomuksissaan juuri kulttuurishokki näyttäytyy yhtenä merkittävimmistä kriisin käynnistäjistä:

Tottakai alus oli kulttuurishokki. Ja sit se sellai et ku eihä mul oo aikasemmin näin raakaa ja raskast tuomioo et ei mul oo kauheesti kokemusta näist vankiloista. (---) Se kulttuurishokki on nii valtava, et sillon se kriisi oli et tuntu ettei millää selviä, et oli niinku ensin että no. (Heikki)

Yksi vangeista kuvaa vankiyhteisöön ja vankilan fyysisiin olosuhteisiin sopeutumisen haasteita, jotka ilmenivät hänen siirtyessä tutkintavankilasta vankeusvankilaan. Vankeusvankilan suljetummat olosuhteet tekivät edessä olevan tuomion konkreettisemmaksi. Arvaamattomien ja tuntemattomien vankien keskuuteen integroituminen kuvautui hieman pelottavana ja vei oman aikansa:

Nii kyl se varmaa seki vaikutti siihe nii et ku sillon tuli sielt [mainitsee tutkintavankilan nimen], et se tuli hovioikeudesta se tuomio ni jotenki tuli, seisashtu sillee koko systeemi täällä näi, ja sit tää [=vankeusvankila] oli muutenki enemmän semmone vankilan olonen ja jotenki sillee et sen tajus vaa et. (Tommi)

Tietysti sillee ku tuut uuteen ympäristöön, tulee niinku, mist ei tunne ketää ni tottakai siin on vähä hankalaa ja siin ettii sitä omaa paikkaansa. Ennenku tutustuu ihmisii ja muuta, kylhän siin vähä joutuu olee varpaillaan niinku tiettyjen asioitten ja ihmisten suhtee. Ku ei tiää miten toiset reagoi. Ku tääl on kumminki semmost porukkaa et saattaa reagoida tosi jyrkälläki tavallaki. (Tommi)

Kulttuurishokki ei kuitenkaan ollut kaikkia koskeva kokemus. Aineiston ainut ensikertalainen ei kuvannut kokeneensa vankilan laitosolosuhteisiin mukautumista haasteellisena, vaikkakin juuri ensikertalaiselle voisi olettaa kulttuurishokin olevan voimakkain. Eräällä toisella vangilla tuomion saamisen jälkeinen aika puolestaan kuvautui toisesta syystä poikkeuksellisen koettelevana:

Mulla niinku sillon [mainitsee vankilan nimen] otettii se [korvaushoito-] lääke kokonaa pois, mullahan meni, mä menin ihan psykoosin partaalle. Et just oli tuomio hovista tullu ja kaikki muutenki niinku paino päälle ja sit viel, ni meni vähän todellisuuden taju. (---/---) Että nehän tiputti kuukaudessa nollaan sen annoksen. Sit mä olin viel rundissa [=eristyksessä] ja muuta ni. Mulla levis psyyyke ihan totaalisesti. (Jimi)

Vanki oli ollut jo useita vuosia korvaushoidossa⁵ ennen vangitsemista, mutta vankilassa korvaushoitolääkettä alettiin ajamaan alas. Samaan aikaan hän oli eristettynä ja juuri saanut tuomion elinkautisesta. Vanki kuvaa, kuinka nämä tekijät yhdistettynä toisiinsa johtivat hänet psykoosiin.

⁵ Korvaushoito on opiaattiriippuvaisille huumeidenkäyttäjille tarkoitettua lääkinnällistä ja psykososiaalista kuntoutusta. Korvaushoidosta tarkemmin ks. esim. Sosiaali- ja terveysministeriön asetus opioidiriippuvaisten vieroitus- ja korvaushoidosta eräillä lääkkeillä (2008).

Myöhemmin haastattelussa vanki kertoi saaneensa korvaushoitolääkityksensä takaisin toisessa vankilassa.

4.2.2 Psykykinen kipu ja tuhoisa käyttäytyminen

Kaikkien vankien kertomuksissa kuvautuu alun shokkia seurannut tietynlainen reaktiovaihe, jossa ilmeni monenlaista henkistä kipua, mielialojen vaihtelua ja joillakin jopa ajatuksia itsemurhasta (ks. myös Kyngäs 2000, 131; Salin 1996, 84–85, 122–123). Henkistä kipua voisi kuvata suruna, masentuneisuutena ja ahdistuneisuutena, joka yhdellä vangilla johti epävakaaseen käyttäytymiseen, toisella taas syömishäiriöön. Molemmat joutuivatkin vankimielisairaalaan psykiatriseen hoitoon, mikä kertoo kriisin voimakkuudesta.

Mä olin psyykkisesti aika rikki että. Mä en ees muista kaikkee. Se oli niin. Mä olin tosi räjähdysherkkä. Et sehän johti sitte siihen et muthan vietiin tonne vankimielisairaalaan niinku raudoissa ja. Raudoissa ja muuta mutta. (Jimi)

Ni vankimielisairaalassa. Intervallijaksoja oli aina. Siinä oli tuo, syömishäiriö ynnä muuta semmosia. (---/---) Sillon oli alussa aika vaikeeta tuo ku tuli ryypättyä ni. Vuoskaudet iha reilummin ni. Se on tuo. Ei ollu oikee reilassa tuo psyyke puolikaa eikä tuo. (Sampsä)

Syömishäiriöstä kärsinyt kuvaa, kuinka aiempi runsas päihteiden käyttö siviilissä oli vaikuttanut heikentävästi psyykkiseen vointiin, tehden vankilaan sopeutumisesta haastavaa. Myös muut vangit kuvasivat alkuvaihetta psyykkisesti raskaana aikana, jossa olo tuntui jossain määrin sietämättömältä tai toivottomalta. Kriisille tyypillisesti ajatukset jumiutuivat aiheuttaen ahdistusta, eikä kaoottisesta elämäntilanteesta meinannut löytyä elämässä kiinni pitäviä asioita. Tulevaisuuteen orientoituminen voikin tuntua mahdottomalta silloin, kun se näyttäytyy epämääräisenä (Väkeväinen 2008, 83). Erityisesti elinkautista tuomiota suorittavalla epätietoisuus tuomion pituudesta voi hankaloittaa tulevaisuuteen orientoitumista.

Kyllähän se on todettava. Että [tuomion alkuvaihe] oli tosi hankala jos nyt vertaa ni. (---) Se ahisti vaa. Samaa asia jauho. Kelas vaa että. (Sampsä)

Ku mä tänne tulini en mä ees tuntenu täältä ketää ja muutenki tuntu sillon taas tää vankilassa olemine tosi hölmölle, ja ei ollu niinku mitää semmosta mistä sais kii. (Tommi)

Et mitä vähemmän aikaa ite oli kiinni ollu, ni sitä enemmän tuli semmosii hetkellisii tunteita et. Et ei helvetti, et miten täs niinku on. (Tommi)

Oli se tottakai oma vaihe elämässä ja ei mitää helppoo. (Kristian)

Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta vangit eivät juurikaan sanallisesti kuvanneet itsetuhoisia ajatuksia tai itsemurhayrityksiä. Haastateltavista kenties luottavaisin kertoi kuitenkin pohtineensa itsemurhan tekemistä tajuttuaan, miten pitkä tuomio hänellä oli edessä:

Et kyl sillon ui tosi syvissä vesissä et kuunteli vaa jotai metallicaan ride the lightningii ja oli sillee et. Mietti ihan tosissaa et pitäskö vetää ittensä kiikkuun [=hirteen]. (Tommi)

Ajattelen, että aiheena itsetuhoisuus on vaikeasti puheeksi otettava, enkä sitä kaikilta suoraan kysynytkään. Puolitoista tuntia on lyhyt aika rakentaa niin syvä luottamus, jossa todella arkaluonteisista aiheista olisi turvallista puhua. Mikäli olisin käynyt haastattelemassa vankeja useampia kertoja, olisi tällaisen luottamuksen rakentaminen kenties ollut mahdollista, ja alun raskaista vaiheista olisi saattanut syntyä vielä enemmän keskustelua. Haastattelun anti on riippuvainen siitä, miten luottamuksellinen suhde tutkijan ja haastateltavan välille syntyy (Eskola & Suoranta 1998, 93). Väkeväisen (2008, 82) toteuttamissa kolmen naiselinkautisvängin syvähaastatteluissa itsemurha-ajatukset tulivatkin kaikkien haastateltavien kertomuksissa esiin.

Kriisin reaktiovaiheessa myös erilaiset pelot ovat tyypillisiä (esim. Saari 2000, 53–54). Vankien kertomuksissa nousee esiin erityisesti pelko oman terveyden säilymisestä, mikä ainakin osaltaan liittyy käsitykseen siitä, että vankilassa ei aina saa riittävää somaattista hoitoa. Toisella vangeista pelko terveyden menettämisestä oli liittynyt juuri tuomion alkuvaiheeseen, toisella taas huoli on edelleen läsnä ajatuksissa.

Et ei mua aiemmat tuomiot oo ottanu ollenkaa näi raskaasti. Ohan se tietysti tuomion pituudestaki. Siinä tulee kaikenlaista mielee et vittu että jos täs sairastuu tuomion aikana pahasti ni pääseekö ees hengissä enää pois täältä. Kuka sitä ny vankilaan haluaa kuolla. (Jimi)

Ni tuli vaa tost tulevaisuudest mielee et no terveyshän on semmonen mitä mieltii tulevaisuudesta, et onko et vaikka pää pelaa ja tiili ei puris et vaik psyyke pysyis kasas ni kylhän ihminen on kokonaisuus. Et pitäis niinku terveys pystyy pitää kasas. (Heikki)

Jälkimmäisen vängin kertomukset olivat ajoittain ristiriitaisia, hajanaisia ja epäloogisia, ja voi olla syytä tulkita, että hänellä kriisiprosessin vaiheet menevät tavallista enemmän limittäin ja ovat vielä kesken. Hän kuitenkin kuvaa pohtivansa sitä, ettei vankila koettele yksilöä pelkästään mielenterveyden, vaan myös fyysisen terveyden osalta.

Lievittääkseen vaikeiden ajatusten ja tuntemusten vyöryä, osa vangeista turvautui päihteisiin. Päihteet olivat kyseisillä vangeilla olleet keskeinen selviytymiskeino jo siviilissä. Niihin turvautuminen oli epäilemättä luontainen ja varmaan jokseenkin automaattinen tapa reagoida tapahtuneeseen.

Kyl siin alkuu tuli vähä juotuu siinä. Vähä pontikkaa ja kiljuu ja. (Elias)

Et alkutuomiost oli sillee et jos vähänki oli jossai saatavilla ni sitähan [=päihteitä] piti saada hinnal millä hyvänsä. (Tommi)

Korvaushoidossa oleva päihdetaustainen vanki kuitenkin kuvasi, kuinka sai äärimmäisen koettelevasta tilanteesta huolimatta pysyteltä erossa vankilan huumeista:

Mut se oli siinä ainoon hyvä että mä en oo sortunu vetämään siinä kovassakaan psyykepaineessa että. Monihan ois alkanu vetää kaksinkäsin kamaa. Siinä ois varmaa saanu sitte pääkoppansa vielä enemmän sekasi. (Jimi)

Tulkitsen erään vangin puheista, että alkuvaiheessa päihteiden käytön ohella ehkä toisenlainenkin, konkreettisempi pakeneminen saattoi olla mielessä, vaikkakin sellaiset ajatukset pian realiteettien tiedostamisen myötä unohtuivat. Muiden kertomuksissa pakeneminen ei näyttänyt koskaan käyneen mielessä toteuttavana vaihtoehtona, sillä sitä ei rahattomana elinkautisvankina pidetty kannattavana taikka toimivana.

Haastattelija: Ooksä ihan alusta asti ollu sitä mieltä [ettei pakeneminen kannata] vai ooksä jossai kohtaa sit miettiny enemmänki sitä?
Elias: Melkee alust asti että.

Päihteiden käytön ja itsetuhoisuuden ohella myös aggressiivinen käyttäytyminen voi kriisissä olevalle olla tapa valmistautua käsittelemään kriisiin liittyviä asioita ja tuntemuksia (Saari 2000, 53). Osa vangeista kertookin olleensa reaktiovaiheessa levottomampia ja aggressiivisia:

Kyllä sitä alkuun varmaa oli jota heittelyy siin [=mielialassa] että. Kai sitä alussa oli vähä aggressiivisempi ja. Levottomampi. (Elias)

Joo kyllä, mä olin vähän aggressiivinen henkilökuntaa ja kaikkia kohtaan. (Jimi)

Ensimmäisen vangin kohdalla aggressiivinen käyttäytyminen tuomion alkuvaiheessa lienee olevan yhteydessä päihteiden käyttöön, ja jälkimmäisellä korvaushoitolääkkeen alasajoon. Molempien kuvaukset mielialan tasaantumisesta sopivat ajallisesti yhteen päihteiden käytön lopettamisen ja korvaushoitolääkityksen tasaantumisen kanssa.

4.2.3 Rikos, tunteet ja hyväksyminen

Alun järkytyksen ja voimakkaiden reaktioiden jälkeen vangit tuntuivat tiedostavan realiteetit siitä, että pitkä tuomio on edessä. Realiteettien tiedostaminen näyttäytyy kertomuksissa tietynlaisena

mukautumisena pakon edessä: elämä on muuttunut, vankilaan on jouduttu, eikä sieltä päästä pois ennen kuin tuomio on suoritettu.

Tietyt tosiasiat pitää hyväksyä, tää on valtion sanelema pakko. Mikä on kestettävä. Ei siinä muuta voi. (Jimi)

Kyl siihe niiku asennoituu. Eihän tässä oo vaihtoehtoja. (Kristian)

Sen jo sillon tiedosti että täältä ei iha lähivuosina tulla poikkee. Että nopeesti tottu noihin talon tavoille niinku. (Sampsä)

Ihminenhan niinku orientoituu et sun pitää vaa niinku elää, realiteet ottaa huomioon ne ja sit elää sen mukaa. (Heikki)

Tutkintavankeuden aikaisten epävarmuuksien ja pitkien oikeusprosessien jälkeen tuomion saaminen näyttäytyy myös eräänlaisena helpotuksena:

No sillon ku oli ne hovipäätökset ja. Kaikki oli niiku selvää et hovit ja korkeimmat ja EITIt [=Euroopan Ihmisoikeustuomioistuin], mä valitin kaikkiin mihin niiku. Et sitten oli se siinä et sitten oli se selvä että sitte ruvetaan suorittaa tota tuomiota et. (Kristian)

Ne, jotka olivat aiemmin käyttäneet päihteitä ja käyttäytyneet aggressiivisesti ymmärsivät, että tällaisen käyttäytymisen jatkuessa tuomio vain pitenee, ja sen suorittamisesta tulee hankalampaa, kurjemmissa oloissa. Tämän tiedostettuaan he kertoivat muuttaneensa toimintatapojansa vankilassa välttääkseen kurinpitomerkintöjä ja tehdäkseen tuomion suorittamisen mahdollisimman miellyttäväksi itsellensä – niin miellyttäväksi kuin vankilan olosuhteissa suinkin on mahdollista.

Sitte rupes tavallaa tajuunaa sen että tulee pitkä pätkä istuttavaa. Ei oikee hirveesti kannata kerää mitää kurinpitomerkintöi tonne. (Elias)

Sitä voi tehä ittelleen niinku vaikeen siitä tuomiosta taikka helpon ja. Jos on elinkautinen ni se on kuitenkin sen verran pitkä aika ni. (Jimi)

Kyllähän tonne [rangaistusosastolle] pääsee sit jossei sopeudu. Että kyl mulleikki käytti sanomas jo matkasellissä et jossei niinkun onnistu kerroksilla [=asumisosastoilla] nii kyllä tiedät minne pääset sitte. (Jimi)

Joo, ei mul oo mitää rikettä seittemään vuoteen, ei mul oo mitää semmost päihderikettä eikä mitää muutakaa rikkeitä. Kyl mä noudatan sääntöjä, en mä oo missää rundissa [=eristyksessä], niistähän tulee rundirangaistus ja merkintä, kato ku on pitkä tuomio ni niistähän tulee aina merkintä ja sit se pääseminen [=vapautuminen] on vaikeempaa. (Heikki)

Joidenkin vankien kertomuksissa mukautuminen nimenomaan pakon edessä käy ilmi voimakkaammin kuin toisten, jotka ikään kuin sopuisammin tottuvat muuttuneeseen elämäntilanteeseen. Esimerkiksi yksi hyvin sopeutuneista vangeista kuvaa, kuinka sopeutumisen

edesauttaja on ollut juurikin pakko: jos haluaa suorittaa tuomion mahdollisimman hyvissä oloissa, ja päästä vankilasta mahdollisimman pian pois, on yksinkertaisesti vain mukauduttava olosuhteisiin.

Haastattelija: Mikäs muu on sit vaikuttanu siihen et sä oot nyt sopeutunu hyvin tänne, et mikä sitä on auttanut tai vaikeuttanu?

Elias: Pitkä tuomio.

Haastattelija: Mmm, se on se suurin syy?

Elias: Joo.

Haastattelija: Onks jotai muuta mikä sitä niinku on auttanu?

Elias: Ei kai siin oikee. Pitkä tuomio ja sit tietää ettei asioille oikee mitää voi.

Haastattelija: Mmm. Nii et ei oo niinku vaihtoehtoja?

Elias: Nii. Tai onhan niitä vaihtoehtoja mut jos niinku. Rupee riehuma hirveesti ni. Olotki huononee kummasti.

Realiteettien tiedostamisen ohella kriisiprosessissa keskeistä on tapahtuman ja sen herättäneiden tunteiden ja menetysten käsittely. Pelkästään jo vankilaan joutuminen ja vapauden menettäminen herättävät monenlaisia vaikeita ajatuksia ja tunteita, mutta myös niihin liittyvät liitännäisilmiöt, kuten läheissuhteiden kriisiytyminen vaativat työstämistä. Vaikeiden olosuhteiden vuoksi katkenneet perhe- ja ystävyysuhteet herättivät vangeissa muun muassa pettymyksen, yksinäisyyden, vihan ja jopa hylätyksi tulemisen tunteita (ks. myös De Viggiani 2003, 174–175), joita käsiteltiin eri tavalla.

Mä oon niinku kriisissä sillä tavalla et siiviili. Sotkenu elämän niinku muillaki, kyllähän tää vaikuttaa ympäristöön. Tottakai suhteet kriisiytyy, onko nyt kriisi oikee sana mut tehny semmosen sekametelin, semmosen katastrofin. (Heikki)

Että tottakai niiku oli kova taistelu. Kyl se oli niinku alku se oma semmone sopeutumine tähän. Kuiteski niinku, mullaki oli perhe sillon ja kaikki et kaikki on tässä matkan varrella niinku, hajonnut. Et kyl se semmone ittes kanssa niinku. Ittes kanssa painimista että. (Kristian)

No, ystävät on niinku kadonnu. Tai no, ei ne sit varmaa kovin hyviä ystäviä ollukaa mutta. Mut mitä pidemmälle tuomio on menny nii sitä vähemmän niinku kukaa pitää yhteyttä että. Kyllä tänne on helppo ihminen unohtaa. (---) Kyllähän se tuntuu vähän yksinäiseltä. Ku ihminen on kumminki sosiaalinen eläin ni. Ja sit välillä oikee käy vihaks niinku että. Että niinku, jokku niinku lupailee, lupaa, ja sitten ei mitää tapahdukkaa ja. Kyllä täällä ottaa tommoset lupaamiset aika raskaasti. Et jos luvataa tulla tapaa ja ei tullakaa. Sitä on sitte itteki että emmä vittu viitti pyytääkkää. (Jimi)

Vangit kuvaavat, miten monenlaisia menetyksiä vankilaan joutuminen tuntui aiheuttavan. Perhesuhteet, vapaus ja itsemääräämisoikeus olivat kaikki koetuksella (ks. myös Väkeväinen 2008, 80–81). Menetykset tuntuivat suurimmilta tuomion alkuvaiheessa, mutta niiden vaikutukset näkyivät koko tuomion ajan. Vankilassa vietetyt vuodet tuntuivat olevan menetettyä aikaa elämästä.

Niinku et mä kelasin esimerkiks sillee et mul haihtu tuolt siviilist tavallaa mun vanhemmat ja perhe ja kaikki just. Et mä menetin ne siinä samalla. Et ei siinä sillon kyl mitää positiivista kyl nähny. (Tommi)

Sillon alkuu ehkä ajatteli sillee nii että. Et menettää niinku paljo ja kaiken niinku siit ympäriltä. (---) Menettäähän siinä niinku elämää nii paljo et ei oo siinä niinku läsnä missää, tai niinku paikan päällä, vaik täältä nyt yrittää hirveesti puhelimen kautta olla läsnä. (Tommi)

Tai onhan sitä menettäny vapautensa. Ja ison pätjän elämää. (---) Vapaus ja itsemääräämisoikeus lähteny. (Elias)

Yksinäisyyden ja erilaisten menetysten käsittelyn ohella työstämisvaiheeseen liittyi paljon pohdintaa. Pohdinta kohdistui sekä tehtyyn rikokseen että omien toimintamallien ja elämäntapojen uudelleenarviointiin. Tehty rikos herätti syyllisyyden tunteita (ks. myös Kyngäs 2000, 131) ja kysymyksiä siitä, miksi ja miten tähän tilanteeseen oikein on päädytty. Miksi-kysymykset ovat tyypillisiä kriisin käsittelyvaiheessa, ja tulevat esiin myös Väkeväisen (2008, 75) naiselinkautisvankien haastatteluissa. Ne ovat henkirikoksen tehneiden vankien keskuudessa tyypillisiä myös siksi, että monesti vangeilla on vaikeuksia tunnistaa ja ilmaista omia tunteitaan (Eerikäinen 2002a, 172–173).

Se [=tuomion alkuvaihe] oli niinku psyykkisesti tosi. Niinku, vaikeeta. Että niinku se rikos pyöri mielessä niinku et miks on päätytty tähän ja. (Jimi)

Eräs vanki kuvaa työstäneensä rikoksen tekemiseen liittyviä asioita jo tutkintavankeuden aikana, kun sitä oli pakkokin ajatella oikeuskäsittelyjä varten:

Alkutuomiost [rikosta] tuli mietitty enemmänki. Oikeudenkäynnit nii kai siihen, no niihin tuli mietitty sitä. (Elias)

Yksi vangeista käsittelee tunteitaan kirjoittamalla. Hän kokee tärkeäksi reflektoida omaa menneisyyttään ja ihmissuhteitaan, lapsuuttaan ja omaa vanhemmuuttaan. Hän uskoo löytävänsä lapsuudestaan vastauksen siihen, miksi hän on päätenyt tekemään raa'an väkivaltarikoksen. Hän näkee lapsena koetun väkivallan johtaneen omiin äärimmäisiin tekoihinsa.

Kyllä mä kirjottamal. Mä sanoisin et terapiatyö, tottakai kaikki motoriikka toimii ku sä pääset tekee käsillä mut se että sä meet arempiin aiheisiin ja sillai aukaset ittees ja pääset niinku psyykettä hoitaa ja sillai terapiioimaa ni kyl mä kirjottamal teen sen. (---) Tehny niinku sellast tutkiskeluu omast elämästä et. Kartottanu et mitenhän tää nyt näin meni. (---) Mut toi kuuluu just siihen psyykehoitoon et. Et ku mä kirjotan ni mä hoidan sitä, mä tavallaa yritän ehjätä sitä etten mä tekis enää niit samoja, et huomais että et. (Heikki)

Toisen hengen riistäminen on äärimmäinen, peruuttamaton teko. Vangin on jossain määrin otettava kantaa omaan syyllisyyteensä, sillä tuomioistuimessa hänet on syylliseksi todettu, ja syyllisyyden seuraukset ovat vangin kannettavana (Salin 1996, 121). Vankien käsitellessä syyllisyyttään, he pohtivat muun muassa sitä, onko heillä enää oikeutta yrittää parantaa tapojaan tai elää parempaa elämää, kun rikoksen uhrilla mahdollisuutta ei enää ole lainkaan:

Ja tottakai mä, kyl mä niinku kauhulla mietin et mikä oikeus mul on niinku oikeesti, ku mä kirjotanki tuol et välil kynä putoo. Melkee rupeen itkee et ku mä mietin omii lapsii (***) . Ni tulee sillai mielee ittelle et mikä helvetin oikeus mul on aatella et mä viel ehjään jotain, heiltähän [=henkirikoksen uhrilta] meni kaikki. Kyl se vaa tulee, ei sille voi mitää. Nii-i. Et siin mieles nää antaa hirveesti takapakkii nää. Tällai ku sun kuitenkin täytyy mieltii et murha. Emmä tiiä ymmärrätsä, et mitä mä ajan. Mä kelaan et onks mul oikeutta ajatella sitä tulevaisuutta noin. Ku tottakai tää vaikuttaa nii moniin kymmeniin ihmisiin. Mutta sit mä taas mietin et kylhän mä tätä nyt suoritan et joku systeemiän täs on. (Heikki)

Henkirikokseen syyllistyneen vangin mielenterveyden säilymisen kannalta on olennaista, kuinka läheinen suhde hänellä on uhriin. On todettu, että vangin itsemurhariski on sitä suurempi, mitä läheisempi uhri on ollut. (Eerikäinen 2002a, 168.) Yhden vangin kertomuksissa suhde uhriin nouseekin esiin kriisiä syventävänä tekijänä:

No, ohan se niiku sillai et et mullaki on tää juttu et mulle läheisen ihmisen tappanu. Että seki niinku varmaa siinä on osatekijä. (Jimi)

Vankeuden kriisiin johtaneen tapahtuman kohtaaminen saa siis sikäli erilaisia piirteitä kuin esimerkiksi läheisen äkillinen menettäminen tai onnettomuuden uhriksi joutuminen, että tilanne on ollut ikään kuin itseaiheutettua. Syyllisyyden kanssa eläminen vaatii omanlaisensa työstämisen. Syyllisyyden kanssa usein käsi kädessä kulkeva vaikea tunne on häpeä. Häpeän tunne kertoo siitä, mitä ihminen kokee olevansa, ja syyllisyys kytkeytyy puolestaan siihen, mitä on tehnyt (Malinen 2003, 186). Molemmat kertovat kokijan omatunnosta (Palosaari 2008, 78). Syyllisyyden tunteesta eroon pääsemiseksi vaaditaan useimmiten joko kokemus teon hyvittämisestä, sovittamisesta, korvaamisesta tai anteeksiannosta (Malinen 2003, 187). Vangit eivät haastatteluissa liiemmästi lähteneet avaamaan syyllisyyden tai häpeän kokemuksiaan, sen sijaan heidän kuvauksissaan käy ilmi teon peruuttamattomuus, ja kuinka sen kanssa on vain pystyttävä elämään. Syyllisyys aiheena, kuten itsetuhoisuuskin, on hyvin herkkä. Niemelä (1999, 112) toteaa, ettei syyllisyyttä sen vuoksi pidetäkään legitiiminä puhealueena spontaanissa keskustelussa.

No, emmä siitä [=tehdystä rikoksesta] oikee muuta aattele että. Tapahtunu mikä tapahtunu enkä mä sitä mikskää voi muuttaa että. Et ei se niinku miettimällä siitä enää parane. (Jimi)

Elias: Eihä se, sille asialle [=tehdylle rikokselle] ei enää mitää voi. Olihan se aika turha homma mutta. Eihä sille niinku ei mitää voi.

Haastattelija: Mmm. Onks se sit just et se on pitäny jotenki vaa hyväksyy et se on tullu tehtyä vai?

Elias: Kai sen on niinku jo alust asti tavallaa niinku hyväksyny et.

Tehty rikos ja vankeuteen joutuminen oli ajanut yhden vangin pohtimaan uudelleen omia elämäntapojaan ja -asenteitaan. Hän kertoo alkaneensa jo tutkintavankeudessa ajatella, että elämässä täytyy tapahtua jokin muutos, jottei toista kertaa elinkautisesta joudu istumaan:

Haastattelija: Ooksä niinku tehny jonku tai aatellu niinku et sä muutat sun elämäs täs jotenki että?

Elias: Kai sitä jollai tavalla. Päihteitten käyttöä vähentää ja.

Haastattelija: Mmm. Nii et toi on kuitenkin et tän tuomion saaminen on sit jotenki niinku muuttanu sun suhtautumista tulevaisuuteen tai, johonki?

Elias: Kyllä se niinku jonku verran. Ohan tää ny pitkä pätkä heitettävänä tossa ni. Ei kuitenkaa iha toista samanlaista halua istuu putkeen.

Käsittelyvaiheessa realiteettien tiedostamisen ja tunteiden työstämisen lopputuloksena tehty rikos, saatu elinkautinen tuomio ja vankilassa oleminen tavalla tai toisella hyväksyttiin (ks. myös Salin 1996, 84, 122; Reading & Bowen 2014, 216–217) ja muuttuneeseen elämään alettiin sopeutua. Hyväksyäkseen tuomion, vangit kävivät läpi hyvin erityyppisiä ajatusprosesseja. Yhdellä vangille hyväksymistä oli helpottanut käsitys siitä, että annettu tuomio oli oikea rangaistus tehdystä rikoksesta.

No, kai tää oli ihan oikee tuomioki et. Ei siin niinku tavallaa mitää epäselvyyksii ollu että. (Elias)

Toisilla tuomion hyväksyminen näyttäytyi pidempänä prosessina, jossa muun muassa käytiin kamppailua sopeutumisen ja vangiksi alistumisen välillä.

Et on niinku päässy sillai. Tavallaa hyväksyny sen. Mut siinäki on se asia, se puoli. Se on nii trapetsitaiteilua se vankilaolojen hyväksyminen, et jos sä hyväksyt ne liian hyvin. Mä oon huomannu senki, itessäki. Et sit sä alat niinku liian ni sit se menee siihen apatiaan et sä hyväksyt niinku et sä oot täällä. Et se on nii trapetsitaiteiluu et sun pitää tavallaa vähän olla semmonen kapina oman psyykeen kans et eihän tää nyt näin me, et tässä nyt on rangaistus. Et sun pitää ite tiedostaa se et tää on väliaikainen. Mut se tehtävä on vaikee, se tekee just sen kriisin. Et jos sä alat liikaa vapautuu siitä et sä et oo vanki, tai sit liian vähän. Et se pitää tietää, et sul on määrättyt kontrollit ja et sä et oo mikää vapaa, ja tavallaa se on läpi elämän. (Heikki)

Olihan se niinku se alku vaikeeta sillain se pari ensimmäistä vuotta niinku sulatella ja hyväksyä se tuomio. Mut kyllä siihen pikkuhiljaa tottu että. Ei se miettimällä siitä parane siitä että. (Jimi)

Jotenki käsitteli ite sitä asiaa mielessään ja hyväksy sen jotenki ja ajatteli et. Emmä tiä onkse sit välttämättä oikein ajateltu et voi olla vääristyneestikki kelannu ite sitä asiaa mut kumminki sillee käsitteli sitä asiaa et se itelle, et sen kaa tuli niinku sujuiks. (Tommi)

Aiemmissa tutkimuksissa syyllisyyden myöntäminen ja rangaistuksen hyväksyminen ovat näyttäytyneet edellytyksenä vankilaan sopeutumiselle (esim. Salin 1996, 84). Tämän tutkimuksen myötä syntyy kuva, että sopeutumisen kannalta merkityksellistä on ollut muuttuneen elämäntilanteen

hyväksyminen, riippumatta siitä, millainen vangin kanta omaan syyllisyyteensä on. Vanki, joka on rikoksen kieltänyt, on kriisiä työstäessään silti hyväksynyt pitkän tuomion suorittamisen. Hyväksyminen on ollut olennaista tuomion suorittamiseen orientoitumisen kannalta.

4.2.4 Voimaantuminen ja tulevaisuus

Tapahtuneen työstämisen ja hyväksymisen myötä kaikki vangit sopeutuivat uusiin olosuhteisiin, ja löysivät jonkinlaisen tavan suuntautua uudelleen koettelevan vankeuden kriisin jälkeen (vrt. Väkeväinen 2008, 90). Vankien erilaisia tapoja selviytyä on kuvattu luvussa 4.3. Uudelleen suuntautumisen vaiheessa keskeistä oli ollut muun muassa elämän ilon palautuminen. Psykykkisesti koettelevimmat ajat alkoivat olla jo takanapäin ja mieliala tasaantui. Osalla päihteettömyyden myötä myös itsetunto vahvistui. Edeltänyt käsittelyvaiheen reflektointi oli lisännyt itseymmärrystä (ks. myös Reading & Bowen 2014, 215–216) ja sitä kautta tukenut selviytymisessä:

Nii ja jotenki on ittensä kans enemmän sinut. Seki voi olla et niinku. Tuo jonkinäköst mielenrauhaa. Ehkä tota just tän päihteettömyyden kautta varmaa, mä luulen et se on ehkä suurin syy. Ja voisko se olla ku ikääki ku alkaa tulee ni ymmärtää asioita paremmin, mitä ei oo aikasemmin ymmärtänyt tai, jotenki. Emmä tiä mistä se johtuu. Emmä ainakaa ikinä oo tullu itteni kans näi hyvin toimee ku nytte. (---) Tällä hetkellä on sillee että, tuntuu että pystyy olee vapautuneesti, ja kokee sillee et kenelläkää ei oo välttämättä mua vastaan jotai ja. Tällä hetkellä pystyy täysin luontevasti olemaan. (---) Ja sitte ku tääl on nii tottunu täällä olemisee ni sitä ei koe koko aikaa mitenkää ahdistavaks vaa et elää tässä päivässä ja täällä, ku ei mitää muutakaan kerran ole, ni tottakai sitä yrittää sit ne positiiviset puolet ottaa irti. (Tommi)

Sitä [=alkuvaiheen henkistä kipua] kesti siin jonku aikaa mut sitte tota. Tai niit tuli niit pienii notkahduksii. Mut sit siitä vaa jotenki sai kiinni ja oli vaa et ei kai täs mitää et. Kyllä tää menee. (---) Mä en osaa sanoo mikä siihen nyt loppupeleis sit vaikutti, jotenki löys vaa sen. Sitte että. Järkee tähän juttuun niinku. (---) En tiä onks se jotenki hölmö sanoo mut jotenki helppo lusii tällä hetkellä. (Tommi)

Aiemmin syömishäiriön vuoksi mielisairaalaan ollut vanki kokee sairaalan intervallijaksojen olleen tärkeä osa kriisistä selviytymisessä:

Siellä ku olin kävin tuolla [mainitsee vankimielisairaalan nimen] nii intervallijaksoilla ni sillan alko tuntumaan että. Alkaa elämä taas voittaa ni. (Sampsä)

Korvaushoitolääkkeensä takaisin saanut vanki taas kokee korvaushoidon pitävän psyykkisen voinnin tasaisena:

No, se oli vaa et se henkinen paine lähti, lähti katoamaan siitä. (---/---) Jotenki toi korvaushoitoki vaikuttaa siihen et mul on aika semmonen tasapainonen olo koko ajan. (Jimi)

Nuoruudessaan paljon urheillut vanki kertoo liikunnan tasapainottavan psyykkistä vointiaan. Tasapainon löytäminen on auttanut syyllisyyden käsittelyssä ja lisännyt uskoa tulevaisuuteen.

Ni mieli löytää sen kehon tasapainon. Sit rupeet hyväksyy ittes et tästä voi viel jotai tulla, sä pystyt ehkä viel mennä joskus töihin. Siinä se pikkuhiljaa alko toivon kipinä löytyy. (Heikki)

Yksi vangeista kuvaa, kuinka oman sisukkuutensa voimin, ja asioita realistisesti tarkastelemalla hän on onnistunut säilyttämään uskon parempaan elämään. Usko siihen, että vankeudessa selviäminen on omissa käsissä edistää hänen tulevaisuuteen suuntautumistaan (ks. myös Reading & Bowen 2014, 216). Vanki tukeutui huomattavasti enemmän siis itseensä selviytyäkseen kriisistä, verrattuna vankeihin, jotka tukeutuivat joko vankilan ulkopuolella oleviin läheisiin, muihin pitkäaikaisvankeihin tai vankilan kuntouttavalta osastolta saatavaan tukeen (ks. myös Salin 1996, 48).

Mä olen onneks semmone suht vahva persoona et kyl mä niinku ja mä pyrin johonki et kyl mä olen yrittäny aina, aina niiku parempaan. (---/---) Kyllä mä uskon et tästä nousee vielä. Et en mä siinä mielessä mä en niinku, en ole luovuttanut. (---/---) Niiku mä sanoin semmone oma niiku semmonen niiku täysjärki, et kummiski me suoritetaa tässä maassa sitä tuomiota se ei ole kuiteskaa elinikäne et kyl me niiku jossai vaihees tästä päästää ulos. (Kristian)

Kriisikokemukselle tyypillisesti monet olivat alkaneet nähdä tapahtuman merkityksellisenä osana omaa elämäänsä. Voitaisiin puhua eräänlaisesta perspektiivin laajentumisesta ja kokonaiskuvan näkemisestä (ks. myös Reading & Bowen 2014, 220–221). Vangit kykenivät antaa tuomiolle positiivisia merkityksiä. Eräs vanki näkee vankilassa olon olleen opettavainen kokemus, ja toisella vankeus on edistänyt päihderiippuvuudesta toipumista ja siten kasvattanut itseluottamusta:

Kyl se [=tuomio] varmaa jotai [hyvää] on tuonut et varmaa oppinu itestää ehkä ihmisenä ehkä niiku enemmän. Et on tässä niinku. On tässä hyviä ja huonoja puolia. (Kristian)

Mä oon yrittäny kääntää positiivisiks asioiks, ja sitte sillee. Et mul on ollu aina vähä ongelmii aineitten kanssa, ni nytte mitä kauemmin aikaa täs on ollu selvin päin ni sitä enemmän on ajattelu muuttunu sit niinku. Päihdevastasiks. (---) Nii siihen mä oon kyllä tosi tyytyväinen. Et se hyöty tästä on ollu kyllä. (Tommi)

Tuomion alkuvaiheessa hankalaksi koetut menetykset, kuten ihmissuhteiden katkeaminenkin nähtiin nyt uudenlaisessa valossa:

Sillon alkuu ehkä ajatteli sillee nii että. Et menettää niinku paljo ja kaiken niinku siit ympäriltä. Mut sit loppujen lopuks huomas sen niinku pitemmän ajan kuluessa et ei siin periaattees menettäny ku vapauden. Ja tota. Et kaikki tärkeä mitä oli ni jäi siihen vielä, mut kaikki turha on hävinny siitä. Niinku semmoset ihmiset ketkä ei millää taval oo tärkeitä ja. Mitä on sillon pitäny et ne on tärkeitä mut sit on vähän ajan pääst huomannu et ei ne nyt loppujen lopuks oookaa yhtää mitää tavallaa ja ehkä parempi et ne on mennykki siitä sitte. (Tommi)

Uudelleen suuntautuessaan moni vanki oli alkanut pohtia vankilassa vietettävää aikaa eri näkökulmasta, ja pyrkinet käyttämään aikaa jollain tavalla hyödykseen (ks. myös Salin 1996, 125).

No ainaki saan ammatin. Tai on mulla [mainitsee toisen ammatin] paperit jo aiemmin mutta. Niinku että. On ainaki pystyny panostaa siihen opiskeluun ja keskittyy siihen. (Jimi)

Kai sitä jollai taval hyödyksee käyttää ainaki sit jossai kohtaa. Sit ku pääsee avoimpiin oltaviin ni kyl joku ammatti ja noin pois päi. (Elias)

Vangit näkivät myös voimaantuneensa ja kasvaneensa vahvemiksi kriisin myötä. Vahvistuminen näkyi muun muassa tunteidenhallinnan kehittymisenä, itseymmärryksen lisääntymisenä ja karaistumisena. Käsitelty kriisi ja tehty surutyö voivatkin kypsyttää ja jalostaa luonnetta (Eerikäinen 2002b, 175).

Sit mitä kauemmin tääl on ollu ni jos tulee tommonen [hankala] tunne, ni siihe heti reagoi sillee niinku et ei tuukaa sitä voimakasta tunnetta, et mitä tää on vaa se menee sillee ohi et tää on vaa tätä näi ja sitä pystyy sietää ja kestää paljo helpommin. (Tommi)

Paljo on hyvää ittes kannalta et on oppinut ihmisenä ja mä uskon että tullu niinku vielä vahvempi persoona mitä niinku. Mitä niiku jos ollut. (---) Tottakai se kaik oli koetuksella. Kyl mä uskon et kyl se niiku. Se on vaa vahvistanu ihmisenä ja kasvattanu ihmisenä. Jos vaa niiku järkeä käyttää. Et on sitte ihminen missä niiku olotilas tahansa et. (Kristian)

Voimaantumisen ja elämän ilon palautumisen myötä vangit tekivätkin jo suunnitelmia tulevaisuuden varalle. Tulevaisuuden suunnittelu voi olla elinkautisvangeille erityisen haastavaa epävarman vapautumisajankohdan vuoksi. Osalla vangeista tuomio alkoi kuitenkin olla jo sen verran pitkällä, että mahdollisuus siirtyä avovankilaan tai päästä lomille alkoi lähestyä. Vapaampiin oloihin pääsyä odotettiin muun muassa uusien opintojen ja työtoiminnan aloittamisen, sekä päihdekuntoutuksen etenemisen vuoksi.

Täähän on suljettu talo, mulla alkaa loma-aika vuoden päästä ja toi kouluki alkaa olla loppusuoralla et se on yhtä näyttökoetta vaille valmis. Et jos pääsis niinku. Eteenpäin. (---) Eteenpäi ku ei tällä talolla oikeestaa mun kuntoutumisen kannalta oo mitää annettavaa. (---) Niinku et mul on tavoitteena se et jos mä pääsisin ens vuoden aikana avotaloon. Avotaloon ja totanoinniin, en tiä sit jos sielä jatkossa opiskelua tai jos pääsis niinku tota siviilitöihin ammattia harjottaan. (Jimi)

Heikki: Sielläki ne käyttää saatettun töissä niinku vankei jotka on siel leiril, niinku [mainitsee vankilan nimen] mä oon ottanu selvää siit. Semmosee mul on ollu ajatus. (---)

Haastattelija: Mut sä oot selvästi suunnitellu paljo et mitä sä lähdet tekee?

Heikki: Oon oon et mitä mä teen. Mut tää paikka asettaa rajotuksia et eihän täältä tuu mitää impulssia et se tulee ihan.

Oottaa että pääsee niinku vapaampi oltaviin ja todennäkösesti sit opiskelee jotai. (---) Kyl kai sitä kuitenkin rakentaa kuitenkin [elämää siviiliin] vaikkei sitä ajattele sillee. (Elias)

Tuomionsa loppumetrejä suorittava vanki pohtii muita konkreettisemmin vapautumisen jälkeistä elämää. Hän on jo järjestänyt itsellensä työpaikan siviiliin, ja kuvaa millaiset elämän olosuhteet häntä siellä odottaisi. Hänellä on vahva usko siihen, että hyvää elämää on vielä reilusti jäljellä:

No, tulee olee hyvä [tulevaisuus]. Aion nauttia elämästä vielä (---) Et kyl mä uskon että. Tästä hyvää tulee. Et on mul niiku hyviä kavereita ja on mul [mainitsee läheisen], ja on mul niinku työpaikka et siinä mieles niiku. Ja kaikki asumine on niinku olemas ku mä tästä niiku lähen et. Et kyl mä pyrin et saa tän niiku. Uskon et ainaki niiku (***) vuotta mikäli vaa terveyttä ni tulee olee hyvää elämää viel ainaki. (---/---) Että mun tavoitteena on suoraselkäsesti se suorittaa se tuomio loppuun asti, mennä tästä ihmisenä siviiliin, järjestää omat asiat. Palauttaa oma suhde [lapsen] kanssa ynnä muuta. Et mä joudun kovaa duunii tekee. Alkaa, mä olen tullu semmoselle tulokselle et ei mikää ole mahdottomuus. Että mä en saa sitä tuomiota, muutakaa mitää semmoseks et se on annettu ja se on suoritettava. Ei mul ole mitää taaksepäi mentävää mul on eteenpäi mentävää. Ja katsottava miten mä saan elämän takas raiteille et mul ei ole mitää muita vaihtoehtoja hirveesti. (Kristian)

Tavoitteenasettelu luo elämälle merkityksellisyyttä. Pitkäaikaisen vankeuden ja kriisistä uudelleen suuntautumisen myötä on tyypillistä pohtia omia henkilökohtaisia tavoitteita, kuten ihmissuhteiden palauttamista, päihteistä irtautumista ja oman itsensä kehittämistä (ks. myös Reading & Bowen 2014, 217–218).

4.3 Selviytymisstrategiat

Uudelleen suuntautumisen myötä vangit orientoituivat kohti jonkinlaista selviytymistä vankilassa. Vankien käyttämät selviytymisstrategiat ovat hyvin erilaisia, ja kaikki käyttävät useampaa strategiaa samanaikaisesti. Aineistosta on löydettävissä kuusi eri strategiaa: kotiutuminen, päivä kerrallaan eläminen, tuomion suorittamiseen keskittyminen, perheeseen tukeutuminen, vastustaminen ja muutosprosessin aloittaminen. Kertomuksista on tulkittavissa, että vangit ovat saattaneet tuomion eri vaiheissa käyttää jokseenkin erilaisia strategioita. On siis tärkeää ymmärtää vankien kertomusten kuvastavan vain sen hetkisiä käsityksiä ja kokemuksia. Esimerkiksi vanki, jonka avioliitto ja suhde lapseen katkesivat tuomion aikana, saattoi tuomion alussa kuitenkin käyttää perheeseen tukeutumista selviytymisstrategiana. Nyt sellaista ei kertomuksista ilmennyt. Saman vangin kertomuksista oli

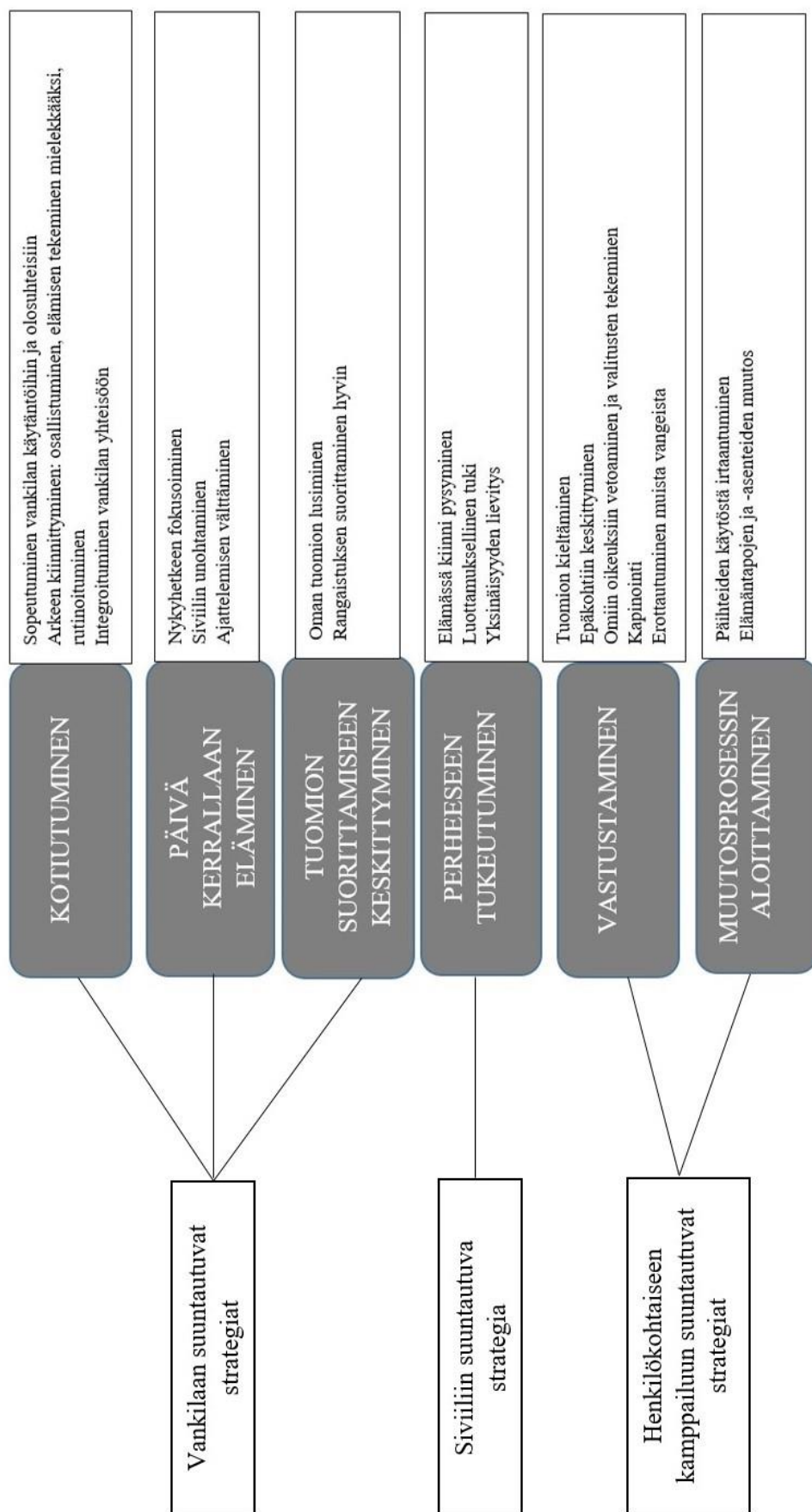
tulkittavissa, että aiemmassa vaiheessa tuomiotaan hän oli elänyt päivä kerrallaan, mutta nyt vapautumisen lähestyessä vankilan jälkeisen elämän haasteet askarruttivat enenevässä määrin mieltä.

Taulukkoon 1 olen merkinnyt, millaisia strategioita yksittäiset vangit käyttävät. Yhden vangin, Heikin, kertomukset ovat ristiriitaisia, joten olen merkinnyt kaksi epäselvää strategiaa kysymysmerkeillä. Kristian puolestaan vaikuttaa häilyvän päivä kerrallaan elämisen ja lähenevän vapautumisen aiheuttaman kriisin välillä, kuten edellä kuvasin. Myös tämän ristiriidan olen merkinnyt kysymysmerkillä.

Taulukko 1. Eri selviytymisstrategioiden käytön jakautuminen vankien kesken

	KOTIUTUMINEN	PÄIVÄ KERRALLAAN	TUOMION SUORITTAMINEN	PERHEESEEN TUKEUTUMINEN	VASTUSTAMINEN	MUUTOSPROSESSIN ALOITTAMINEN
TOMMI	X	X		X		X
SAMPSA	X	X		X		
KRISTIAN	X	X?	X		X	
JIMI	X		X			X
ELIAS	X	X	X	X		X
HEIKKI	X	X?			X	X?

Kuvioon 7 olen puolestaan koonnut selviytymisstrategioihin sisältyvät elementit, jotka fenomenografisen analyysin myötä nousivat aineistosta esiin. Pohjaten aiemman tutkimuksen perusteella muodostamaani käsitykseen pitkäaikaishankien selviytymisstrategioista, voisi kotiutumista, päivä kerrallaan elämistä ja tuomion suorittamiseen keskittymistä kuvata vankilaan suuntautuviksi strategioiksi. Perheeseen tukeutuminen puolestaan on siviiliin, eli vankilan ulkopuolelle suuntautuva strategia. Vastustamisen ja muutosprosessin aloittamisen olen nimennyt henkilökohtaiseen kamppailuun suuntautuviksi strategioiksi. Vastustaja kamppailee ikään kuin vankilaa vastaan, muutosprosessin aloittaja taas itseään vastaan. Seuraavissa luvuissa kuvailen jokaista selviytymisstrategiaa tarkemmin.

Kuvio 7. Selviytymisstrategiat ja niihin sisältyvät elementit

4.3.1 Kotiutuminen

Kotiutuminen strategiana näyttäytyy monenlaisena mukautumisena ja sopeutumisena. Kaikki vangit käyttävät tätä strategiaa, ainakin joiltain osin. Kriisin jälkeen muuttuneisiin olosuhteisiin sopeutuminen onkin keskeinen osa uudelleen suuntautumista (Saari 2000, 67). Vankilan erityisolosuhteissa sopeutuminen saa kuitenkin erityisiä piirteitä. Strategia kuvautuu ensinnäkin vankilan käytäntöihin ja olosuhteisiin sopeutumisena eli laitossarkeen tottumisena. Lisäksi siihen liittyy vankilan yhteisöön integroituminen. Kutsun strategiaa kotiutumiseksi, koska sen toimintamalliin sisältyy keskeisesti myös arjen rakentaminen vankilaan, mikä monille tarkoittaa tietynlaista rutinoitumista. Se tarkoittaa myös elämisen tekemistä mahdollisimman mielekkääksi muun muassa osallistumalla vankilan toimintoihin. Näkisin että tällaisen toiminnan voisi mieltää väliaikaisen kodin tekemiseksi vankilaan, mikä lienee miltei väistämätöntäkin pitkäaikaisilla tuomioilla.

Vankila on suljettu laitos, jonka arkea määrittävät rangaistuslaitoksen säännöt, käytännöt ja virallinen päivästä toiseen toistuva päiväohjelma. Vankilassa kaikki arjen ulottuvuudet paikantuvat samaan ympäristöön, samaan rakennukseen. Päivän jokainen hetki on tarkkaan ja kurinalaisesti ohjelmoitu etukäteen, eikä vangeilla juurikaan ole mahdollisuutta vaikuttaa aikatauluihin. (Lehmikoski 1988, 26). Vanki ei voi välttyä näiltä käytännöiltä, joista laitoksen arki muodostuu (Järvinen 1988, 76). Pitkäaikaista tuomiota suorittavan vangin onkin jollain tavalla sopeuduttava niihin, mikäli hän haluaa säästyä kurinpidolta ja sanktioilta (ks. myös Granfelt 2008, 29). Yksi vangeista kuvaa siirtymistään tutkintavankilasta vankeusvankilaan, ja sitä, kuinka laitossarki sisältää paljon odottelua ja aikataulun muutoksia, joihin ei itse voi vaikuttaa. Hänen puheestaan on tulkittavissa alistuvaa mukautumista vankilan oloihin. Kääriäinen (1994, 137) kuitenkin toteaa odottamisen olevan luonnollinen suhtautumistapa aikaan, kun sen sääntely ei ole omassa hallinnassa. Myös muut vangit kuvaavat sopeutuneensa oloihin, joissa yksinkertaisesti on vain eletävä.

Nopeesti sopeuduin tuohon. Kyllähän niissä menee viikkoja ennen ku talokohtasesti. Että nyt ollaa täällä. Sitte se rutinoituu ja muutaman viikon päästä huomaa että samanlaistahan täällä on. (---) Se ku malttaa vaa odotella tarpeeks. Täällähän odotellaan ihan kaikkee. Siihen on tottunu jo että. (Sampsä)

No, mä oon niinku pystyny sopeutuu aika hyvin. Näihin oloihin mitkä nyt on. (Jimi)

Yksi vangeista toteaa, että hänen sopeuduttuaan vankilajärjestelmään, on suljetussa laitoksessa eläminen ollut hyvin helppoa. Hän kokee jopa syyllisyyttä suhteessa siviilissä olevan perheensä haasteisiin, kun itse ei vankilassa joudu ottamaan vastuuta mistään:

Ajattelee tälle näi et tottuu tähän systeemiin ja muuta ni sillohan tässähän pääsee niinku tosi helpolla niinku tavallaa, mä pääsen tääl tosi helpolla mistä kokee sit tietysti syyllisyyttä. Et ku eihän tääl tarvii mistää kantaa vastuuta eikä mitää. (Tommi)

Haastateltavat näkevät sopeutumisen kuitenkin pitkäaikaisvangin mielenterveyden säilyttämisen kannalta hyvänä ja tärkeänä asiana, vaikka se olisikin pakon edessä mukautumista. Vangit eivät puhu sopeutumisesta kielteisenä, alistavana laitostumisena (vrt. Väkeväinen 2008, 79–80), vaan pikemminkin omana valintanaan tehdä tuomion suorittamisesta mahdollisimman helppoa ja mielekästä. Myös Järvisen (1988, 34) tutkimuksessa vankilan käytäntöihin mukautuminen näyttäytyi väistämättömänä pakkona, johon vanki kuitenkin voi asennoitua mieltämällä mukautumisen omaksi valinnakseen eikä niinkään alistumiseksi.

Kyllähän se [sopeutuminen] niinku varmaa tääl vankilas on hyvä asia kumminki. Että just et. On siin se arki ja muuten mikä täälä on et siihen pääsee sisälle ja.(---/---) Et tääl niinku pääsee tämmösee rytmiin ni eihän tääl sit oo sillee et pääsääntöisesti pystyy hyvällä mielellä olla. (Tommi)

Käytäntöihin ja olosuhteisiin sopeutumisen lisäksi kotiutumisen strategiaan liittyy vankilan arkeen kiinnittyminen. Laitoksen asettamissa puitteissa osa vangeista rakentaa arkea ja kotia vankilaan aktiivisemmin kuin muut. Aktiivisesti toimivat vangit osallistuvat vankilan toimintoihin tai pyrkivät muilla keinoin tekemään elämisestä mahdollisimman mielekästä. Jossain määrin aktiivisena toimintana kaikkien vankien kertomuksissa näyttäytyy kuitenkin valinta. Vangit kokivat voineensa valita, käyvätkö he töissä tai osallistuvatko he muuhun vapaa-ajan toimintaan. Toimintoihin osallistuminen näyttäytyy joidenkin vankien kertomuksissa juuri keinona selviytyä alun kriisistä, kuluttaa aikaa ja tehdä vankilassa olemisesta mielekkäämpää (ks. myös Kääriäinen 1994, 142). Eräälle vangille tavoitteellinen opiskelu näyttää lisäävän itsekunnioitusta ja omanarvontunnetta (ks. myös De Viggiani 2003, 149).

No se alko [helpottaa] siitä ku mä pääsin tohon kouluun kiinni et. Se alko sitte menee omalla painollaan että. Et ei sitä oo enää sillai miettiny sitä tuomioo että kuinka paljon jäljellä ja muuta, et se menee siinä sitte omalla painollaan. (---/---) Ja sitte ku siin on jotai tavoitteita ni menee se aika paremmin ja sit on iha hyvä huomata et. Ei täs oo viel ihan seniiliks tullu. (Jimi)

Ja meninhän mä narikkaan heti töihin siinä et kyl mä pidän sitä työn tekoo ja osallistumista tärkeenä. (Heikki)

Joillekin arkeen kiinnittyminen tarkoittaa siis työssä käymistä tai opiskelua, kun taas kuntouttavalla osastolla asuville vangeille arki koostuu pienemmistä asioista ja rutiineista, liikunta-harrastuksista tai

askartelusta. Vapaa-ajan toiminnot, erityisesti liikunta ja ulkoilu olivat monille tärkeitä, vaikkakin haastateltavat nostivat esiin, että toimintoja on merkittävästi supistettu viimevuosien aikana. Yksi työssäkäyvistä vangeista on psyykkisen hyvinvointinsa säilyttääkseen pyrkinyt järjestämään päiviinsä sisältöä urheilemalla ja käymällä kursseja. Aina pyrkimykset osallistua toimintoihin eivät kuitenkaan ole toteutuneet.

Että käyt töissä, sitte mitä nää harvakset liikunnat on jäänyt, iltaulkoilut mitä on jäänyt, et kaikki on suurin osa viety niiku resurssien ja ynnä muuta että. (---/---) Mä oon pyrkiny täällä käymää niitä kursseja. Sitte mä oon, yrittäny niinku opiskelupaikkaa hakee. Että [mainitsee alueen] arviointikeskus on ne tyssännyt. (---/---) Niiku mää sanoin et mä urheilin aika paljo. Et ei ole ollut edes aikaa mitää edes tollasta [=negatiivista, itsetuhoista]ajatella et olis tylsä hetki tai jotai semmosta. Et yrittäny päivään sisusta juuri niiku. (Kristian)

Osallistumisen ohella monet tekivät elämästään mielekkäämpää vaikuttamalla vankilan fyysisiin olosuhteisiin, eli sisustamalla selliä kotoisamman oloiseksi (ks. myös Salin 1996, 89):

Haastattelija: Miten sä niihin [viihtyvyyteen] oot sit niinku pyrkiny vaikuttaa?

Elias: Tehny siitä sellistä hienon kodin ittelleni ja. Hankkinu kunnan treenivälineet ittelle ja.

Kodintuntua voidaankin pitää yhtenä keskeisimpänä arjen ulottuvuutena (Jokinen 2005). Sellin sisustaminen ja puhtaana pitäminen näyttäytyy siis viihtymisen edistäjänä, mutta ajattelen sen olevan myös niitä harvoja asioita, joihin vanki voi itse vaikuttaa, ja siten ylläpitää kokemusta elämänhallinnasta ja itsemääräämisoikeudesta. Itsemääräämisoikeuden rajoittamista voidaan pitää yhtenä merkittävimmistä vangin frustraatiota aiheuttavista tekijöistä (Sykes 1978, 213), ja viihtyvyyteen vaikuttaminen on yksi keino, jolla vanki voi sitä pyrkiä helpottamaan. Muodostamassaan käsityksessä vangin selviytymisstrategiasta, Salin (1996, 34) pitää itsemääräämisoikeuden palauttamista yhtenä strategian keskeisenä osatavoitteena. Siihen pyrkiminen näyttäytyy tässäkin tutkimuksessa merkityksellisenä.

Arjen yhteydessä lähes kaikki vangit puhuvat myös rutinoitumisesta, mikä monilla näyttäytyy tärkeänä selviytymistä edistävänä tekijänä. Rutinoitumiseen liittyy mielestäni samanaikaisesti elementtejä sekä laitostumisesta että itsemääräämisoikeuden kokemuksen säilyttämisestä. Yhtäältä rutiinit siis näyttäytyvät laitoksen käytäntönä, johon tottuminen helpottaa laitoksessa toimimista. Toisaalta ne näyttäytyvät asiana, jota vanki pystyy itse rakentaa mieleisekseen ja jonka toteuttaminen saa ajan kulumaan paremmin. Yksi vangeista puhuu rutiineista ensin ”pakollisena” toimintana, johon osallistumisen motivaationa on raha (vrt. Järvinen 1988, 43–44). Toisessa yhteydessä hän kuitenkin kuvaa rutiineita tärkeänä jaksamista edistävänä tekijänä vankilassa:

Elias: Se joku askartelu on kerran viikkoon ja. Sitte kouluu ja siivousta kerran viikkoon ja. Siinä se taitaa noi pakolliset rutiinit ollakki.

Haastattelija: Mmm. Miks sä osallistut niihin?

Elias: Öö niist saa rahaa.

Haastattelija: Okei.

Elias: Joo.

Haastattelija: Millast se sit ois jos sul ei ois niitä nii?

Elias: Se ois hyvin köyhät ruuat.

Elias: Kylhä se [sopeutuminen] on iha hyvä asia tavallaa. Varsinki tälläsil niinku pitkil tuomioil. (---) On ne omat rutiinit ja. Tietää miten homma menee täällä. (---)

Haastattelija: No tuleeks sul mielee vielä jotai muita asioita mitkä on niinku tukenu sun jaksamista tai pärjäämistä täällä nyt. Pitkäl tuomiolla?

Elias: Rutiinit.

Rutiineita koskevan puheen ristiriitaisuuteen liittyy myös käsitteen moniulotteisuus. Ajoittain vangit puhuvat rutiineista tarkoittaen niillä vankilan asettamia pakollisia toimintoja, käytäntöjä ja toistuvia aikatauluja. Ajoittain niillä taas tarkoitetaan itsevalittuja ja rakennettuja päivittäisiä toimintoja. Joka tapauksessa vangit kertovat rutiinien olevan tärkeitä ajankuluttamisen ja päivien sisältöjen järjestämisen vuoksi (ks. myös Ulvinen 1996, 83–86). Omat pienet tavat tekevät vankilassa olemisesta jollain tavalla siedettävämpää. Pienistä näennäisesti merkityksettömistä asioista kasvaakin vankeuden pelkistetyissä olosuhteissa helposti tavanomaista suurempia (Eerikäinen 2002b, 180). Näkisinkin kyseen olevan sellaisesta arjen ulottuvuudesta, jossa ulkoisia pakkotahteja voi rutinoitumisen avulla muuntaa omalta tuntuviksi rytmeiksi (ks. Jokinen 2005). Toistuvat rutiinit voivat turruttaa, mutta kenties vankilassa jonkinlainen turtuminen voi olla toivottukin helpotus arjen sietämiseksi.

Ni on ne jokapäiväset rutiinit mitä just sillä välin tekee ja tasan tarkkaan niinku. (---/---) Mun mielest se [=aika] kuluu loppujen lopuks. Se on varmaa kans semmone sopeutumiskysymys, et siin tulee ne omat rutiinit joka päivälle. Niitä ku noudattaa nii sitte se menee se aika siinä (---) Et sillee jos miettii et pitkäikäisvangille on tärkeitä tommoset rutiinit, et siinä tapahtuu niinku ne samat asiat aina. (---) Iltasin on semmoset rutiinit et kahvinkeittimee laittaa valmiiks ja sit herätyskello. Tommosii tosi mitättömii mut neki ku tekee joka aamu tai ilta ja aamu ni. Sillee se jotenki toimii vaan. (Tommi)

Tää on niinku. Hyvin rutiininomasta että. (---) Että se arki on siitä hyvä että se menee, päivät menee kyl tosi nopeesti. (Jimi)

Eräs vangeista nostaakin esiin huolensa siitä, miten toimintojen karsiminen vaikuttaa vankien selviytymiseen ja mielenterveyden säilyttämiseen. Hän kuvaa vankilan arjen ja olemisen muodostuvan pienistä, yksinkertaisista asioista, jotka ovat vankilassa jaksamisen kannalta merkityksellisiä. Vangin puheenvuoro havainnollistaa osuvasti rutiinien ja toimintojen merkitystä laitossarjessa:

Ku tääl on kuiteski semmoset kato pienet hetket, pienet rytmit, mitä pitää ihmisiä aika paljo semmoses toiminnassa. Ku niitä viedää ni et tänne ei jää mitää muuta ku se töissä käyminen ja kopissa olo, et ei sekää mitää hyvää oo. (Kristian)

Rutiineihin tottuminen ja toisaalta niiden merkityksellisyys elämänhallinnan kokemuksen kannalta ilmenee myös vankien kuvauksissa siitä, kuinka muutokset arjen aikatauluissa tuntuivat monesti hankalilta. Muutokset hermostuttivat, kun oli totuttu siihen, että asiat menevät samalla tavalla päivästä toiseen. De Viggianin (2003, 150–151) tutkimuksessa vangit kuvaavat tulleen vankilan olosuhteista johtuen erityisen herkiksi kaikille muutoksille, mikä ilmeni frustraationa ja ärtyneisyytenä, kuten myös seuraavista otteista käy ilmi:

Kai siin niinku vähä menee pakka sekasi jos sitä muuttaakaa että. Hermostuu tai jotai muuta tulee siinä. (---) Tottunu siihen et asiat menee nii miten ne menee ja. Sit jossei ne meekää ni saattaa sitte vähä hermostua. (Elias)

Joskus semmoseen sopeutuminen on vaikeeta jos on joku määrätty toiminta ja sitte ne perutaan. Ku täällä monesti perutaan niinku just että. Henkilökunnan vaje. Niinku noista vähistä, ku niit on karsittu koko ajan, se joskus käy vittu hermoille. Et ku on niinku suunniteltu sen oman arjen rutiinin. Niinku mitä tekee millonki ja. Mutta eipä siihenkä oikee muuta voi ku sopeutua sit loppujen lopuks. (Jimi)

Lisäksi merkityksellisenä kotiutumisessa näyttäytyi vankiyhteisöön integroituminen, joka linkittyy paitsi vankilakulttuuriin sosiaalistumiseen myös tietynlaisen yhteisyyden ja läheisyyden kokemuksen hakemiseen vertaistuen kautta. Vankilan sosiaaliseen yhteisöön integroituminen on aiemmissa tutkimuksissa näyttäytynyt jopa selviytymisen edellytyksenä (esim. De Viggiani 2006). Integroituminen edellyttää muun muassa siihen sopeutumista, että ympärillä olevat vangit ovat samoja päivästä ja jopa vuosista toisiin, eikä vangilla ole mahdollisuutta vaikuttaa siihen, millaisia ihmisiä ympärille valikoituu (ks. myös Granfelt 2008, 29; Leskinen & Pösö 1982, 85–86; Väkeväinen 2008, 100). Muiden vankien keskuudesta on löydettävä oma paikkansa ja roolinsa (ks. myös De Viggiani 2003, 122).

Sanotaa näi et ihmisiä on ympärillä, mä en oo niitä ketää siihen valinnu. (Tommi)

Siin vaa tavallaa pitää ettii se oma paikkansa. Ja omat juttunsa. (Elias)

Vankien suhtautuminen muihin vankeihin vaihtelee ja on jossain määrin ristiriitaista. Osa kokee löytäneensä samanhenkisiä vankitovereita, nimenomaan muista pitkäaikaistsangeista (ks. myös Bondeson 1989, 72–73; De Viggiani 2006, 78), joiden kanssa on rakentunut jonkin tasoinen luottamussuhde. Suhteessa pystytään jakamaan henkilökohtaisia asioita emotionaalisella tasolla (ks. myös De Viggiani 2003, 170–171; Kääriäinen 1994, 109), ja siltä osin vankilan sosiaaliset suhteet

näyttävät edistävän vankilassa selviytymistä. Onkin tyypillistä, että elinkautinen tai pitkä tuomio yhdistää vankeja ja luo rauhallisuutta vankilaelämään (Grönholm 2002, 162). Vangeilta saatu vertaistuki näyttäytyy aineistossa huomattavasti merkityksellisempänä kuin vankilasta saatava ammattiapu (ks. myös Ulvinen 1996, 81).

Se varmaa et pääs siihen arkeen kiinni ja tutustu johki tyyppeihin nii rupes näkee et siin onki siin ympärillä sitte et. Et ei oookaa iha yksinään. (Tommi)

Kai niit kavereiks vois sanoo niinku että. Ne on sitte niinku sama tuomio suunnillee et elinkautista ja. (---) Ei sitä sillee ei jaksa ees kuunnella mitää lyhytaikasten juttuja siinä että. Jos kaveri tulee siihe kuukaudeks kaheks pyörimää ni. Ei jaksa hirveesti ees katella sellasta. (Elias)

Haastattelija: Millasii ne on ku sä sanoit et on semmosiaki vankeja kenen kans on ihan mukavaki olla, minkälaista niitten kanssa sit on, minkälainen se on se suhde siinä et pystyykö puhuu esimerkiks omista asioistaan?

Jimi: No joo, ja niiku pystyy puhuu vähän niinku mistä vaa et ei olla heti niinku pätemässä että mitä sä tollasia ajattelet ja muuta että. Ooksä nyt ihan pehmenny.

Haastattelija: Jaa jaa, joo. Onks ne sit just näitä sun ikäsiä vai?

Jimi: No kyllä ne yleensä on niinku että. Että niinku tos on monia semmosia tiätsä nuorempia ja ne on jotai kokeilaita jossai [rikollis-] järjestössä ni ei niitten kans pysty yhtää mitää järkevää puhuu.

Toisaalta vangit korostivat sitä, etteivät täysin luottaneet muihin vankeihin, ja pohtivat tarkkaan, mitä itsestään muille jakoivat (ks. myös De Viggiani 2003, 151–152; Heinonen 1998, 87–88; Lehmikoski 1988, 41–42; Väkeväinen 2008, 100). Kaikki vangit näkivät vankeusajan ystävyysuhteet jollain tapaa erilaisina, huonompina tai pinnallisempina kuin siviilissä olevat aidot ystävyysuhteet (ks. myös De Viggiani 2006, 78; Heinonen 1998, 86, 88).

Tääl on aika monimutkasii ihmissuhteita. Mut sillee justiin tääl on tätä jengiporukkaa paljon, tosi paljon. Joka osastolla on useempi. Moni niistä silleen kahden kesken on ihan asiallisia. Mut sitten ku siinä on jotai samaa porukkaa ympärillä nii sitte heti siinä ollaan esittämässä jotain, keulimassa että. Mä yleensä annan vittu mennä toisesta korvasta ulos ja toisesta sisää. (---) Emmä hirveesti noiden jengiläisten kanssa halua, ne on niin sitoutuneita niitä rikoksia tekemään ja muuta, muuta että. En mä mitään niiltä voi saada. Mikä auttais mua mitenkää täs tuomion aikana tai siviilissä. (---) Sillai et kylhän tääl on muutamia vanhempia kavereita, jotka niinku on lusinu samoihin aikoihin, niitten kans nyt ollaa iha hyvissä väleissä ku ne tuntee paremmin. (Jimi)

Haastattelija: Onks ne jotenki erilaisii ne suhteet verrattuna niinku siviilissä kavereihin?

Elias: Kylhän ne on varmaa aika paljoki erilaisii että. (---) Ei luota ihan niin paljoo kuitenkaa näihin kavereihin.

Enhän mä, niiku nyt ymmärrät ni, ei oo semmost vankii kelle mä kertotin näitä [=henkilökohtaisia asioita]. (Heikki)

Vangit kuvaavat muun muassa vankilan ympäristön vaikuttavan siihen, millaisia ystävyys-suhteita siellä rakentuu. Samalla ystävyys-suhteisiin vaikuttaa kokemus siitä, ettei muita vankeja tunneta niin hyvin, tai he esittävät jotakin roolia. Vankeusajan sosiaaliset suhteet kuvautuvat siis varsin ristiriitaisina (ks. myös Salin 1996, 86; Leskinen & Pösö 1982, 17), mutta edistävät kuitenkin joidenkin selviytymistä vankilassa. Pääasiassa vangeilla on kuntouttavan osaston vankiyhteisöstä myönteisempi käsitys kuin työosastojen yhteisöstä, jota vankien välinen hierarkia ja rikollisjärjestöjen toiminta määrittävät voimakkaammin.

4.3.2 Päivä kerrallaan eläminen

Toinen aineistosta nouseva vankilaan suuntautuva selviytymisstrategia on päivä kerrallaan eläminen. Se kuvautuu nykyhetkeen fokusoimisena siten, että asioiden annetaan mennä niiden omalla painollaan, eikä tulevaa vielä mietitä tai suunnitella. Ilmiötä kuvaa tutkimuksessaan myös Salin (1996, 47–48) ”tässä ja nyt” -ajattelumallilla, joka näyttäytyy vastakohtana laaja-alaiselle suunnitelmanteolle ja unelmoinnille. Päivä kerrallaan eläminen näyttäytyy joidenkin haastateltavien kuvauksissa tietynlaisena seisahtumisena, ikään kuin vankilaan astuminen olisi väliaikainen pysähdys oikeasta elämästä. Viittaa tällä vankien valintaan olla ajattelematta vankilan ulkopuolista elämää tai siviiliasioita, ja jokseenkin lakata ajattelemasta ollenkaan. Liika miettiminen tuntuu olevan haitaksi vankilassa pärjäämiselle. Hetkessä elämisen voi nähdä olevan jokseenkin välttämätönkin selviytymiskeino elinkautisella tuomiolla, jossa epävarman tulevaisuuden kuormittavuus voisi muuten tuntua ylitsepääsemättömältä (ks. myös Reading & Bowen 2014, 221).

Siviilin unohtaminen ja ulkomaailmasta vetäytyminen vaikuttaa joidenkin vankien käsitysten perusteella tarpeelliselta tavalta toimia pitkän tuomion kestämiseksi, sillä elinkautisvangeilla ei ole tiedossa vapautumispäivämäärää. Siviilielämän suunnittelu tuntui siksi melko turhalta ja tarpeettomalta. Helpompaa oli elää päivä kerrallaan, tässä hetkessä, vankilassa.

Kai se o, itel on siviiliin kumminki viel se (***) vuotta täs edessä ni. Pois mielestä nii ei tuu niinku aateltuukaa niitä. (---) Aika vähän sitä rakentaakaa mitään siviiliin päin tällä hetkellä. Kai se on siinä ku ei tiedä niinku ees sitä vuotta millon pääsee ulos nii. (Elias)

No kyl se niiku. Se on niiku pakko [unohtaa siviili], et sä voi niiku elää, olla tässä jos sul on puolipäätä siviilissä kokaika, se menee tosi vaikeeks. (Kristian)

Sen niinku. Näkee jotenki sillee et se siviili on jossai tuolla, ja nyt mennään tässä ja eikä oo mihinkää sillee kiire et ei kannata hötkyillä millää asioilla et millää avotaloilla ja millää tommosilla. Et tavallaa menee päivä kerrallaan vaa. Et ku ne on nii samanlaisii ne päivät ni sit yhtäkkii huomaa et tässähän on taas niinku vuos menny. (Tommi)

Kyllähän se [=tuomio] on vasta alkutaipaleella ni. Alkutaipaleella ni siinähan se on. Päivä kerrallaan. (Sampsä)

Jo yli kymmenen vuotta tuomiotaan suorittanut vanki kuvasi, kuinka tuomionsa aiemmissa vaiheissa hän oli vielä elänyt ikään kuin päivä kerrallaan, rakentaen arkensa vankilaan. Siviiliin oli ollut vielä niin pitkä matka, että tavoitteena oli ollut vain kiinnittyä vankilan arkeen ja tuomion suorittamiseen:

No mä treenasin siihen aikaa, aika. Se oli hyvät treenimahdollisuudet oli. Niiku mä treenasin tosi paljon ja kaikkee siinä ohella. Että niiku. Yritti että mullaki sillo perhe hajos ja kaikki et mä yritin vaa niinku elää päivittäist elämää täällä. (---) Et oli kuiteski niiku pitkä tuomio edessä et sä tiesit vasta kaheksa vuoden kohalla niinku lain mukaa alkaa asiat niiku toimii. Et sillo sä niinku suoritit sitä päivästä rutiinii ja et sä saat sen niinku sen tuomion kulkee. (Kristian)

Pitkän tuomion suorittamiseen orientoitumisen ohella siviilin unohtaminen näyttäytyy merkityksellisenä siksikin, että muun elämän siirtäminen pois mielestä helpottaa vankilassa olemisen sietämistä. Vangit joutuvat suremaan vankeuden takia menetettyä osaa elämästään (Eerikäinen 2002b, 181). On helpompaa olla vankilassa, kun unohtaa, että sen ulkopuolella olisi jotain parempaa, kuten vapaus (ks. myös Kääriäinen 1994, 143, 178; Salin 1996, 62–63; Väkeväinen 2008, 96–97).

Ei kai sitä niinku mitään [kaipaa siviilistä]. Tai oishan niit varmaa paljoki asioit jos niit rupeis miettimään että. Tavallaa niinku sulkenu ton kaiken pois ni ei sitä tuu kaivattuukaa. (Elias)

Vankilan ulkopuolella odottaa myös paljon vapautumiseen liittyviä haasteita. Nekin on parempi toistaiseksi siirtää pois mielestä:

Mä en oikee tiedä sillee et ku se [=siviili] on kuitenkin nii kaukane et jos mä alkaisin nyt aattelee liiakseltaa tommosta asiaa ni se ei ehkä olis tälle tuomion etenemiselle millää taval viel täs vaihees hyvä asia. (Tommi)

Joidenkin kuvauksissa siviilissä olevien ihmissuhteiden ylläpidon hankaluudet nousevat esiin, erityisesti parisuhteisiin liittyen. Vankilan ulkopuolisen elämän ja siellä olevien ihmissuhteiden unohtaminen näyttäytyi helpommalta tavalta suoriutua tuomiosta, verrattuna siihen, jos pitäisi hankalissa ja rajoitetuissa olosuhteissa yrittää vielä ylläpitää ihmissuhteitakin. Eräs vangeista ajattelee, että keskeinen syy hänen selviytymiseensä vankilassa on se, ettei hänellä ole siviilissä parisuhdetta tai omia lapsia, joihin tulisi yrittää ylläpitää suhdetta.

Haastattelija: Tapahtuukse sun tietääkses täälä paljo itsemurhia?

Elias: Kai tos on. Kaks kaveriiks täs on [***] vuoden aikana. (---)

Haastattelija: Mitä sä aattelet et mikä niillä niinku siihen johtaa?

Elias: Jaa. Psyky ei kestä. (---) Osalla ei varmaa ei oo siviilis kaikki kohallaan ja. Liikaa paineita ja. Yksinkertaisesti ei vaa kestä.

Haastattelija: Mikä siin on just sit esimerkiks suhun se ero et miks sun psyky on kestäny?

Elias: Toisest sisää ja toisest ulos. Ei pidä sitte siviiliin niin paljo yhteyttä. Ei oo lapsii, ei oo vaimoo.

Toisen vangin kertomuksissa kuvautuu jyrkkä eronteko vankilaelämän ja sen ulkopuolella olevien ihmissuhteiden välille (ks. myös Salin 1996, 60, 127–128). Hän on vältellyt edes ajattelemasta siviiliin jääneitä suhteitaan:

Haastattelija: Mites muuten sun perheenjäsenet on suhtautunu tähän sun vankeuteen?

Heikki: (---) Kyl se aika vaikee o. Mä voin kyl sanoo et mä en oo hirveesti avannukkaa tätä. Ku mun mielest, mä haluun varjella niitä niinku et tavallaa tää ei kuulu niille. Tai tavallaa vaa oikeesti se ei kuulu.

Haastattelija: Teekse niinku eroa et tää tuomio on erillinen asia sun muusta elämästä?

Heikki: Joo.

Siviilin unohtamisen ohella myös laajempikin ajattelemisen välttäminen, jota aiemmissa tutkimuksissa on kutsuttu muun muassa ei-ajatteluksi (ks. esim. Järvinen 1988, 42; Salin 1996, 63), ilmeni myös näiden vankien kertomuksissa tärkeänä selviytymiskeinona. Ajattelematta oleminen voi toimia eräänlaisena ristiriitaisten tunteiden tukahduttamisena. Se voi myös olla keino sietää itsemääräämisoikeuden menettämistä - sitä, ettei voi juuri mihinkään vankilassa vaikuttaa (Järvinen 1988, 53). Tilanteeseen mukautumisen kannalta omien tavoitteiden ja toiveiden ajattelemisesta pidättäytyminen näyttää olevan tärkeää.

Tommi: Jos tos hirveesti rupee kasailee jotai turhia toiveita ja tavoitteita ni sit saa itellee ajan kuluu hitaasti. Emmä nyt sitä tarkota et millää tyhjäkäynnil tos kumminkaa on ettei niinku mitää ajattelis, ei tietenkäää vaan. Asiat tulee sitte aikanaan eteen et niil ei oo mikää kiire. (---)

Haastattelija: Okei, nii tarkotaksä et se on nyt tavallaa parempi elää tässä hetkessä?

Tommi: Nii sillee tavallaa tässä hetkessä. Ku kumminki tässä elää. Ni ohan sitä hyvä mieltii vähän tommosia [=siviiliin liittyviä]asioita mut sit jos niitä rupee liikaa mieltii ni mitä kaikkee siel sit loppujen lopuks on. Tottakai niitä on hyvä kelata, mut semmosia et. Et niinku. Miten mä nyt sanoisin, liikaa ja liikaa.

Toinen vanki kuvaa ilmiötä ”läpisuodattamisena”. Se lienee voivan sisältää vielä paljon muutakin, mutta tulkitsen sen liittyvän juuri tietynlaiseen ajattelusta pidättäytymiseen, ikään kuin mukautumisena passiivisuuteen, vaikkakin tehden sen aktiivisena, tietoisena valintana.

Suodattaa läpi kaiken. Siin vaa kestää kaiken. (---/---) Sitä ei niinku turhii ajattele. Toisest sisää ja toisest ulos. Läpisuodattamista. (Elias)

Toinen vanki taas kuvaa asiaa ”olemisena”:

Tää on semmosta olemista. Et sä vaan oot. (---/---) Kyl se niinku [on turhauttavaa] et tuntuu välillä et niiku. Niiku helpompi vaan et oot. (Kristian)

Miellän olemisen ilmentävän ikään kuin kaiken turhan ajattelun poissulkemisesta ja passiivisuuteen mukautumista. Liiallinen asioiden ajattelu aiheuttaa turhautumista, johtuen juuri vankilan asettamista puitteista: elämänhallinnan ja itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta.

4.3.3 Tuomion suorittamiseen keskittyminen

Kolmas vankilaan suuntautuva strategia on tuomion suorittamiseen keskittyminen, johon liittyy kaksi elementtiä. Ensinnäkin se viittaa omiin asioihin keskittymiseen, ei välttämättä sosiaalisista suhteista vetäytymällä, mutta orientoitumalla oman tuomion lusimiseen. Orientoituminen tuomion, eli rikoksen tekemisestä saadun rangaistuksen suorittamiseen on siis tapa suhtautua vankilassa olemiseen. Tämä kytkeytyy myös käsitykseen siitä, että tuomiostaan voi tehdä itsellensä helppoa ja mielekästä, ja siten suorittaa tuomiota ikään kuin rauhassa:

Tää elämä on nyt tällä hetkellä tätä, ja siihen ei voi nyt muuten vaikuttaa ku että. Et yrittää niinku lusia sitä omaa tuomioo ja tehdä sen helpoks ittelleen. (---/---) En tiä sitä on vaan niin asennoitunu tähän lusimiseen. (Jimi)

Mä sanon et jos sä niiku omat asiat hoidat, oma perusasiat, oma perusminä. Ni mä en usko niiku. Jossei ite anna mitää aihetta asioille, että mä en usko tommosen ihmisen vaikea suorittaa täälä tuomiota. (---) Et kyl se itestä kiinni aika paljo. Jos haluat sen sun tuomion rauhas tääl lusii ni kyl sä sen niiku saat jos sä sen haluat. (Kristian)

Toiseksi strategia viittaa rangaistuksen suorittamiseen hyvin – siten, että toimitaan vapautumista edistävillä tavoilla, ja vältetään kaikkea, mikä voisi tuomiota pidentää. Siihen sisältyy yhtäältä konfliktin ja siten myös kurinpitomerkintöjen⁶ välttäminen...

Mä lusin tätä omaa tuomiotani enkä niinku. Sekaannu mihinkää niinku ylimääräseen. (Jimi)

Vaikei sitä niinku siviiliä niinku aattele ni kyhän sinne haluu. Et sit jos jotai [sääntöjen vastaista] tekee nii se vaikeuttaa sitä siviiliin pääsyä. (Elias)

... ja toisaalta myös rangaistusajansuunnitelman⁷ noudattaminen, esimerkiksi kuntouttavia kursseja käymällä:

⁶ Kurinpitörangaistuksia voidaan määrätä esimerkiksi päihteiden käytöstä, väkivaltaisesta käyttäytymisestä tai epäasiallisesta kielenkäytöstä (Kääriäinen 1994, 150).

⁷ Rangaistusajansuunnitelmasta ks. tarkemmin s. 86 tässä tutkimuksessa, sekä Vankeuslaki (2005/767) 4. luku, 6§ ja Valtioneuvoston asetus vankeudesta (2015/528), 3. luku.

Noku mulle kävi se toinen vetäjä kävi puhumas, et yleensä se kurssi kestää seitsemän puoli tai kaheksan kuukautta. Sitte mä ajattelin et jos ne kerran se Rise [=Rikosseuraamuslaitos⁸]vaatii sen, ni on se kuitenkin plussaa mun niinku jatko niinku vapautumiskäsittelys. (Kristian)

Toivottavasti mä en joudu määräni enempää istuu tätä tuomioo että. Mä oon yrittäny niinku just sitä ransua [=rangaistusajansuunnitelmaa] noudattaa niinku mahdollisimman hyvin et se sit katottas siellä loppupäässä hyväks. (Jimi)

Vangit haluavat toimia tavoilla, jotka vapautumiskäsittelyssä katsottaisiin vapautumisen ja siviilikelpoisuuden kannalta myönteisiksi. Vankilan järjestämät kurssit toimivat siis ensisijaisen funktionsa ohella myös jonkinlaisena keinona saavuttaa ”etuuksia” vankilassa (ks. myös De Viggiani 2003, 145).

4.3.4 Perheeseen tukeutuminen

Ainoana vankilan ulkopuolelle suuntautuvana strategiana näyttäytyy perheeseen tukeutuminen. Strategia kuvautuu kolmen vangin kertomuksissa, joille perheenjäsenet muodostavat tärkeän tukiverkoston (ks. myös Reading & Bowen 2014, 218–219; Ulvinen 1996, 213). Erään vangin perheeseen kuuluu sekä vaimo että lapsia, joiden kanssa hän pitää aktiivisesti yhteyttä, kertoen heidän olevan tärkein asia elämässä. Perhe auttaa jaksamaan pitkäaikaisella tuomiolla, pitäen kiinni elämässä (ks. myös De Viggiani 2003, 180). Vanki kertoo pystyvänsä puhua vaimolle luottamuksellisesti, toisin kuin muille vangeille. Perheen olemassaolo tekee elämästä merkityksellistä, ja on sitä kautta edesauttanut kriisistä selviytymistä.

Mä koen ton perheen sillai et se on niinku semmone, ainut asia niinku tällä hetkellä mikä on mulle tärkeätä ja mikä pitää sitte tavallaa. Niinku yleensä et jaksaa ees tämmöstä tuomioo suorittaa. Et jossei ois sitä ni sit mun pitäs ajatella asiat iha uudella tavalla tai toisella tavalla ainaki. (---) Et ku eihän mul ois sit ketää kelle mä pystysin soittaa ja niinku olee avoimesti puhuu ja luottamuksel puhuu asioita et se ois varmaa tosi hankalaa sitte. Et ku kumminki täälläki on aika paljo semmosii et ne ei halua et niit tullaa ees tapaamaan ja ne ei soita kellekkää. Et en mä pystyis sillee et iha. Ittekee näit asioit puimaa ni. Ois aika vaikeeta. (Tommi)

Toiselle vangille perheeseen tukeutuminen puolestaan tarkoittaa yhteydenpitoa sisaruksiin. Vaikka hän muilta osin on täysin vetäytynyt vankilan ulkopuolisesta elämästä, kokee hän kuitenkin sisarusten tuen tärkeänä. Myös hän kokee voivansa keskustella luottamuksellisesti vain sisarustensa kanssa. Suhtautuminen vankilan ulkopuoliseen näyttäytyy siis jossain määrin kaipauksen ja unohtamisen

⁸ Rikosseuraamuslaitos on oikeusministeriön alaisuudessa toimiva vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoviranomainen (ks. Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 2009/953).

välisenä ristiriitana, kuten aiemmin ulkomaailmasta vetäytymisen yhteydessä kuvautui. Samanlainen ristiriita ilmeni myös Salinin (1996, 126–127) tutkimuksessa.

Elias: Kyl mä niinku perheeseen pidän tota tai niinku siviiliin yhteyttä niinku et. [Sisaruksiin]ja noin et.

Haastattelija: Nii et se on ollu kuitenkin tärkeä pitää niihin yhteyttä että?

Elias: Joo.

Haastattelija: Mmm. Onks ne sit semmosii ku sä sanoit et tääl ei oikee näille kavereille kauheesti mitää juttele sen syvempii niin onks sun [sisarukset] sit semmosii kelle sä juttelet semmosii asioita?

Elias: Kyl ne on joo.

Haastattelija: Onks tääl jotai muita niinku tyylii henkilökuntaa kelle pystyy sit puhuu tai?

Elias: No ois varmaa tuol jossai mutta. Juttelen sit mielummin [sisaruksille].

Myös kolmannen vangin kuvauksissa tieto sisarusten olemassaolosta on tärkeä, vaikkei hän niin aktiivisesti heihin pidäkään yhteyttä. Hän soittaa ja kirjoittaa sisaruksilleen ajoittain, ja kuvaa heitä tukihenkilöikseen. Kertomuksissa sisarusten tuki näyttäytyy yksinäisyyttä lievittävänä tekijänä:

Sampsä: No nyt on hyvä ku on sisaruksia monta nii on ainaki tuo. Niin sanottuja tukihenkilöitä. Kelle puhua ja pirauttaa voi. (---)

Haastattelija: Että sisarukset on ollu tärkeä tuki sulle tässä?

Sampsä: Kyllä kuulumisia tulee aina soiteltua.

Perhesuhteiden olemassaolo ja niiden ylläpitäminen suljetusta laitoksesta käsin näyttäytyy kuitenkin ajoittain aiheuttavan myös stressiä:

No [mainitsee läheisen] on vähä semmone et sille saattaa tuomioo tulla jossai kohtaa ja. [Mainitsee toisen läheisen] sai tossa just kans elikautisen tossa vähän aika sitte ja. Kylhä se vähä stressii aiheuttaa ja tollasta. (Elias)

Ja sit jos soittaa tosta noi ja toisel [=vaimolla]on jotai ongelmii ja huolii siellä ni ku ei niihin pysty vaikuttaa millää tavalla ni tulee vähä semmone. No tuleehan siit huonot fiilikset aina silleeki. Ja sitte siitä lapsenlapsesta koen et haluais. Ku ite on ollu kuitenkin aika nuori ku on saanu lapsii ni ei sitä oo sillon niinku. Ehkä tajunnu sillee, tai niitten kasvamine ja muut ni ne on menny aika paljo ohi sitte et ku mä sillon käytn viel huumeita aika paljo. Ni tota, se on niinku sillee et haluis nyt sitte olla mukana siinä. (Tommi)

Stressiä aiheutuu enimmäkseen siitä syystä, että omaisten elämäntilanteet aiheuttivat huolta, eikä niihin juurikaan vankilasta käsin voi itse vaikuttaa. (Ks. myös Salin 1996, 91, 126–129; Väkeväinen 2008, 96–97.) Ikävänä näyttäytyvät myös perheen yhteisissä tärkeistä hetkistä paitsi jääminen.

4.3.5 Vastustaminen

Kahden vangin kertomuksissa tuomion ja vankeuden hyväksyminen näyttäytyy hankalana. Vaikkakin he olivat kriisiään työstäessään jollain tasolla hyväksyneet muuttuneen elämäntilanteensa voidakseen

suuntautua uudelleen kohti tulevaisuutta, kokevat he edelleen, että ovat joutuneet perusteettomasti vankilaan, tai että elinkautinen on väärä tuomio (ks. myös Väkeväinen 2008, 78–79). Myös Salin (1996, 47) tarkastelee analyysissään syyllisyyden käsittelyn ulottuvuutta, jonka toisessa ääripäässä on sen hyväksyminen ja työstäminen, ja toisessa kieltäminen ja torjunta. Tuomion kieltäminen kuvautuu tässä tutkimuksessa sellaisen selviytymisstrategian käyttämisenä, jossa vankilaa ja tuomiota vastustetaan ajatuksen, ja osittain myös toiminnan tasolla. Voitaisiin puhua tietynlaisesta uhmakkuudesta oikeusjärjestelmää, vankilaa ja muuttunutta elämäntilannetta kohtaan (ks. myös Lehmikoski 1988, 53–58, 70).

No tottakai mä pidän oikeudenkäyntii edelleenki jollai tavalla farssina että. Mua vastaa ei oo mitää teknistä näyttöä et yhen ihmisen kertomuksen kenel ittellä elinkautistuomio et puhutaa saman tasosesta oikeudenkäynnistä mitä käyti Auerin osalta että. (Kristian)

Mut ku nyt tuli toi, ni aina sitä miettii, et ois se [=tuomio] voinu kääntyä toisinki päin. Et ku niist käy kärejiä ni, hovin suullises. Ni jotenki mulle jäi semmone vakuuttunu olo et se [mainitsee asianajajan nimen] oli oikees siin et se ei ois kuulunu tulla pyöree [=elinkautinen tuomio] niinku. Mutta, sen kaa on vaa elettävä. (Heikki)

Vastustaminen ja uhmakkuus näyttäytyvät muun muassa vankilan epäkohtiin keskittymisenä. Epäkohdat liittyvät esimerkiksi vankien tasapäistämiseen, eli siihen, että vankeja kohdellaan samalla tavalla, samojen käytäntöjen mukaisesti ottamatta huomioon yksilöllisiä eroja. Toinen vangeista kertoo kokevansa erityisen loukkaavana, että häntä kohdellaan kuten päihdetaustaisia vankeja. Hän kokee, että joutuessaan viettää tällaisten vankien kanssa aikaa, hän passivoituu itsekin. Hän kuvaa sapluunanomaisen kohtelun hidastavan hänen kuntoutumistaan ja toipumistaan.

Ni tääl on nii rajattu se et ku tääl otetaa niinku sapluunan kans nää ihmiset. (---) Ni sit ku kaverit käyttää lääkkeitä ja on eri päihhteitten takia tääl ja huumetaustaa ja mulla ku ei oo huumetaustaa, ni sit nää tekee vähän niinku sapluunan omasesi niitä hommi et kaikki kusikokeet ja kaikki tarkkailut tehää jokaiselle samal muotilla. Must se on niinku järjetöntä koska ihmisen niinku persoona halutaan muuttaa tieteen tahtoen samaan muottiin. (---) Et mä en ymmärrä et niit ketkä vetää niit lääkkeit et miks meit pidetää niinku samassa, koska mun mielest se miljöö, miten sanotaa et seura tekee kaltasekeseen, ni se passivoittaa. Ja se eteenpäin meneminen on vaikempaa. (Heikki)

Vangit nostavat esiin myös kokemuksensa epäinhimillisestä kohtelusta. Muun muassa tapaamistiloja pidetään nöyryyttävinä, ja terveydenhoidolliset puutteet näyttävät korostavan vangin ala-arvoista asemaa.

Ni sit tehää näit tapaamisetki niinku et nää pleksit on eessä. Lapset et jos sul on lapsii, onneks mul on [mainitsee lastensa iät] ni mä en vois kuvitellakaa et mä pyytäsin ne tänne pleksin taa. Tiedätsäku eläintarhas. Eläintarhashan ihmisii katellaa häkkien takaa. Ruotsishan tämmöstä ei oo. Siellähän lapset istuu vankien sylissä, se on niinku tapaaminen. (Heikki)

Lisäksi esiin nousevat epätasa-arvon kysymykset, liittyen muun muassa siihen, miten vangit valikoituvat vankilan järjestämille kursseille. Erityisesti lomakäytännöt ja lomien myöntäminen synnyttävät eriarvoisuuden kokemuksia, joita nousi esiin myös naiselinkautisvankien kertomuksissa Väkeväisen (2008, 103) tutkimuksessa. Vankilajärjestelmä ei erään vangin kokemusten mukaan näyttänyt noudattavan tasa-arvoisia periaatteita, joiden puitteissa vangit etenisivät kohti lomia ja vapaampia olosuhteita samojen kriteerien mukaisesti (ks. myös De Viggiani 2003, 127).

Mä olen pitkää tuomioo suorittanu, tulin tänne hyvällä asenteella [mainitsee vankilan nimen] takaisin, meinasin sillon sinne [mainitsee kurssin nimen] hakee, mä hain kaks vuotta sinne kurssille, ni mulle sanottii et oli liikaa väkee et ei päässy. Sitte tulee suoraa ihmiset kuljetuksesta, on kolme päivää ollu vankilassa, otetaa suoraa. Ite olet vuoden venannu et pääseeks niiku kurssille. (Kristian)

Ei niinku ei millään tavalla [ole tasa-arvoista], ei niiku millään tavalla. Mä oon ilone siitä et joku pääsee [lomille] et ei niinku, ei se luo mitää katkeraa tilannetta et yks pääsee ja ei pääse. Vaa et välillä niinku ihmetyttää tää koko touhu. Kuiteki täälläki niiku joka puolella et kattelet uutisia ja kattelet tätä touhuu. Ni tasapuolisuutta ja tasa-arvoo et kyllähän ihan vitsi niinku tässä niinku ainaki. (Kristian)

Epätasa-arvon kokemukset linkittyvät vankien kertomuksissa myös käsitykseen henkilökunnan mielivaltaisesta toiminnasta tai perusteettomasta rankaisemisesta. Toinen vangeista kertoo, että häntä oli pidetty eristyksessä perusteetta, ilman tuomiota mistään rikoksesta:

Kristian: Mua ei oo tuomittu mistää, mua on vankilan sisäisesti epäilty. Ihminen kaatu punttisalilla ni epäiltii et on tapahtunu rikos, ihmisiä on kuulusteltu ja ei ole mitää rikosta löytynyt. Ja silti mä olin useemman vuoden eristettynä vaik oli syyttäjän antamat päätökset ja kaikki et ei ole niiku mitää rikosta, et silti eristettii. Että nii sanottu laitosturvallisuusperuste. (---) Koska me ollaa täälä kuitenkin niinku vankeusrangaistusta suorittamas. Niiku. Tässä välil tulee semmone olo et sua niiku rangaistaa täälläki jatkuvasti.

Haastattelija: Mmm. Minkälaisista asioista sä sit jouduit sillon luopumaan eristykses tai ylipäätään?

Kristian: Mä en joutunu luopumaa vaa mä menetin kaikki. Et multa vietiin ne ns. luvatut lomat ynnämuuta. Ja vaikka mä sain kaikki päätökset et en ole syyllistynyt mihinkä, ni eihä mulle kukaa palauttanu mitää. Mä asuin edelleenki sen päätöksen jälkee mä vielä kaks vuotta mä asuin suljetulla osastolla. Missä mä tein valituksia ynnämuuta, niinku Riseen [= Rikosseuraamuslaitokselle] ja [mainitsee alueen] arviointikeskukseen. Missä mä pyysin selvitystä.

Vanki kokee tulevansa jatkuvasti rangaistuksi vankilassa, vaikka vankeusrangaistuksen itsessään tulisi olla riittävä tehdystä rikoksesta tuomittu rangaistus. Samankaltaista ilmiötä kuvaa Heinonen (1998, 78–79) puhuessaan kahdesta vapaudenmenetyksestä: laitokseen sulkemisesta ja lisäksi elämisen rajoittamisesta laitoksessa. Rangaistuksi tulemisen kokemus voikin sikäli olla monitasoisempaa kuin pelkästään vapauden menetystä koskevaa. Haastateltava kertoo, ettei häntä koskaan tuomittu syylliseksi rikoksesta, jonka vuoksi häntä pidettiin useampi vuosi eristyksessä. Vanki teki valituksia, vaatien selvitystä vankilaviranomaisten päätöksestä pitää häntä suljetulla

osastolla. Sama vanki kertoo kokeneensa muissakin yhteyksissä, että vankeja rankaistaan jatkuvasti ilman perusteita. Samaten hän kokee vääryyttä, kun ei-asianomaiset viranomaiset ottavat kantaa hänen syyllisyyteensä:

Ku hänen tehtävä ei ole mua syyllistää, et mua vähän niiku ihmetyttää tietyt asiat. Et rupeeko joku viranomane syyttäjää tai tuomarii leikkii tässä. (Kristian)

Kokiessaan tulleen kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti, vanki vaati perusteluita asioille. Hän vetosi lainsäädäntöön, omiin oikeuksiinsa ja etiikkaan, ja näki paljon vaivaa tehdäkseen valituksia sovittujen sopimusten rikkomisesta ja epäeettisestä toiminnasta (ks. myös Salin 1996, 72).

Mä kysyin et minkä takia mä olen niinku tossa eristyses. Et miks mä en pääse normipuolelle ni mulle ilmoitettiin et tutkinnalliset syyt, Mä soitin asianajajalle et mitä tutkinnalliset syyt et ku mul on esitutkinta on käyty ja on käyty niiku alkuu niiku käräjätki ja oli enää mielentilatutkimus edessä. Ni sitte vankilalle lähetettiin niinku käräjäoikeudesta paperi et ei ole niiku mitää tutkinnallisia syitä. Ni sitte seuraavana päivänä muuttu niiku pykälä että laitosturvallisuus. (---) Sitte mä tein valituksia valituksia. Ja oikeusasiamies oli tulossa [mainitsee vankilan nimen] nii mä ilmoitin sen et tulee käymää, ni ne [=vankilan henkilökunta] kysy et mikä se aihe on, et minkätakia mä meen sitä tapaa. Ni mä ilmoitin et tommone ja tommone asia. Sitte tuli vartijapäällikkö sillone turvallisuusvastaava tuli multa kysymää, et ”ei me tiedettykkää et sä haluut kerrokselle [=asumisosastolle] päästä”. (Kristian)

Tehtii uusi lomasuunnitelma, missä multa vietii periaattees kolme lomaa. Mikä se syy on? (---) Mä en ole mitää perusteluja, tottakai mä tulen tekee valituksen tosta Riseen [=Rikosseuraamuslaitokselle]. Tulen vaatimaa niinku selvitystä tosta asiasta, et mä olen tavottanut, saavuttanut jonku etuuden, että onko se moraalisesti ja kaiken muun perusteella et onko se niinku oikein. Eettisesti, et kysymys ei ole nyt laista, et onko se sit eettisesti niiku oikein, et jos en kerran syyllisty mihinkää ja olen asiallisesti, et onko tää sittee niinku kiitos tästä. (Kristian)

Vankilan henkilökunta näyttäytyy vangin kertomuksissa epäluotettavana. Vanki kokee viranomaisten toimivan epärehellisesti ja epäsuorasti, käyttäen asiattomia keinoja vankijärjestelyissä. Hän kuvaa turhautumista, kun henkilökunnan kanssa tehdyistä sopimuksista ei pidetä kiinni.

Kristian: Miksei voi tulla sanoo suoraan et hei et sä olet uus jätkä tullut tänne et aluks katotaa vähän aikaa, et minkätakia tällöisiä keinoja pitäis niiku venkuloida et mä en kyl niiku ymmärrä et onko se sitte niiku asiallista viranomaistoimintaa? Koska mun mielestä viranomainen varsinkin vankilan johtaja, apulaisjohtaja, rikosesimies. Jos sillä ei ole sanaa, jos sillä ei ole niinku. Rehellisyyttä, ni mitä sitte niiku voi vangilta odottaa.

Haastattelija: Nii, tuleeks sit just semmone et ei oikee luota?

Kristian: No kyllä nimenomaa, jos sulle sanoo joku vankilan johtaja et kuule ne asiat menee näin näin, ja eihä ne meekkään näin. Jos sä ite et tee mitää, mitää rikettä tai mitää. (---) Et tottakai se jollai tavalla ne henkilökunnann kanssa tehdyt niinsanotut sopimukset ja näi mitä ne sanoo et sä teet suunnitelmat ja kaikki. Et kyl se tottakai joka kerta sä mietit et mitä varten sä teet sitten sen. Et kyl se luo aina tulee semmone et. Että no, taasko se ei toiminut.

Vangin kertomuksia sävyttää mielestäni katkeruus ja pettymys yhteiskuntaa ja sen oikeusjärjestelmää kohtaan (ks. myös Väkeväinen 2008, 81). Hän huomauttaa haastattelussa kuitenkin useampaan otteeseen, ettei ole katkera. Vielä haastattelun lopuksi, hän toteaa:

Varmaa haluut kysyä et oonko mä katkera tosta koko rumbasta, en. Emmä niiku, kyl mul niiku silmät auennu aika monen asian suhteen että. Mä pidin Suomes niiku asioita pikkasen paremmin toimivina. Ja miten mä sanoisin. Mä en ois uskonu ikinä et se viranomaistoiminta on niiku tommosta. Niinku tämmöstä, varsinki täälä sisällä [=vankilassa] että. Kyllä välillä niinku aika mielivaltaista, varsinki jos puhutaa jostai tasa-arvosta tai tasapuolisuudesta tai tommosesta ni. (Kristian)

Lukija voi tehdä omat tulkintansa siitä, miksi vanki halusi vielä itse tuoda esiin, ettei ole katkera. Selvää kuitenkin on, että hän on kokenut tulleen todella epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi, jo tullessaan tuomituksi elinkautiseen vankeuteen, mutta myös useaan otteeseen tuomion eri vaiheissa.

Vaikkakin kaikki haastatellut vangit välttävät konfliktia vankilassa, on näiden kahden vastustamista strategianaan käyttävän vangin kertomuksista tulkittavissa tietynlaista epäsuoraa kapinointia vankilaa, sen henkilökuntaa ja käytäntöjä kohtaan (ks. myös Salin 1996, 65–66). Toinen vangeista on kieltäytytynyt sinnikkäästi vankeuden alkuvaiheessa tekemästä rangaistusajansuunnitelmaa, sillä hän ei ollut saanut takeita sille, että suunnitelmaa valvottaisiin ja noudatettaisiin.

Mulle käytti tekemäs rangaistusajansuunnitelma, mikä niinku pitkäaikaisvangille tosi tärkeä, mitä pitäis niinku seurata ja minkä mukaan me niiku lähetää niinku ihmistä niiku tietys vaihees. Täytetää ne tietyt asiat ja sitte katsotaa ihmistä eteenpain elämässä koko aika. Eikö se ole se tarkoitus? Nii, mulle tultii tekemää sillon ja mä kieltäydyin, koska mä kysyin siltä arviointikeskuksen työntekijältä et ketä sitä valvoo, et jos esimerkiks ei kukaa sitä noudata et keneltä mä voin sitä kysyy. No ”kyllä sitä noudatetää et ainoostaa jos resurssipula”. Ni mä kysyin siltä et laitaksä rahat pankki et jos sä tiedät et se pankki kaatuu huomenna. ”Ei se ole sama asia”, mä et se on sama asia. Et miks mä sitoutuisin johki tommosee mistä mä en saa mitää takasi. (Kristian)

Toisen vangin kielteinen asennoituminen huumetestauksiin näyttäytyy myös eräänlaisena hiljaisena kapinointina vankilan käytäntöjä ja vankina olemista kohtaan.

Ni mä ihmettelen et miks ne mua juoksuttaa sit kusikokeissa (---), et miksei voida räätälöidä eritaval ku ei kaikki käytä [huumeita]. (---) Oonkohan mä ny kaheksan kertaa käyny kusitesteis. Mul ei oo ees lomat auki viel [***] vuoteen, et mul ei oo niinku mitää muuta syytä sillä mut tilastojahan ne niil kattoo. (Heikki)

Näkisin vastustamiseen liittyvän myös eräänlaisen eron tekemisen muihin vankeihin. Yhden vangin puheissa se ilmenee muiden vankien pitämisenä jossain määrin alempiarvoisempina, kykenemättöminä kypsään keskusteluun. Hän kertoo vetäytyvänsä jonkin verran sosiaalisista

tilanteista, sillä pitää sopimattomana viettää aikaa lääkkeiden vaikutuksen alla olevien vankien kanssa. Hän pitää itseään myös muita vankeja toimintakykyisempänä.

Nii just siin nyt tullaa siihen ku mä sanoin alus et ku on tommosii ketkä on lääkkeis ni niist sä et tavallaa saa sitä sielunkumppanii. Et jos mä juttelen jostai. Vaikken nyt puhuis musiikist ja urheilust vaa vaik mä puhuisin vaikka ihan siviiliasioista, työnteost ja perheestä ni. Ei tuol hirveesti oo semmosii jotka on töissä koskaa ollukkaa. Ni sä et saa niinku minkääläistä palautetta. Ni sen takii nää [=haastattelutilanteet?] on ainoita hetkii ku mä pystyn puhuu tämmösii. (Heikki)

Sehä vaa on, niinku mä tost tulevaisuudest sanoi, ku ne ottas yksilöitä huomioon. Ku ihmiset on semmosii et ne tarvii niinku tarvis päästä eteenpäi. Toi alkaa olee nähty et meit on monitasosii. et toiset tarvii terapiaa et tarvii niinku kädest taluttaa, ja mä nyt kuitenkin pystyn oma-aloitteeseen ja. (Heikki)

Eron tekeminen muihin vankeihin kertoo mielestäni kapinoinnista vangiksi alistumista vastaan. Kertomuksista kuvautuu voimakas tahto säilyttää käsitys itsestä, johon ei sisälly vangen identiteettiä. Toisaalta vangen puheenvuoro kuvastaa sitä, etteivät vangit muodosta homogeenistä ryhmää. Vangit tulevat erilaisista elämäntilanteista, ja heillä on erilaisia tarpeita ja voimavaroja.

4.3.6 Muutosprosessin aloittaminen

Elämää horjuttanut kriisi voi usein olla käännekohta elämässä. Osa vangeista kokeekin vankeuteen joutumisen olevan merkityksellinen osa elämää, tietynlainen taitekohta kohti elämäntapojen- ja asenteiden muutosta. Voitaisiin sanoa, että näille vangeille kriisi on mahdollistanut kypsymisen muutokselle, kohti päihteetöntä elämää. Myös Timosen (2009) tutkimuksessa väkivaltarikoksista tuomitut kuvaavat muutoshalukkuutensa syntyneen kriisin kautta. Timonen (mt., 259) kuvaa haastateltavien kertomuksissa esiin noussutta käännekohtaa seuraavasti: ”- elämä on täysin kriisiytynyt, ja on tultu valinnan paikkaan. Jokaisen oli valittava joko elämä tai itsetuho.”.

Muutosprosessin aloittaminen näyttäytyy aineistossani kolmen vangen selviytymisstrategiana (ks. myös Salin 1996, 48; Kyngäs 2000, 133). He ovat käyneet oma-aloitteisesti muutokseen tähtääviä kursseja vankilassa. Kaksi vangeista oli käyttänyt päihteitä vielä tuomion alkuvaiheessa, mutta kriisin työstämisen ja uudelleen suuntautumisen myötä he kuitenkin päättivät alkaa muuttamaan elämäntapojaan (ks. myös Kyngäs 2000, 130–135). Vaikkakin vankiloissa on päihteitä saatavilla, mahdollistaa pitkä laitos aika myös pitkäjänteisen päihdekuntoutuksen (Grönholm 2002, 158; Granfelt 2008, 31).

Knuuti (2007, 76) kuvaa, kuinka elämänmuutoksen aloittamiseen voi johtaa joko yhtäkkinen käännekohta tai vähittäinen siirtymä. Käännekohta on siirtymää useammin selkeästi määriteltävissä ja kokemuksena merkittävämpi. Elämänmuutosta edeltävä siirtymä taas edellyttää paljon reflektointia, ja jotta se on myöhemmin tunnistettavissa, sen vaikutukset elämänselkään tulee olla pitkäaikaisia. Yhden vangin kertomuksissa muutosprosessiin ryhtyminen näyttäytyy juuri vähittäisenä siirtymänä, jota edelsi pitkä reflektointia ja pohdintaa sisältänyt kriisiprosessin käsittelyvaihe. Hän näkee päihteistä irtautumisen ja riippuvuudesta toipumisen olevan edelleen jatkuva prosessi, jossa on tapahtunut vähittäistä henkistä kehitystä. Hän kuvaa, kuinka vankilassa on ollut eri tavalla tilaa kehitykselle, verrattuna siviilin kaoottiseen huumeidenkäyttäjän arkeen. Tukena muutoksessa on ollut siirtyminen kuntouttavalle osastolle vankilassa:

Tommi: Et mul on ollu aina vähä ongelmii aineitten kanssa, ni nytte mitä kauemmin aikaa täs on ollu selvin päin ni sitä enemmän on ajattelu muuttunu sit niinku. Päihdevastasiks, tai osannu, pystyny sillee periaattees ajattelee että et minkä takia mä ees haluaisin käyttää. Et sanotaa näi että, tossa asiassa kehitty. Niinku henkisesti. Sanotaa nyt jos tätä samaa asiaa puolen vuoden pääst kysyis taas olis jotenki taas paljo viisaampi sen suhtee. (---) Tuol siviilis se on kuitenkin aika hektistä se oleminen ja tekeminen ja muuta. Ni viel jos käyttää päihteitä ni tota se jotenki se henkine kehitys ja tällänen ni sitä ei tapahdu, tääl on ollu aikaa ajatella noit asioita, ja niit tulee niinku väkisinki ajateltua. (---)

Haastattelija: Joo, joo. Onks tää ollu sulla ihan tämmönen tietoinen pyrkimys just päihteettömyyteen vai mistä se on –?

Tommi: No emmä ees tiedä onks se ees ollu mikää tietonen, et sillee vaa pikkuhiljaa huomannu et ei oo tehny mieli mitää päihteitä tai sit jos on ollu tarjolla jotai ni niit ei oo halunnu hankkia edes. (---/---) Alkuun ku mä menin sinne [kuntouttavalle osastolle] mä koin jotenki sillee et mua hävetti et miten mä tämmöselle osastolle, mut nyt mä taas koen päinvastoin. Et se onki ollu hyvä asia vaa. Et se on edesauttanu tätä elämäkatsomusta niinku parempaan suuntaan.

Toisella vangilla elinkautisen tuomion saaminen näyttäytyy spesifimpänä, merkityksellisenä käännekohtana elämänmuutokselle kohti päihteettömyyttä. Hän kokee, että lyhytaikaisempi tuomio olisi häntä tuskin muuttanut, ja kuvaa elinkautisella olevan jonkinlainen maaginen kosketus. Hän uskoo, että lyhytaikaisemmalla vuosituomiolla hän olisi luultavasti edelleen levoton ja väkivaltainen. Vangille tietynlainen pakkoon perustuva suhde laitokseen on merkinnyt mahdollisuutta arvioida omaa elämäntilannetta ja löytää tilaisuus elämänmuutoksen aloittamiselle (ks. Laitinen 2008, 271).

Elias: Todennäkösesti jos mä oisin jostai tapost saanu tuomion ni sitä ois edelleen semmone aika levoton kaveri ja. Tekis kaikkee jäynää tuolla ja. Niin pois päin.

Haastattelija: Eli onks se sitte, aatteleksi et se on jollai tapaa hyvä asia et sä sait elinkautisen?

Elias: Kai se jollai tavall rauhoitti ainaki.

Haastattelija: Joo. Aatteleksi et se vaikuttaa siihen et miten sä sit ku sä vapaudut et miten sä sitte elät?

Elias: Eiköhän se siihen jollai tavalla vaikuta. (---)

Haastattelija: Nii ymmärräks mä oikein et sä aattelet et tää niinku, et tätä sun muutosta ei ois tapahtunu et jos nyt ei ois tämä tuomio ja sä et ois täällä ja sopeutunu tänne?

Elias: Todennäköisimmin. Jos sitä ois niinku jonku vuostuomion saanu ni oishan sitä ny täs joku muutama vuos viel istutavaa mutta. Tuskin sitä ajattelis asioita täl tavalla.

Haastattelija: Okei. Et selkeesti jotai siinä just elinkautisen saamisen on jotai ollu olennaista et sä oot alkanu muuttaa sun ajatuksia?

Elias: Kai siinä joku maaginen kosketus on.

Korvaushoidossa oleva vanki oli pyrkinyt lopettamaan päihdekäytön jo siviilissä ennen tuomiota, ja olikin siinä vaihtelevalla menestyksellä onnistunut. Rikoksen teon aikaan päihteet olivat olleet jälleen elämässä mukana, mutta vankilassa oloaikana hän kertoo pärjänneensä vain korvaushoitolääkkeen turvin. Hänen kohdallaan voisikin olla mielekkäämpää puhua muutosprosessin uudelleen aloittamisesta.

Jimi: Joo kyllä mä oon sillai päättäny et en mä mitään muuta [päihteitä]. Muuta totannoinnii. Mulla on toi korvaushoito toiminu ihan hyvin. (---)

Haastattelija: Joo. Onks tää tämmönen muutos sun ajattelussa ja toiminnassaki ni, ymmärsiksmä oikein et se oli alkanu siviilissä jo ennen tätä tuomioo?

Jimi: Joo kylhän se oli niinku alkanu sielä että.

Haastattelija: Joo.

Jimi: Tää rikoshan tapahtu niin että mä olin vetäny kamaa. Harvoinhan mä niinku vedin mutta se oli yks kerta liikaa. Mutta siihen liittyy paljon muutaki. (---)

Haastattelija: Mmm. Joo. Onks tää tän tuomion saamine nyt jotenki viel vaikuttanu sun muutokseen tai siihen et miten sun ajatukset on täs muuttunu?

Jimi: Voi olla et se jonku verran on. On totannoinni.

Myös Heikki on pohtinut omaa suhtautumistaan päihteisiin, vaikkakaan hän ei muuten näyttäydy käyttävän muutosprosessiin ryhtymistä selviytymisstrategiana. Hän kuitenkin jossain määrin jo pohtii, miten välttyisi päihteiden aiheuttamilta ongelmilta tulevaisuudessa:

Mut sellai mä oon ajatellu et ei saa liikaa niinku, et joku raja pitää olla. Ja sen takii mä oon aatellu et esimerkiks joku antabus varmaa on iha hyvä mulle, koska kyl mulla se alkoholi-ongelma tai se alkoholin käyttö on liittyny enemmän siihen mä oon tullu liian niinku liian semmoseks tunne-elämältään heitteleväks, et mä en oo pystyny elää enää siin reaali-ajas. Mä oon luottanu liikaa ihmisii tai mä oon ollu ite holtiton. Ja sillon jotta sä sen vältät ni kannattaa kontrolloida se, koska siihenhän ei oo muuta, se on periaattees ihmisel oleva ominaisuus. (Heikki)

Muutosprosessiin ryhtyneet vangit ovat kiinnittäneet päihteiden käytön ohella huomiota myös muuhun terveyteensä ja fyysiseen kuntoonsa. He pyrkivät parantamaan muitakin haitallisia elämäntapojaan, ja ovat esimerkiksi lopettaneet tupakoinnin. He pohtivat omia asenteitaan, periaatteitaan, ja toimintatapojaan.

Muuttanu elämän noita niinku. Asenteita ja jonku verran periaatteita ja. (Elias)

Ku täällä ei välttämättä niiku saa parasta hoitoo sitte että jos tulee jotai vakavampaa. Ja sitte. On sitä viettäny aika rankkaa elämää että. On vetäny kaikkennäköset aineet. Ja muuta että. Siks

sitä onki pyrkiny pitää vähä omasta kunnostaan huolta, huolen niinku. Ku ei tästä enää yhtään nuorru. (Jimi)

Tai tänä päivänä on ehkä sillee et jos niitten [=hankalien asioiden] etee voi tehä jotai ni tänä päivänä niihin tarttuu eikä vaa siirrä syrjään niitä. (Tommi)

Osa vangeista pohtii myös seuraa, jossa viettävät aikaa vankilassa tai tulevaisuudessa sen ulkopuolella:

Ja itellä mul on semmone et mä en jaksa yhtää semmosta et. Ku tääl aika paljo tulee semmost keskusteluu et ku jotai. Kuivanarkkaamista ja sitte jotai et mitä on millonki tehny. Mä oon just sillee et mä en jaksa yhtää et mä lähen yleensä menee ja syvä huokaus et ohhoh niinku. (---) Mä en koe sitä jotenki sillee et siin ois mitää hienoo niinku. Et mä en ihannoi semmosta enää, no jos nyt nii hirveesti ihannoinu koskaa. No ehkä kaman käyttöö jollai tasolla. Mut tämmöstä rikoksentekoo ja tämmöstä ni. Ei se oo sillee normaalia, vaik sitä täällä moni, tai monen mielestä se on niinku. (Tommi)

Nii kyl sitä nyt vähä pitää suodattaa et kenen kaa on tekemisis jatkos. Koska tommone niinku näi herkälle ihmiselle joka on vietävissä ja sillai. Tunne-elämältään sairas niinku mä olen. Ni se ei oo hyväks et sä ruokit sitä puolta liikaa et sä meet ihan joka paikkaa missä niinku käytetää päihteitä, kyl mä varmaa siin tuun olee tarkka. (Heikki)

Toinen vangeista kertoo tietoisesti vetäytyneensä etäämmälle sellaisten vankien seurasta, jotka ihannoivat rikoksentekoa ja päihteiden käyttöä. Toinen taas pohtii siviilissä olevaa ystäväpiiriään ja sen vaikutuksia omaan toimintaansa. Myös Timosen (2009, 259) tutkimuksessa ympäristön ja ystäväpiirin vaihtaminen näyttäytyi muutoksen edellytyksenä. Järvisen (2015, 199) mukaan rikosseuraamusasiakkaiden elämänmuutos sisältää henkilökohtaista kasvua, rikosten tekemiseen ja päihteiden käyttöön liittyviä muutoksia, elämäntapaan liittyviä muutoksia sekä sosiaaliin suhteisiin liittyviä muutoksia. Samat teemat esiintyvät edellä kuvatuissa muutosprosessiin ryhtyneiden vankien kuvauksissa, mikä ilmentää kyseiselle asiakasryhmälle tyypillisiä ongelmallisia elämän osa-alueita (mt., 200). Myös Järvisen (mt., 202) tutkimuksessa jonkinlainen kriisi näytti muodostaneen elämänmuutokseen johtavan käännekohdan.

4.4 Vapautuminen lähestyy

Kolmantena vankeuden aikaisena kriisikohtana näyttäytyy vankilasta vapautumisen lähestyminen. Tutkimuksen tekohetkellä vapautumiseen valmistautuminen oli ajankohtaista vain yhdellä vangilla, joka oli suorittanut tuomiostaan jo reilusti yli vuosikymmenen. Ymmärrettävästi vapautumiseen liittyvät huolet ja jännityksen aiheet tulevat merkittävimmin esiin kyseisen vangin kertomuksissa. Vaikkei vapautuminen muiden kohdalla ole ajankohtaista vielä vuosiin, käy vapautumiseen liittyvät

huolet heidänkin kertomuksissaan ilmi. Haastateltavista lyhimmän ajan suorittaneen vangin kanssa vapautumiseen liittyvät asiat eivät tulleet puheeksi juuri lainkaan.

On tärkeää huomata, että haastatteluissa käytetyissä teemakorteissa viittaukset vapautumiseen tai sen jälkeiseen elämään olivat vähäiset. En juurikaan esittänyt vapautumiseen liittyvään keskusteluun ohjaavia tarkentavia kysymyksiä, vaan lähes kaikki siihen liittyvä puhe syntyi vankien aloitteesta spontaanisti. Näkisin tämän kertovan aiheen merkityksellisyydestä ja siitä, että vapautumiseen liittyvät haasteet ovat asioita, joihin vankeinhoidon ja rikosseuraamusalan työntekijöiden tulisi edelleen panostaa.

Miksi vapautuminen sitten näyttäytyy niin suurena haasteena, tai jopa uuden kriisin paikkana? Samalla tavalla kuin vankilaan joutuminen on valtava elämänmuutos, on pitkän tuomion jälkeen siviiliin ja yhteiskuntaan palaaminen myös hankala siirtymä. Vieraantuminen ympäröivästä yhteiskunnasta on merkittävä pitkäaikaisen vankeuden haittavaikutus (Grönholm 2002, 158). Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoituksena tarkastella vapautumisen jälkeistä aikaa (ks. esim. Kauppila 2000; Granfelt 2003), mutta koen tärkeänä nostaa esiin, millaisena kriisinä vapautumisen lähestyminen vankeustuomion aikana voi näyttäytyä.

Vapautuessa uudenlainen kulttuurishokki odottaa siviilissä. Jälleen on opeteltava uusiin toimintatapoihin ja sopeuduttava uudenlaisiin olosuhteisiin. Totalitaarisessa laitoksessa asuminen yli kymmenen vuoden ajan jättää jälkensä. Vaikkakin vangit pitävät vankilaan mukautumista myönteisenä asiana vankilassa selviytymisen kannalta, on joillakin suuri huoli siitä, miten laitossarjesta opitaan pois vapautumisen jälkeen. Myös Salinin (1996, 129–130) tutkimuksessa vangit olivat tietoisia laitostumisen vaarasta.

Mut tommosee siviilielämään ni sehän nyt on tottakai, aikamoine. Kulttuurivallankumous. (Heikki)

Elias: Kyllän se tietynlaisen ajatusmaailman jättää tää [=vankila] jälkeensä ja. Jonkinnäköne laitostuminen ha siinä kuitenkin tulee. Et ei välttämättä ihan kaikkii asioit osaa tuol tehäkää että. Eikä välttämättä kulkee paikasta a paikkaan b. (---)

Haastattelija: Onks näissä sit just näissä ylipäättään vankilan käytännöissä ja säännöissä just jotai viel semmosta mitä sä jännität just sitä siviiliä ajatellen et miten sä sit sinne sopeudut?

Elias: Kai se on et miten pääse irti näistä asioista.

Haastattelija: Mistä, mitä asioita sä tarkoitat?

Elias: Vaikka niinku oven avaaminen ni. Mä en hirveesti noit ovii availe tossa että.

Elinkautisen tuomion aikana maailma vankilan ulkopuolella ehtii muuttua paljon. Käytännön esimerkkinä vangit nostavat esiin huolensa muuttuneista työhaun käytännöistä ja asioinnin siirtymisestä internettiin.

Elämä on muuttunu, (***) . Mä puhun niinku et viime viiden vuoden aikanaki on muuttunut tosi paljon. (---) Enää ei ole mitää et sä lähet johonki työasioitaki hoitamaa johki toimistoo et kaikki on netissä netissä netissä. Et tässä olet. Mitä mä olen tän tuomion aikana olenko mä kymmenen kertaa tietokonetta käyttäny. Et kyllä tulee aika semmone kulttuurishokki olee. (***) . Et kyl tää tulee niiku semmosena et en tiä. (Kristian)

Tottakai mä kauhul ajattelen et ku on joku netti, mehän ei päästä mihkää netteihin. Toihan on aivan kulttuurishokki. Me ei nähä mitää mistää, me nähää hesari. Me ei nähä ku teksti-tv. Ruotsishan on nettiki. Kelaa, ku tullaan sit. (Heikki)

Ehkä se on tavallaa aika pelottavaki maailma sitte. (Elias)

Muuttunut maailma ja vieraantuneisuuden tunne saattaa liittyä myös tietynlaiseen pelkoon erilaisuudesta, ja siitä, että vankilan jättämät jäljet näkyisivät ulospäin siviilissä (Kääriäinen 1994, 187–188). Siviilissä odottavan kulttuurishokin lisäksi vangeilla on huoli siitä, miten he oman elämisensä siviilissä järjestäisivät (ks. myös De Viggiani 2003, 146; Kääriäinen 1994, 144–145, 178). Vangilla, joka on tuomionsa aikana tehnyt paljon töitä päihderiippuvuudestaan toipumiseksi, on huoli siitä, miten päihdeettömän elämän toteuttaminen siviilissä onnistuisi (ks. myös Kääriäinen 1994, 182):

Mut sit ku aattelee siviilielämää ja tätä elämää ni kylhä sen huomaa aika paljoki niinku et on [itse]muuttunu. Mut sit ku ottaa noi muurit pois nii onko mikää muuttunu ni. Se on sit taas toinen kysymys. (Elias)

Elämisen järjestäminen näyttäytyy hankalana siksi, ettei sitä epämääräisen vapautumisajankohdan takia voi vielä suunnitella. Ulkopuolisen maailman muuttuessa myös ihminen vankilan sisällä vanhenee, eikä työpaikan saanti ole enää itsestäänselvyys. Pitkillä tuomioilla ja iän karttuessa vieraantuneisuuden tunne korostuu (Kääriäinen 1994, 18).

Että tottakai se siviili ajattelee että. Tulee varmaa vuos ennen ku sinne sopeutuu. Että, tottakai se luo painetta, jännitettä et miten sä meet tonne duunii ja kaikki tommoset asiat et en tiä. (---) Se kuitseki niiku, ihminen jolla ei ole pitkää tuomiota. Ni se kuitseki se tuomio on semmone. Ensinnäkää se ei tiä koska se loppuu, toinen on se et elinkautiset on pidentynyt. Ja elämä niiku muuttunu tosi paljon. Ja sitte toinen on se et itte tulet vanhemmaks. Että ei ole enää ne työpaikat nykypäivänä ja ne asiat et ne ei ole nii yksiselitteiset tänäpäivänä. (Kristian)

Vankeja mietityttää, miten järjestää toimeentulo ja asuminen vangin leimaa kantaen. Väistämättä rikolliseksi, vangiksi tai erityisesti henkirikoksen tekijäksi leimautuminen vaikuttaa myöhempään elämään (Kyngäs 2000, 153–154). Yksi vangeista vaikuttaa kokevan tulevien siviiliasioiden

järjestämisestä puhumisen jopa ahdistavaksi, mikä tekeekin siviilin unohtamiseen pyrkimisen ymmärrettäväksi.

Sit ku sitä rupee enemmän miettimää ni sit rupeeki huomaa noit kaiken maailma. Et siin onki muutaki ku pelkästää ihan tosta vaan. (---) Semmosia käytännön asioita jos rupee liikaa miettii ni. No itseasias en oo ees miettiny ni se tuntuu ehkä vähän hankalallekki viel täs vaihees. Kyl mä sen ymmärrän et tuleeki olee hanakalaa siin vaihees ku tääl on kauan aikaansa viettäny. Siin onki kyllä sitte, tekemistä mutta. (---) Emmä nytki vähänki ku mietin ni tulee olee tosi hankalaa. Esimerkiks jotai töitä tai jotai muuta ni. Vähä huono mennä hakee jotai töitä ku kysyy missä sä oot ollu. En rupee nyt miettimään edes sillee. (Tommi)

Hän kuitenkin pohtii vielä, millaista päihteetön elämä käytännössä olisi ja miten hän järjestisi päiviinsä järkevää sisältöä:

Niiku nytki rupee miettii jotai siviili asioita ni kyllhän mua rupee heti jo vähän jännittää et mitä se on sit todellisuudessa. (---) Emmä tiedä siis sillee että. Vaikeetahan se tulee olemaan, se on ihan fakta homma. (---) Ja kyllä se taas sillee toisaalta, et ku nyt ei osaa hahmottaa niinku yhtää sitä et mitä siel niinku tekee sitte et saa niinku. Päivänsä kulumaan tai miten nyt ikinä et kumminki. Sillee et se ois viel niinku järkeväki se touhu. Nii en tiä. (Tommi)

Toinenkin muutosprosessiin ryhtynyt vanki pohtii päihteettömän elämän toteutumista siviilissä:

Elias: Kai se jollai taval et saa pidetty sen elämän hallinnas sitte sielä siviilin puolella.
Haastattelija: Minkälait se elämä sit ois ku se on hallinnassa?
Elias: Siinähan se hieno kysymys onki. Ei sillee tiä. Ei käyttäis päihteitä ja loppu onki sit yhtä kysymysmerkkiä.
Haastattelija: Onks sul koskaa ollu aikasemmi sellast elämää?
Elias: Ei.

Eräs toinen vanki puolestaan miettii, miten ottaa elämisen järjestämisestä vastuu passiivisen laitospelämän jälkeen. Pitkä laitos aika vaikuttaa merkittävästi aloitekykyyn, ja siviilissä eläminen voi siten herättää turvattomuuden tunteita (Eerikäinen 2002b, 180; Kyngäs 2000, 150–151):

Mut kyl sitä jännittää sitä tulevaisuutta et miten sä niinku pystyt. Et eihä se nyt nii mee et vaik mä oon hyväks kunnos et mä juoksen tos lenkkii ja pelaan noita nuorten kaa palloilen nii. Se on nii eri asia sit oikeesti ottaa vastuu siel siviilis työstä. Se on nii eri asia, täällähän kaikki tehään sulle. (Heikki)

Vanki, jolla vapautuminen olisi lähivuosien saatossa todennäköistä, vaikuttaa olevan peloissaan siitä, miten siviiliin yli vuosikymmenen pituisen laitoksessaoloajan jälkeen sopeutuisi. Hän tuntuu olevan jopa vihainen siitä, ettei siviilikuntoutusta ole hänelle järjestetty riittävästi (ks. myös De Viggiani 2003, 146). Hän oli tutkimuksen tekohetkellä suorittanut suljetussa vankilassa jo reilusti yli kymmenen vuotta, eikä tilanne hänen mukaansa vaikuttanut siltä, että hän olisi pian pääsemässä

avovankilaan avoimempiin olosuhteisiin. Hän peräänkuuluttaa siviilikuntoutusta, ja on huolissaan siitä, miten yhteiskuntakaan pystyy vastaanottamaan suljetuista olosuhteista vapautuvan vangin:

Et tämmöst tää on et kyl se laittaa pohtii niinku sitä yhteiskunnallisesti et mennäkö tästä niinku [mainitsee tuomiosta suoritettuna olevan ajan] vuoden lusimisen jälkee suoraa siviiliä. Et ketä se sitte niinku hyödyttää tai palvelee että. (---) Et me tullaa pyytää sinne kahen vuoden päähän sitä [vapautumis-]päivämäärää. Ni riittääkö se sitte se. Kaks vuotta tai puoltoista vuotta tai mitä siitä jääkään et riittääkö se siihen siviilikuntoutukseen. (---/---) Kyl se on turhauttavaa. (---) Ja varsinki se että enhän minäkää tiä et miten mul ne jatkot tästä tulee. Tottakai se luo semmosta. Pientä jännitystä et hei että tommosen tuomion jälkee et mite sinne [siviiliin] mennää. (---/---) Et mimmosella niiku yhteiskunta ottaa tommosen ihmisen vastaa joka esimerkiks tosta tulee [pitkän tuomion] jälkee suurinpirtei suoraan siviiliin. Onko se siviilikelponen onko se valmis toho siviiliä, et täs on kuitenkin oma pikku elämä, oma kupla, puhutaa eri riskeistä, puhutaa eri asiasta et. Mun mielestä kyl asialle pitäis jotai tehdä et. Et ei se niiku tommosena et ei se ainakaa hyvä oo. Tottakai mä ite henkilökohtasesti pyrin et mä lähen tästä siviiliä ja mä pysyn siellä. Et ei ei se ainakaa yleisesti mitää hyvää luo. Kyl mä uskon et kyl se, kyl se kostautee jollai taval se että niinku et jos se jatkuu tommosena se kuntoutus ynnämuuta ni ei se ainakaa mitää hyvää niinku. (Kristian)

Vanki pohtii, miksei rangaistusajansuunnitelmaa noudateta ja lomasuunnitelmista pidetä kiinni. Hän kokee hankalana epätietoisuuden siitä, miten hänen asteittaista vapautumista lähdettäisiin järjestämään, kun vapautumiseen ei enää todennäköisimmin montaa vuotta ole aikaa. Hän kertoo, ettei ole vielä kertaakaan päässyt edes saattamattomalle lomalle, ja näkee tämän heikentävän mahdollisuuksia sopeutua siviiliin vapautumisen jälkeen. Tästä syystä poistumislupia pidetäänkin yleisesti vankeinhoidossa tärkeänä keinona edistää sosiaalista kuntoutusta kohti siviiliä (Grönholm 2002, 158).

Ei oo mitää niinku tietoo miten tulee vapautumaa, tai. Tai miten ylipäättää tästä niinku astetta in eteenpäin. Et talo [=vankila] on mulle [***] vuodest lähtien luvannut lomaa. Et en ole saanut tähän päivän astika niitä. (---) Että niiku otan mä sen joku siviilisopeutuminen ja tommone. Että jos mä käyn täältä vartijan kanssa käyn jossai niinku jonku muutaman hassun tunnin jossai lomalla. Että mä oon [mainitsee tuomiosta suoritettuna olevan ajan] vuotta kuitenkin suorittanut tätä tuomiota, nii lähtee ne niiku jos ma saan [mainitsee vuosimäärän] vuoden kohalla päivämäärän ni lähtee vartijat mun kanssa siviiliin? Et mun mielestä. Jos mä suorittanu niinku [mainitsee tuomiosta suoritettuna olevan ajan] vuotta niiku asiallisesti, ni missä vaiheessa sitä sopeutumista pitäis niinku tehdä. Et mun mielestä suht semmoses ajas et. (Kristian)

Rangaistusajan suunnitelma laaditaan yhdessä vangin kanssa. Suunnitelman tarkoituksena on jaksottaa tulevaa pitkää tuomiota välitavoitteiden avulla siten, että vangin on helpompi hahmottaa tulevaa laitosaikaa. Se voi sisältää työtä, koulutusta, päihde- tai muuta kuntoutusta tai toimintaohjelmia. Vapautumisen lähestyessä suunnitelman painopiste muuttuu, ja se muotoutuu vapautumissuunnitelmaksi. Elinkautisvangeille suunnitelman tekeminen on haasteellisempaa, sillä siihen ei voida samalla tavalla asettaa ajallisia tavoitteita, koska vapautumisajankohta ei ole tiedossa. Vapautumiseen valmistautuminen sikäli hankaloituu. Pitkäaikaisvangeille erityisen tärkeää olisi

asteittainen vapaampiin oloihin siirtyminen, mikä helpottaa sopeutumista siviiliin vapautumisen jälkeen. (Grönholm 2002, 157, 162.)

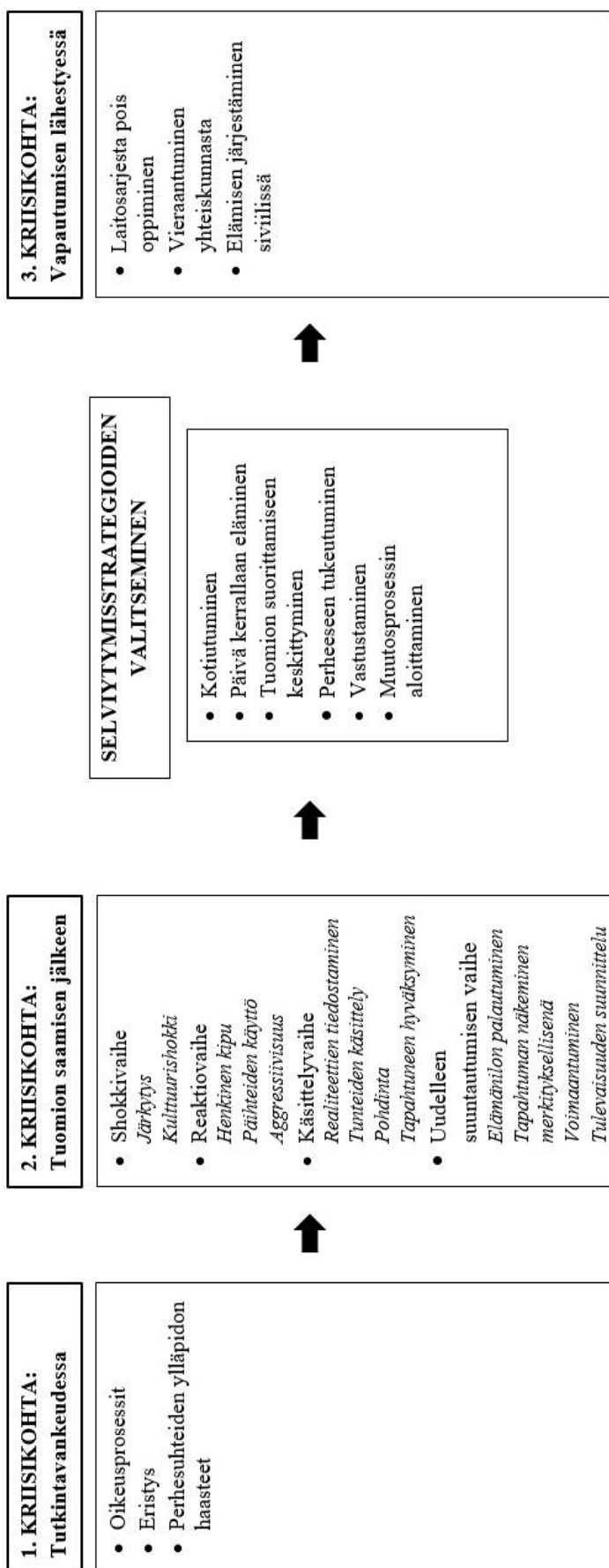
Edellä kuvatusta puheenvuorosta kuitenkin käy ilmi vangin kokemus siitä, ettei hänen kohdallaan ole tehty riittävästi suunnitelmaa asteittaisesta vapautumisesta, tai suunnitelmasta ei ole pidetty kiinni. Sen vuoksi vapautuminen pitkän tuomion jälkeen suoraan suljetusta laitoksesta tuntuu erityisen haastavalta ja pelottavalta. Haastattelussa syntyy käsitys, että vanki on hyvin tietoinen nykypäivän kriminaalipoliittisesta keskustelusta, mutta kuntoutumiseen ja asteittaiseen vapautumiseen tähtäävät periaatteet eivät hänen kokemuksensa mukaan näy vankilan käytännössä. Myös Väkeväisen (2008, 115) haastattelemilla vangeilla oli kokemus, ettei paljon puhuttu kuntoutus yltänyt heihin, erityisesti, kun tarve olisi päihderiippuvuudesta irtautumisen sijaan muulle kokonaisvaltaiselle kuntoutukselle.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

5.1 Tulosten yhteenveto

Tämän tutkielman tavoitteena oli syventää ymmärrystä pitkäaikaishangan kriisin vaiheista ja piirteistä, sekä niistä selviytymisstrategioista, joita pitkäaikaishangit käyttävät. Tutkimuksen aineistona olivat teemakorttien avulla toteutetut kuuden miespuolisen elinkautishangan yksilöhaastattelut. Analyysini perusteella pitkäaikaishangesta vankeudesta oli paikannettavissa kolme eri kriisikohdtaa. Niistä ensimmäinen on tutkintavankeudessa, toinen tuomion saamisen jälkeen ja kolmas vapautumisen lähestyessä. Merkittävimpanä näyttäytyi tuomion saamisen jälkeinen kriisi, joka näytti noudattavan traumaattiselle kriisiprosessille tyypillisiä vaiheita. Vankien käyttämiä selviytymisstrategioita nousi aineistosta kuusi. Kotiutuminen, päivä kerrallaan eläminen ja tuomion suorittamiseen keskittyminen näyttäytyivät vankilaan suuntautuvina strategioina, kun taas perheeseen tukeutuminen ilmensi vankilan ulkopuolelle suuntautuvaa strategiaa. Vastustaminen ja muutosprosessin aloittaminen kuvautuivat henkilökohtaisen kamppailun strategioina. Tutkimus antaa aiempiin tutkimuksiin verrattuna systemaattisemman ja syvällisemmän katsauksen pitkäaikaishangan kriisiprosessiin, jonka ymmärryksen hyödyntäminen olisi tärkeää vankien kanssa tehtävässä sosiaalityössä.

Kriisikohdat ja selviytymisstrategiat olen koonnut kuvioon 9. Kuvio toimii ideaalimallinnuksena vankeuden kriisiprosessista. On syytä muistaa, että traumaattisen kriisin vaiheita ei esiinny pelkästään toisessa kriisikohdassa, eikä selviytymisstrategioiden valinta paikannu yksinomaan toisessa kriisikohdassa läpikäydyn uudelleen suuntautumisen vaiheen jälkeiseen aikaan. Vanki voi tulla valinneeksi selviytymisstrategioita jo tutkintavankeudessa, ja strategiat muuttuvat jatkuvasti pitkän vankeuden aikana. Esimerkiksi tilanteessa, jossa jo ennen oikeuskäsittelyä on selvää, että ainut todennäköinen tuomio rikoksesta on elinkautinen, on vangin helpompi alkaa jo tutkintavankeudessa jossain määrin työstämään pitkäaikaiseen vankeuteen joutumista. Niiden, joille tuomion pituus on epäselvää hovioikeudesta saatavaan päätökseen asti, on tutkintavankeudessa vaikeampaa alkaa orientoitua muuttuneeseen elämäntilanteeseensa. Tutkimuksen tarkoituksena ei ollut luoda käsityksiä toisiaan poissulkevista strategioista, vaan kuvata eri osa-alueita ja elementtejä, joita pitkäaikaishangesta vankeudessa selviytymiseen liittyy. Strategiat eivät ole perusluonteeltaan pysyviä ja ajattomia, vaan ne ovat vallitsevaan ongelmaan tai ristiriitaan kehitetty vastaus, ja siten ne vaihtuvat ja muuttavat muotoaan vankeuden olosuhteiden muuttuessa.

Kuvio 8. Yhteenvedo pitkäaikaisen vankeuden kriisiprosessista

Tutkimukseni siis osoittaa, että pitkäaikaisen vankeuden aikana mahdollisia kriisikohtia on useampia. Tulos on jokseenkin yllättävä, sillä aiemmissa tutkimuksissa on puhuttu vain yhdestä vankilaan joutumisen synnyttämästä kriisistä. Traumaattisen kriisin sijaan olisi pitkäaikaisen vankeuden yhteydessä mielestäni mielekkäämpää puhua monivaiheisesta elämänkriisistä, johon sisältyy traumaattisen kriisiprosessin kaltaisia vaiheita. Näkisin, että vaikka koko vankeusprosessi voidaan nähdä yhtenä pitkäkestoisena elämänkriisinä, on eri kriisikohtien tunnistaminen tärkeää siksi, että niissä voitaisiin oikea-aikaisesti tarjota vangille tarkoituksenmukaista tukea. Kriiseihin liittyvät olosuhteet ja elementit ovat erilaisia tutkintavankeudessa, tuomion saamisen jälkeen ja vapautumisen lähestyessä. On tärkeää huomioida myös useampien kriisien mahdollinen ketjuuntuminen sekä vankeuden aikana että suhteessa tuomiota edeltäneisiin kriiseihin.

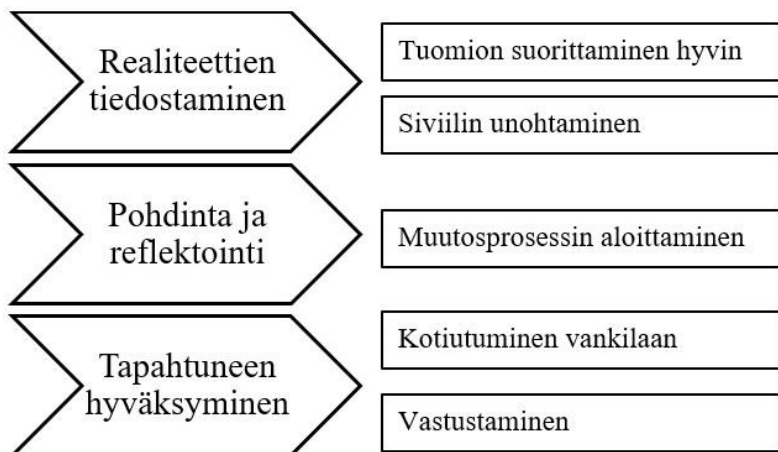
Vaikkakin aineistosta nousseilla selviytymisstrategioilla on selkeitä yhtymäkohtia aiemmissa tutkimuksissa tehtyihin tyypittelyihin, luovat ne myös uudenlaisia näkökulmia pitkäaikaisessa vankeudessa selviytymiseen. Osa aiemmissa tutkimuksissa kuvatuista selviytyjätyypeistä, esimerkiksi kärsijät ja rikolliseen uraan sitoutuneet (ks. sivu 15–16), eivät nousseet millään tavalla omassa aineistossani esiin. Arvelen sen johtuvan siitä, että kyseiset selviytyjätyypit kuvastavat pikemminkin lyhytaikaista tuomiota suorittavan vangin strategioita. Pitkäaikainen vankeus on lyhytaikaista merkittävämpi kriisi. Tämä kävi ilmi jo taustateoriaa varten tehdyssä kirjallisuuskatsauksessa vankilan selviytyjätyypeistä, mutta myös tutkimuksen empiirisessä osiossa haastateltavien verratessa nykyistä tuomiotaan aiempiin lyhytaikaisempiin vankilareissuihin.

Aiemmissa tutkimuksissa vankien selviytymistä on tyypillisesti kuvattu jonkin yhden selviytymisstrategian muodostumisen kautta, tai tyypittelemällä jokainen vanki yhteen tiettyyn selviytyjäkategoriaan. Tämä tutkimus sen sijaan luo käsityksen siitä, että vangit käyttävät useita eri strategioita samanaikaisesti, vaikkakin ne olisivat osittain ristiriidassa keskenään. Myös aiemmin käytetyt vangin selviytymiseen liittyvät käsitteet saavat omassa analyysissäni hieman erilaisia vivahteita. Aiempien tutkimusten valossa siviiliin suuntautuminen kuvautuu nimenomaan vastakohtana vankilaan suuntautumiselle, ikään kuin toiveajattelun kaltaisena pidättäytymisenä vankilan ulkopuolisessa elämässä (ks. sivut 15–16). Tässä tutkimuksessa kaikki vangit olivat kuitenkin jossain määrin suuntautuneita vankilaan sopeutumiseen, vaikka heille saattoikin olla tärkeää tukeutua siviilissä oleviin läheisiin. Läheiset olivatkin ainoa vankilan ulkopuolinen asia, mikä selviytymisessä oli tärkeää.

Näkinsin myös tässä ilmiössä olevan kyseen vankeuden kestosta. Kaikissa aiemmissa tutkimuksissa ei ole mainittu, minkä pituisia tuomioita tutkituilla vangeilla on ollut, tai kauanko he olivat tuomiostaan tutkimuksen tekohetkellä suorittaneet. Ajattelen näiden olevan kuitenkin keskeisiä seikkoja kriisiprosessin ja selviytymisstrategioiden hahmottamisessa. Ajatusten pitäminen siviilissä näyttäisi tutkimukseni perusteella olevan tyypillistä lyhytaikaisilla tuomioilla tai pitkän tuomion alkuvaiheessa. Pitkäaikaisessa vankeudessa selviytyminen puolestaan vaikuttaisi jossain määrin edellyttävän siviiliin siirtämistä pois ajatuksista kokonaan. Myös vastustaminen strategiana näyttäytyi aiemmista tutkimuksista poikkeavana, sillä se ilmeni aineistossani samanaikaisesti vankilaan sopeutumisen kanssa. On kuitenkin otettava huomioon, että tähän tutkimukseen valikoituneet vangit edustavat vain pientä osaa kaikista vangeista. Esimerkiksi aiemmin mainittu rikolliseen uraan sitoutuneisuus ei tullut aineistossa ilmi, mutta mikäli haastateltavina olisi ollut rikollisiin järjestöihin kuuluvia pitkäaikaista tuomiota suorittava vankeja, olisivat tulokset voineet olla hyvin erilaisia.

Analyysini osoittaa kriisiprosessin eri vaiheiden elementtien voivan olla yhteydessä valittuihin selviytymisstrategioihin. Strategioiden valitsemisen kannalta on keskeistä, mitä käsittelyvaiheessa ja uudelleen suuntautumisen vaiheessa tapahtuu. Erityisesti realiteettien tiedostaminen ja tapahtuman hyväksyminen näyttäisivät vaikuttavan siihen, tuleeko vanki valinneeksi rakentavia vai haitallisia selviytymiskeinoja. Esimerkiksi tapahtuneen hyväksyminen käsittelyvaiheen elementtinä mahdollistaa uudelleen suuntautumisen ja sopeutumisen, mutta käsittelemättömät ristiriidat suhteessa tehtyyn rikokseen tai saatuun tuomioon voivat johtaa vankilan vastustamiseen. Kuviossa 9 havainnollistan niitä kytköksiä, joita käsittelyvaiheen ja valittujen selviytymisstrategioiden välillä näyttäisi olevan.

KÄSITTELYVAIHEESSA SELVIYTYMISSTRATEGIANA

Kuvio 9. Käsittelyvaiheen elementtien yhteyksiä valittuihin selviytymisstrategioihin

5.2 Toimintaehdotukset ja jatkotutkimussuosituksukset

Pitkäaikaishankkeen kriisiä ja selviytymistä koskevia tutkimustuloksia tarkasteltaessa on olennaista pohtia, miten vankila voisi paremmin tukea vangin selviytymistä. Tutkimuksen tavoitteena on ollut tuottaa tietoa, jota hyödyntämällä voitaisiin tukea vankeja kriisistä toipumisessa, ja siten edistää rikollisuudesta irtautumista. Kriisiprosessin ja selviytymisstrategioiden välinen yhteys osoittaa, että kriisissä olevaa vankia tukemalla voidaan auttaa häntä valitsemaan sellaisia selviytymisstrategioita, jotka ovat voimaannuttavia ja rikollisuudesta irtautumista tukevia. Esitän tässä osiossa sosiaalityön interventioihin ja kriisistä uudelleen suuntautumiseen liittyviä seikkoja, joiden huomiointi olisi hyödyllistä vangin selviytymisen tukemisessa. Kuvaan myös, millä tavoin vankila voi vaikuttaa myönteisten selviytymisstrategioiden valintaan. Lopuksi esitän, miten kriisiprosessi ja selviytymisstrategiat käytännössä kytkeytyvät vankilan jälkeiseen elämään ja rikollisuudesta irtautumiseen.

On tärkeää ymmärtää, että kaikki vangit eivät löydä keinoja selviytyä kriisistä. Tässä tutkimuksessa haastatellut vangit olivat selviytyneet kriisistä näennäisesti hyvin. Näkisin sen liittyvän siihen, että valtaosa heistä asui kuntouttavalla osastolla, saaden päivittäistä tukea toipumiseensa. Työosastoilla asuvista vangeista toinen oli löytänyt elämälleen merkityksen tavoitteellisesta opiskelusta, toinen taas kuvautui poikkeuksellisen sisukkaana ja määrätietoisena. Osa vangeista kuitenkin tekee vankilassa itsemurhan, sairastuu vakavasti tai valitsee epätoivoisia, heikentäviä keinoja selviytyäkseen. Vuosina 2010–2014 Suomen vankiloissa kuoli 63 vankia (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2010–14), joista tilastojen valossa voisi arvella noin puolen olleen itsemurhia (Reading & Bowen 2014, 212; Joukamaa 1995, 5). Vankien voimavarojen ja itsenäisen selviytymisen tukemisen tarve on siis ilmeinen. Tarvetta ilmaisevat myös uusintarikollisuustilastot (ks. esim. Työryhmän mietintö 2003, 50).

Vankien kanssa tehtävässä sosiaalityössä tulisikin hyödyntää tietoa siitä, millaiset kriisikokemuksen puitteet tutkintavankeus, tuomion saaminen ja vapautumisen lähestyminen luovat. Kriisikohtaan sopivan intervention tekeminen sosiaalityön keinoin voisi edistää kriisistä toipumista ja ehkäistä vangin itsemurhariskiä. Tiedetään, että kriisitilanteessa pienet asiat, kuten läsnä oleminen, kuunteleminen, turvallisuuden tunteen luominen ja käytännön apu voivat olla täysin riittäviä keinoja edistää toipumista (Palosaari 2008, 91, 101; Ruishalme & Saaristo 2007, 109). Sosiaalityön asiakastyön ytimeen kuuluvat tukemisen ja voimaannuttamisen keinot, kuten rinnalla kulkeminen ja osallistaminen, olisivatkin tärkeitä kriisissä olevalle vangille. Tällaista apua Suomen vankiloissa

jossain määrin tarjotaankin, mutta mitä ilmeisimmin tuki ei tavoita kaikkia vankeja, tai vangit eivät sitä hyödynnä. Kriisikokemuksella on psykologiset, somaattiset ja sosiaaliset seurauksensa (Saari 2000, 315), ja siksi näkisin moniammatillisen työskentelyn vankien toipumisen tukemiseksi olevan tärkeää.

Haastateltavien kertomuksissa ammattiavun merkitys selviytymisessä ei noussut juuri lainkaan esiin. Ainoa viittaus vankilan ammattiapuun nousi joidenkin vankien kuvauksissa kuntouttavan osaston merkityksellisyydestä. Se voi kertoa siitä, että apua ei ole riittävästi tarjolla tai että se ei tavoita vankeja. Se voi myös ilmaista sitä, etteivät vangit ole halukkaita ottamaan vastaan apua viranomaisilta, vaan tukeutuvat mieluummin itseensä tai luonnollisiin verkostoihinsa siviilissä. On myös huomioitava, ettei haastattelukorttien teemoissa ollut suoria viittauksia vankilan ammattiapuun. Selitysvaihtoehtoja on monia, mutta on ilmeistä, että vangit voisivat hyötyä sosiaalityön tuesta eri kriisikohdissa ja kriisin eri vaiheissa.

Tiedetään, että naisvangeille on tyypillisempää turvautua sosiaaliseen tukeen vankeuden aikana (Pelissier & Jones 2006, 118; ks. myös Väkeväinen 2008, 115–117). Se voi tarkoittaa vankilan ammattiapua, muilta vangeilta saatavaa vertaistukea, tai siviilissä olevia läheisiä. Jatkotutkimuksessa voisikin olla syytä tarkastella naisvankien kriisiprosessia ja pohtia, millaisia erityispiirteitä sukupuoli luo kriisikokemukselle ja vankilassa selviytymiselle. Ovathan rikollisuus ja vankeus varsin sukupuolittuneita ilmiöitä (ks. esim. Pösö 1986; 1993, 21; Työryhmän mietintö 2008). Sukupuolella on vaikutuksia myös yksilön selviytymiskykyyn (Carver & Connor-Smith 2010). Ylipäätään tapauskohtaisempi tutkimus voisi olla hyödyksi sen tarkentamiseksi, miten tietynlaiset kriisiprosessin vaiheet ovat yhteydessä tietynlaisten strategioiden valitsemiseen. Tapauskohtainen vankitutkimus edellyttää kuitenkin eettisten kysymysten erityisen perusteellista huomiointia.

Tutkimuksen teoriaosuudessa käsiteltyä kriisiprosessin käännekohtaa (luku 2.3) ei tämän aineiston perusteella varsinaisesti ollut paikannettavissa. Yhtenä syynä näen sen, ettei vankeuden kriisi kuvautunutkaan vain yhtenä kriisinä, josta on selviydyttävä, vaan useampana eri kriisikohtana. Spesifin käännekohdan tarkastelun sijaan tutkimuksessa rakennetaan kokonaisvaltaisempaa kuvausta vankeuden kriisiprosessista. Tutkimustulokset kuitenkin valaisevat sitä, minkälaiset tekijät kriisiprosessissa ovat edesauttaneet uudelleen suuntautumista. Ajattelen, että niiden tekijöiden spesifimpi tarkastelu, jotka ohjaavat vangin reaktiovaiheen vaikeuksista kohti tunteiden käsittelyä, tapahtuman hyväksymistä ja uudelleen suuntautumista, olisi tärkeää.

Uudelleen suuntautuminen merkittävän kriisin jälkeen edellyttää vangilta resilienssiä. Resilienssi tarkoittaa selviytymis- ja palautumiskykyä. Se kuvastaa yksilöä, joka vastoinkäymisten ja koettelevien elämän stressitilanteiden jälkeen pystyy joustavasti sopeutumaan ja palautumaan. Resilienssi on kuitenkin kompleksisempi konstruktio kuin vain yksilön ydinominaisuus. Se on yksilön ominaisuuksista, ympäristötekijöistä ja sosiaalisista tekijöistä koostuva dynaaminen systeemi. (Lamp 2013, 3–6; Rutter 2007.) Siten vangin resilienssin kannalta myös selviytymisympäristö muodostuu merkitykselliseksi.

Näenkin vangin resilienssin muodostuvan vangin ja vankilan välisessä transaktiivisessa suhteessa, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat monitasoisesti toisiinsa. Sen sijaan, että suhdetta tarkasteltaisiin lineaarisena mallina ($A \rightarrow B$), jossa vankila vaikuttaa vankiin, tai interaktiivisena suhteena ($A \times B \rightarrow C$), jossa vanki ja vankila yhdistettynä tuottavat tietynlaista selviytymistä, miellän suhteen dynaamisemmaksi. Transaktiivisessa suhteessa ($A \rightarrow B$, $B \rightarrow A$) vangin siihenastinen elämänpolku ja valinnat vaikuttavat hänen kokemukseensa siitä, millaista vankilassa eläminen on. Niiden pohjalta hän valitsee tapoja toimia vankilaympäristössä. Vankilan käytännöt puolestaan reagoivat vangin toimintaan, ja siten vaikuttavat vangin tulkintoihin, käsityksiin ja kokemuksiin. Vankila voi syventää haavoittavia kokemuksia, tai tarjota tilalle korjaavia kokemuksia, jotka tukevat muutostyössä ja rikollisuudesta irtautumisessa. Tulisi siis huomioida suhteen monitasoiset, dynaamiset vaikutukset ja ymmärtää, että vangin ja vankilan välille muodostuneen suhteen seuraukset eivät koske pelkästään vankia, vaan myös yhteiskuntaa. On olennaista, miten vankila tukee vankia kriisiprosessissa ja uudelleen suuntautumisessa, sillä kriisiprosessin läpikäyminen vaikuttaa niihin selviytymisstrategioihin, joita vanki valitsee. Tämä kokonaisuus yhdessä muodostaa rikollisesta elämäntavasta irrottautumista edistäviä tai estäviä tekijöitä. Vangin resilienssin kokonaisvaltainen tarkastelu olisikin hedelmällinen jatkotutkimuksen aihe.

Interventioiden tekemisen ja ammattiavun tarjoamisen ohella vangin selviytymistä voitaisiin siis tukea mahdollistamalla rakentavien strategioiden valitseminen vankilaympäristössä. Myönteisinä selviytymisstrategioina voitaisiin tämän tutkimuksen valossa pitää ensinnäkin kotiutumista, johon sisältyy elämisen tekeminen mielekkääksi, vertaistuen löytäminen vankiyhteisöstä sekä vankilan toimintoihin osallistuminen. Arkeen kiinnittyminen näyttäytyi tärkeänä uudelleen suuntautumista edistävänä tekijänä. Ajattelen, että vankilan tulisi varmistaa, että se tarjoaa kaikille halukkaille riittävästi mahdollisuuksia osallistua opiskeluun, työtoimintaan ja kuntouttaville kursseille.

Erityisesti eristyksessä olevien vankien arkeen kiinnittymisen mahdollistaminen nousee keskeiseksi haasteeksi.

Toinen vankien käyttämä myönteinen ja voimaannuttava strategia oli perheeseen tukeutuminen. Suljetussa laitoksessa läheissuhteiden ylläpitäminen on erittäin haasteellista, ja on tyypillistä, että pitkän vankeuden aikana parisuhteet hajoavat ja omaiset etääntyvät vangista, tai vanki omaisista. Näiden sosiaalisten verkostojen tukeminen ja kannattelu alusta asti olisi vankeuden myöhempienkin kriisikohtien kannalta merkityksellistä, ja siten hyödyllistä myös vapautumista ja rikollisuudesta irtautumista ajatellen (ks. myös Työryhmän mietintö 2003, 96).

Kolmantena myönteisenä strategiana aineistosta nousi esiin muutosprosessin aloittaminen. Se kytkeytyy vahvasti käsittelyvaiheen ja uudelleen suuntautumisen elementteihin, joissa kriisin reflektio ja elämän uudelleen arviointi virittävät muutoshalukkuuden. Tällaisena näyttäytyi myös Salinin (1996, 100) kuvaus vangin tyypillisestä muutosprosessista. Timonen (2009) toteaa muutoksen viriämisen ja sen toteuttamisen olevan kuitenkin rajoittunutta vankilan asettamissa puitteissa. Muun muassa henkilökunnan rooli muutoksen tukemisessa näyttäytyy helposti ongelmallisena (mt., 134).

Vankien kuntoutukseen on kiinnitetty rikosseuraamusjärjestelmää kehitettäessä entistä enemmän huomiota viime vuosien aikana, ja vangin muutostarpeiden huomiointi ja muutoksen mahdollistaminen suunnitelmallisen työn kautta ovat korostuneet vankilan sosiaalityössä (Suonio 2014, 83). Tärkeää olisi pohtia keinoja, joilla elämänmuutosta pohtivia vankeja saataisiin kiinnitettyä entistä tehokkaammin kuntouttavien toimenpiteiden pariin. Resilienssiä ja uudelleen suuntautumista tarkastelemalla voitaisiinkin syventää ymmärrystä niistä tekijöistä, jotka vangin kriisiprosessissa johtavat muutosprosessiin ryhtymiseen. Tulisi pohtia, miten kyseisiä tekijöitä voitaisiin vahvistaa myös niiden vankien kohdalla, joilla muutos ja kuntoutuminen eivät näyttäydy vaihtoehtona.

Vankien selviytymisen tukemiseksi vankiloissa voitaisiin siis kiinnittää huomiota siihen, miten vankila luo suojaavia tekijöitä ja mahdollisuuksia valita hyviä selviytymisstrategioita. Samanaikaisesti tulisi pohtia niitä vankilaympäristön seikkoja, jotka saattavat edesauttaa tuhoisien strategioiden, kuten päihteiden käytön, passivoitumisen, rikosten suunnittelun tai kapinoinnin valintaa. Tärkeää olisi, ettei vankila ainakaan loisi esteitä kriisiprosessin etenemiselle (ks. Palosaari 2008, 120). Vankila ympäristönä muodostaa oman alakulttuurinsa, joka tuottaa tietynlaisten selviytymiskeinojen valitsemista. Selviytymisstrategioita ei rakenneta tyhjiössä, vaan totaalilaitoksen kontekstissa, ja siinä konstruoitujen subjektiivisten merkityksenantojen kautta. Tähän tutkimukseen

valikoituneiden vankien kertomuksissa yhtenä heikentävänä strategiana näyttäytyi joiltain osin vastustaminen, jossa epäkohtiin keskittyminen ja kokemukset epäoikeudenmukaisuudesta ovat epäilemättä elämää raskauttavia tekijöitä. Miten siis voitaisiin helpottaa vankeuteen joutumisen hyväksymistä ja sen haasteiden kanssa elämistä siten, ettei vastustamiseen olisi tarvetta? Sosiaalityön näkökulmasta keskeisimpänä näkisin, että vangille tulisi luoda kokemus siitä, että hän tulee kuulluksi. Mikäli vankia ja hänen näkemyksiään ei kunnioiteta, myös mahdollisuudet muutostyöhön heikkenevät (Lehtiniemi 2004, 33).

Olisi syytä myös pohtia tarkemmin, millä tavoin siviilin unohtaminen heikentää yhteiskuntaan palaamista ja integroitumista vapautumisen jälkeen, vaikkakin se edistää selviytymistä vankeuden aikana. Pitkäaikaiseen vankeuteen sopeutumisessa yksi keskeinen tekijä näyttäisi olevan siviilin poissulkeminen ajatuksista. Siviiliin sopeutuminen vapautumisen jälkeen voisi kuitenkin onnistua paremmin, mikäli sitä ei olisi tarvetta lakata ajattelemasta tuomion aikana. Samanlainen ristiriita ilmeni myös Ulvisen (1996, 82) tutkimuksessa. Näkisin, että sitä tulisi pyrkiä vankilan sosiaalityön avulla avaamaan ja lieventämään. Ne seikat, jotka pitkäaikaisella tuomiolla pakottavat unohtamaan siviilielämän, voivat osittain olla sellaisia, johon vankilajärjestelmän kautta voitaisiin vaikuttaa. Analyysini myötä herää kysymys, onko välttämätöntä, että elinkautisessa tuomiossa ei ole tiedossa vapautumispäivämäärää? Vaikkakin joillekin se voi edesauttaa muutoshalukkuuden syntymistä, se myös samanaikaisesti hankaloittaa tulevaisuuteen orientoitumista ja vaikeuttaa suunnitelmallista työskentelyä vangin kanssa. Vähintäänkin vankilan sosiaalityössä tulisi voimaannuttavin keinon pyrkiä tukemaan vankia elämän epävarmuuden sietämisessä.

Tutkimuksen perusteella pitkäaikaiseen vankeuteen joutuminen näyttäytyy koko elämää horjuttavana kriisikokemuksena, jonka vaikutukset ovat pitkät ja moniulotteiset. Kriisikokemus muuttaa ihmistä pysyvästi. Vankeudessa läpikäytyä kriisiä kannetaan siis mukana myös vankilasta vapautuessa. Vankeudessa opitut ja valitut tavat selviytyä vaikuttavat identiteettiin ja heijastuvat siten myös siviiliin. Myös Ulvinen (1996, 263–265) toteaa, että vaikeivat vankeuden aikaiset tapahtumat välttämättä determinoi vangin käyttäytymistä, eivät ne myöskään ole merkityksellisiä vapautuessa. Pitkäaikainen vankeus luo mahdollisuuden muutokseen kypsymiselle ja sen toteuttamisen aloittamiselle. Siksi selviytymisen ja muutosprosessin tukemista tulisi pohtia jo vankeuden aikana, eikä vasta vapautumisen jälkeen. Granfelt (2015, 11) esittää, kuinka desistanssiin eli rikollisuudesta irtautumiseen vaikuttaa keskenään vuorovaikutuksessa olevat psykologiset ja sosiaaliset tekijät. Elämäntapahtumille annetut merkitykset ovat keskeisiä prosessin etenemisen kannalta. Siten näkisin, että vankeuden kriisiprosessin aikainen käsittelyvaihe on merkityksellinen vangin toipumisen lisäksi

myös desistanssille. Toisin sanoen, uusintarikollisuuden ehkäisemisen näkökulmasta ei ole yhdentekevää, millaisen kriisiprosessin vanki käy läpi. Tämän huomioiminen muutosprosessiin tähtäävässä sosiaalityössä olisi ensiarvoisen tärkeää. Tutkimustulosten valossa kuntouttavien elementtien korostaminen vankeustuomioilla vaikuttaa siis oikealta kehityssunnalta.

Tutkimustulosten pohjalta sosiaalityön uusintarikollisuutta ehkäisevän roolin voitaisiin sanoa muodostuvan kahdesta tehtävästä: vangin tukemisesta muutosprosessissa (ks. myös Valokivi 2004, 115) ja vapauteen valmennuksesta. Tutkimuksessa kävi varsin selväksi, millaisia huolen, pelon, jännityksen ja stressin aiheita vapautuminen vangeissa herättää. Laitostuneista tavoista poisoppiminen, siviilissä oleviin toimintatapoihin sopeutuminen ja yhteiskuntaan uudelleen integroituminen vaativat asteittaista vapaampiin oloihin siirtymistä ennen vapautumista. Sosiaalista integraatiota tukevaa toimintaa onkin pyritty kehittämään vankilasta vapautuvia varten. Tavoitteena on, ettei yksikään vanki vapautuisi suoraan suljetusta laitoksesta, ja ideaalitulanteessa integroitumista tuettaisiin kokonaisvaltaisen ja intensiivisen tuen keinoin. Tukitoimien toteutuminen edellyttää myös vangilta valmiuksia sitoutua ja vastaanottaa palveluja. (Granfelt 2015, 28). Tuomionsa keskivaiheilla olevilla haastateltavilla oli käsitys ja toive siitä, että heidän olisi mahdollista päästä asteittain vapaampiin olosuhteisiin, kun lainmukaiset edellytykset tuomion etenemisestä täyttyvät. Tuomionsa loppusuoralla oleva vanki kuvasi, kuinka itsekin tuomionsa alkuvaiheilla uskoi asteittaiseen vapautumiseen ja siviilikuntoutumista edistäviin toimenpiteisiin, mutta koki kuitenkin jääneensä paitsi kaikista integroitumista edistävästä tukitoimista. Yksittäisen vangin tilanteesta on mahdotonta tehdä yleistyksiä, mutta se herättää pohtimaan sitä, miksi tukitoimia toivova vanki kokee, ettei niitä ole hänelle ollut tarjolla.

Tutkimuksen tulokset siis tukevat suunnitelmallisen vapauttamisen kehittämistä, kuten uudessa vankeuslaissa (767/2005) on pyritty tekemään. Vapautumisen, sosiaalisen selviytymisen ja rikoksettoman elämän tukeminen kytkevät rikosseuraamusalan sosiaalipalveluihin (Suonio & Linderborg & Lassila 2014, 12). Moniongelmaisena, marginaalisena asiakasryhmänä vangit kuitenkin haastavat sosiaalipalvelujärjestelmän. Vapautuessa kohdatut elämänhallinnan haasteet ovat lukuisat (ks. esim. Granfelt 2003, 8–9), ja siksi niiden kohtaamiseen valmistautuminen tulisi aloittaa hyvissä ajoin vankeuden aikana, huomioiden vankilassa läpikäytyyn kriisiprosessiin liittyvät seikat. Näkisin, että kokonaisvaltaisempi perspektiivi vangin kriisiprosessiin, selviytymiseen ja vankilan merkitykseen muutosprosessissa olisi hyödyksi rikollisuudesta irtautumiseen tähtäävässä työskentelyssä.

5.3 Tutkimuksen arviointi

Kaiken kaikkiaan näkisin tutkimuksen vastanneen tutkimuskysymyksiini onnistuneesti. Tutkimus syvensi aiempia, vähän tutkittuja käsityksiä pitkäaikaishangan kriisistä ja selviytymisestä. Samalla se tuotti uudenlaisia näkökulmia pitkäaikaishangan kriisiprosessin etenemiseen. Tutkimusasetelmaa suunnitellessa pohdin, miten relevanttia sosiaalityön kannalta on tutkia kriisiprosessia ja selviytymisstrategioita. Tutkimusasetelmasta ja aiemman tutkimuksen vähäisyydestä johtuen osa teoriataustasta koostui psykologisista teorioista ja tutkimuksista. Näen kuitenkin kriisien ja selviytymisen olevan sosiaalityön ydinteemoja, ja siten niiden tutkiminen on paitsi perusteltua, mutta myös tärkeää. Niiden parissa työskennellään usein moniammatillisesti, ja siten monitieteinen tutkimus on nähdäkseni aiheellista. Erityisesti vankilasosiaalityö on moniammatillista työskentelyä, jossa osallisina sosiaalityöntekijöiden lisäksi on psykologeja, päihdetyöntekijöitä, opinto-ohjaajia ja pastoreita (ks. esim. Työryhmän mietintö 2003, 66; Granfelt 2007, 44–46, 68–76). Siten pitäisin tutkimuksen psykologista ulottuvuutta olennaisena kytköksenä käytännön sosiaalityöhön. Yhteiskuntatieteet menevät usein lähelle toisiaan, ja monesti keskeiset tutkittavat ilmiöt sijoittuvat tieteenalojen rajapinnoille. Siitä huolimatta vankien selviytymistä on tässä tutkimuksessa tarkasteltu sosiaalityön näkökulmasta, tuoden esiin vangin äänen, joka on tärkeä ammattiavun järjestämisen kehittämisen kannalta. Toivon, että tutkimuksestani olisi hyötyä vankien ja vapautuneiden vankien parissa työskenteleville sosiaalialan toimijoille.

Olen tyytyväinen ratkaisuuni käyttää aineistonkeruussa vangin itsemääräämisoikeutta ja valinnan vapautta korostavaa metodia. Tavoitteena oli antaa vangeille mahdollisuus kertoa siitä, mikä heille on merkityksellistä. Vaikkakin tämä oli tutkimuksen eettisten lähtökohtien mukainen ratkaisu, olisi strukturoidummalla haastattelumetodilla mahdollisesti saatu enemmän tutkimuskysymysten mukaista haastattelupuhetta kriisiin ja selviytymiseen liittyen. Toisaalta, osa vangeista totesi kertoneensa kokemuksistaan avoimemmin tämän tyyppisellä haastattelumetodilla. Kenties metodi jollain tavalla kevensi haastattelutilanteen ilmapiiriä siten, että kysymys-vastaus vastakkainasettelun sijaan korostui dialoginen kertominen sekä yhdessä tekeminen ja rakentaminen. Tällä on voinut olla tekemistä myös hyvän luottamuksellisen suhteen rakentumisessa varsin lyhyessä ajassa tyypillisesti epäluottavaisen asiakasryhmän kanssa. Vaikkakin metodi antaa haastateltavalle enemmän tilaa kertoa häntä koskettavista asioista, ovat haastattelussa käytetyt teemat ja esitetyt kysymykset aina jossain määrin johdattelevia ja vaikuttavat siihen, mitä haastateltava kertoo.

Kaiken kaikkiaan näkisin metodin olleen toimiva, ja käyttäisin sitä ehdottomasti kyseisen kohderyhmän kanssa uudelleen. Tutkijana on kuitenkin kyettävä sensitiivisesti huomioimaan, että metodin käyttö voi jollekin haastateltavalle tuntua raskaalta tai vaikealta. Koin tärkeänä, että olin kertonut kyseisen metodin käytöstä jo esittelykirjeessä. Teemakorttihaastattelu soveltuisi mielestäni minkä tahansa kohderyhmän tutkimiseen, mikäli halutaan antaa haastateltavalle enemmän tilaa ja osallisuutta haastattelussa. Se voi sopia tilanteisiin, joissa halutaan välttää jäykän haastattelijan roolin muodostumista tutkijalle, esimerkiksi lapsia haastateltaessa. Metodin käyttö voi kuitenkin olla hankalaa vieraskielisten, verbaalisesti heikompien tai struktuuria kaipaavien haastateltavien kanssa. Tässä tutkimuksessa metodin käyttö ei kuitenkaan muodostunut ongelmaksi, vaikka osa vangeista oli vähäsanaisia, pidättyväisiä ja laitostuneitakin. Vaikkakin metodin käyttö saattoi haastaa vankeja jossain määrin, uskon sen olleen kaiken kaikkiaan myönteinen, joillekin jopa palkitseva kokemus.

On syytä arvioida myös sitä, miten haastateltavien valikoituminen vaikutti tutkimustuloksiin. Haastateltaviksi valikoituivat vankilan erityisohjaajan arvion kautta sellaiset vangit, joiden kanssa haastattelutilanne olisi turvallinen ja tutkimusasetelman kannalta jossain määrin tarkoituksenmukainen. Yli puolet haastateltavista asuivat kuntouttavalla osastolla. On syytä korostaa, että tällaisten vankien kertomuksissa myönteiset selviytymisstrategiat ja muutosprosessiin ryhtyminen ovat todennäköisempiä kuin jos tutkimukseen olisi valikoitunut vaarallisena pidettyjä, päihteitä käyttäviä tai eristyksessä asuvia vankeja. On paljon vankeja, jotka luultavasti käyttävät erittäin tuhoisia selviytymiskeinoja vankilassa, tai eivät löydä keinoja lainkaan. Tutkimukseen valikoituneet vangit olivat lisäksi suorittaneet jo useita vuosia tuomistaan, ja edenneet kriisiprosessissaan jo uudelleen suuntautumisen vaiheeseen. Kriisin akuutit vaiheet eivät siis nousseet aineistossa esiin muuten kuin vankien muistellessa tuomion alkuvaiheita. Aiheen jatkotutkimuksessa pitäisin tärkeänä, että tutkimukseen osallistuisi myös tutkintavankeudessa ja vankilan suljetuilla osastoilla asuvia vankeja. Se voisi asettaa haasteita tutkimusluvan myöntämiselle ja käytännön järjestelyille, mutta aineiston variaation kannalta se olisi olennaista.

Myös se, että tutkittaviksi valikoitui pelkästään elinkautisvankeja, vaikutti tutkimustuloksiin. Elinkautisvankien haastattelemisen saattoi lisätä kriisikokemuksen todennäköisyyttä verrattuna lyhytaikaisempaa vuosituumiota suorittaviin pitkäaikaisvankeihin. On syytä ottaa kantaa siihen, missä määrin voidaan puhua pitkäaikaisvankien kriisiprosessista, kun tutkimuksen kohderyhmänä ovat olleet elinkautisvangit. Aiempiin tutkimuksiin ja analyysiini perustuen väitän, että pitkäaikaiseen vankeuteen joutumisessa ja sen kokemuksessa on jotain yhteistä, oli kyseessä sitten pitkä vuosituumio tai elinkautinen. Tutkimuksen elinkautisvankien kriisiytynyt elämäntilanne ei johtunut

pelkästään elinkautisesta, vaan myös kaikesta muusta, mitä rikoksen tekemiseen, vankeuteen joutumiseen ja sen liitännäisilmiöihin sisältyy. Nämä muut ilmiöt koskettavat muitakin pitkäaikaisvankeja, ja siten näen mielekkään puhua pitkäaikaisen vankeuden kriisiprosessista. Elinkautinen kuitenkin sisältää paljon erityispiirteitä, jotka ovat analyysissa ja tulosten tulkinnassa otettu huomioon. Yhtenä jatkotutkimuksen aiheena näkisinkin pitkäaikaista ja elinkautista vankeutta vertailevan tutkimuksen. Aiheen tutkiminen voisi antaa näkökulmia siihen, mikä merkitys vapautumisajankohdan tietämisellä on kriisiprosessin ja mahdollisen muutosprosessin muodostumiselle.

Koen, että aineistoni oli riittävä opinnäytetyön laajuiseen tutkimukseen. Laajempaa tutkimusta varten olisin käynyt haastattelemassa samoja vankeja useamman kerran. Näin luottamus tutkijan ja tutkittavan välillä olisi syventynyt, ja olisi ollut mahdollista tarkentaa kysymyksiä kriisikokemusten ajallisesta esiintymisestä, ja sitä kautta luoda tarkempaa kuvaa kriisiprosessin etenemisestä. Tutkimuksen kuudesta haastattelusta tehty analyysi oli kuitenkin systemaattinen ja kattava, minkä näen lisäävän tutkimuksen luotettavuutta. Tutkimustulokset eivät tietenkään ole yleistettävissä kaikkiin pitkäaikaisvankeihin, eivätkä edes kaikkiin elinkautisvankeihin. Tutkimus ei pyrikään tilastolliseen yleistettävyyteen vaan ilmiön ymmärtämiseen. Uskon tulosten merkityksen olevan siinä, että ne kuvastavat tyypillistä kriisiprosessia ja mahdollisia tapoja selviytyä pitkästä vankeudesta. Vangit eivät muodosta homogeenistä joukkoa, mutta pitkäaikaisessa vankeudessa ja kriisikokemuksissa on paljon yhteneväisyyksiä.

Pyrin toteuttamaan fenomenografista analyysia siten, kuin sen käyttöä on perinteisesti kuvattu. Kyseinen metodi ei kuitenkaan ole täysin tarkkarajainen, vaan sitä muokataan monesti omaan tutkimusasetelmaan ja aineistoon sopivaksi. Itsekin tein tutkijana valintoja, jotka palvelivat paremmin tutkimuskysymyksiini vastaamista ja abduktiivista analyysia. Tutkimuksen vakuuttavuuden vahvistamiseksi olen kuvannut tarkkaan tutkimuksen toteutuksen käytäntöjä, eli aineistonkeruuta ja fenomenografisen analyysin toteuttamista. Tutkimustulosten esittelyssä ja niistä vedetyissä johtopäätöksissä olen pyrkinyt osoittamaan ja perustelemaan, miten olen kyseisiin päätelmiin päätenyt. Vaikkakin olen pyrkinyt tekemään tulkinnat ja havainnot mahdollisimman objektiivisesti, ei laadullisessa tutkimuksessa voida välttyä tutkijan omien kokemusten ja etukäteistiedon vaikutuksilta aineiston tulkintaan. Konstruktionistisen näkemyksen mukaan tutkimuksen luotettavuus muodostuu reflekstiivisten toimijoiden yhteisten neuvottelujen tuloksena, eli niin tutkija kuin tutkittavat ovat osallisia tutkimuksen rakentumisessa (Eskola & Suoranta 1998, 222–223). Abduktiivisessa analyysissä luotettavuuden tarkastelun voidaan sanoa muodostuvan siitä,

millaisia ratkaisuja tutkija on tehnyt, ja ovatko ne olleet relevantteja tutkimusongelman kannalta (Salin 1996, 50; ref. Grönfors 1985, 37). Tässä näkisin onnistuneeni läpi tutkimusprosessin.

Tutkimusprosessi on ollut itselleni hyvin merkityksellinen kokemus. Tutkimustyö on jatkuvaa epävarmuudessa elämistä – kaikkea ei voi suunnitella etukäteen, vaan tutkimuksen anti muodostuu pala kerrallaan prosessin myötä. Epävarmuuden sietämisen opettelu prosessinomaisessa työskentelyssä on ollut kuitenkin varsin palkitsevaa. Tutkimus on toiminut eräänlaisena muistutuksena siitä, mikä todellisuudessa on kaikkein tärkeintä sosiaalityössä ja miksi ylipäättään olen alalle suuntautunut. Vakavien rikosten, kuten henkirikosten tekijöiden kanssa työskennellessä haasteellista voi olla nähdä ihminen tekojensa takana. Ajattelen, että sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaisesti tulisi ihminen silti hyväksyä, vaikkei hänen tekojansa hyväksyisikään. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on uskoa muutoksen mahdollisuuteen ja kannatella erityisesti niitä, jotka itse ovat toivonsa menettäneet, tai joihin kukaan muu ei enää usko. Tutkimuksessa kuvautunut vankien selviytyminen on mielestäni osoitus ihmisen suunnattomasta resilienssistä. Sosiaalityöntekijän työssä tärkeää onkin muistaa, että jokaisessa ihmisessä piilee valtavasti voimavaroja, joihin on vain löydettävä yhteys.

LÄHTEET

- Ahonen, Sirkka (1994) Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Leena Syrjälä & Sirkka Ahonen & Eija Syrjäläinen & Seppo Saari. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä, 114–160.
- Bondeson, Ulla (1989) Prisoners in prison societies. New Brunswick, New Jersey: Transaction Inc.
- Butler, Ian (2002) A code of ethics for social work and social care research. Critical commentary. British Journal of Social Work 32(2), 239–248.
- Caraballo, José & Pérez-Pedrogo, Coralee & Albizu-García, Carmen (2013) Assessing post-traumatic stress symptoms in a Latino prison population. International Journal of Prisoner Health 9(4), 196–207.
- Carlson, Bonnie & Cervera, Neil (1991) Incarceration, Coping, and Support. Social Work 36(4), 279–285.
- Carver, Charles & Connor-Smith, Jennifer (2010) Personality and Coping. Annual review of psychology 61, 679–704.
- Cohen, Stanley & Taylor, Laurie (1986) Mielenterveyden säilyttäminen. Tutkimus pitkän vankeuden vaikutuksista. Suom. Matti Markkanen. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1986.
- Cohen, Louis & Manion, Lawrence (1994) Research methods in education. London: Routledge.
- Connor-Smith, Jennifer & Flachsbart, Celeste (2007) Relations between personality and coping. A meta-analysis. Journal of Personality and Social psychology 93(6), 1080–1107.
- Cullberg, Johan (1975) Tasapainon järkkyessä. Psykoanalyttinen ja sosiaalipsykiatrinen tutkielma. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Otava.
- De Viggiani, Nick (2003) (Un)healthy prison masculinities. Theorising men's health in prison. PhD, University of Bristol.
- De Viggiani, Nick (2006) Surviving Prison. Exploring prison social life as a determinant of health. International Journal of Prisoner Health 2(2), 71–89.
- Eerikäinen, Kaisu (2002a) Henkirikosvangit. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/2002, 164–173.

Eerikäinen, Kaisu (2002b) Tutkintavangeista. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/2002, 174–182.

Egeressy, Anna & Butler, Tony & Hunter, Mick (2009) Traumatisers or traumatised. Trauma experiences and personality characteristics of Australian prisoners. *International Journal of Prisoner Health* 5(4), 212–222.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.

Frottier, Patrick & König, Frans & Matschnig, Teresa & Seyringer, Michael-Elene & Frühwald, Stefan (2007) Suicide prevention in correctional institutions. The significance of solitary cell accommodation. *International Journal of Prisoner Health* 3(3), 225–232.

Galtung, Johan (1959) *Fengselssamfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Girshick, Lori B. (1996) *Soledad Women. Wives of Prisoners Speak Out*. Westport: Praeger Publishers.

Goffman, Erving (1962) *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Chicago: Aldine Publishing Company.

Goffman, Erving (1969) *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Suom. Auli Tarkka & Riitta Suominen. Helsinki: Marraskuun liike.

Granfelt, Riitta (2003) *Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta*. Ympäristöministeriön julkaisu 613. Helsinki: Ympäristöministeriö, 12.

Granfelt, Riitta (2004) *Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä*. *Janus* 12(2), 134–154.

Granfelt, Riitta (2007) *Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa. Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa*. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja* 2/2007.

Granfelt, Riitta (2008) *Osalliseksi omaan elämään. Work Out -ohjelma nuoren vangin tukena*. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja* 4/2008.

Granfelt, Riitta (2015) *Asumissosiaalinen työ. Kotiin ja rikollisuudesta irti? Y-säätiön julkaisuja* 2015.

Grönfors, Martti (1985) *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Juva: WSOY.

Grönholm, Anna-Katarina (2002) *Pitkäaikaiss vangit*. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/2002, 153–163.

Haapaniemi, Pia (2013) Fenomenografinen analyysi. Fenomenografisen analyysin lähtökohdat ja esimerkki aineiston analyysistä sosiaalityön tutkimuksessa. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

Harrikari, Timo & Westerholm, Kristina (2014) Kriminaalihuoltotyöstä rikosseuraamukseen. Suomalaisen rikollisiin kohdistuvan sosiaalisen työn muutoksia 1960-luvulta nykypäivään. Teoksessa Henrik Linderborg, Mari Suonio & Tytti Lassila (toim.) Sosiaalityön ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 48–72.

Heinonen, Anna (1998) Teräsmies ja kävelevä hyypiö. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1998.

Hella, Elina (2003) Fenomenografia uskonnonpedagogisessa tutkimuksessa. Teologinen aikakauskirja 108(4), 310–322.

Huusko, Mira & Paloniemi, Susanna (2006) Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. Kasvatus 37 (2), 162–173.

Häkkinen, Kirsti (1996) Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä. Teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin. Jyväskylän yliopisto, Opettajankoulutuslaitos.

Hänninen, Vilma (1992) Toimiva ihminen. Tekojen psykologian, eksistentialistisen psykologian ja marxilaisen toiminnan teorian filosofisten lähtökohtien vertailua. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia, A: 17.

Ireland, Jane & Boustead, Rebecca & Ireland, Carol (2005) Coping style and psychological health among adolescent prisoners. A study of young and juvenile offenders. Journal of Adolescence 28(3), 411-423

Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.

Joukamaa, Matti (1995) Kuolema vankilassa. Vankikuolemat Suomessa vuosina 1969–1992. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 4/1995.

Joukamaa, Matti & Työryhmä (2010) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustuloraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010.

Järvinen, Minna-Kaisa (2015) Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 2013.

Järvinen, Saija (1988) Pilveä, puntteja ja päiväunia. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1988.

Kaijalainen Marjatta (2014) Elinkautisvangit 1980–2013 ja heidän uusintarikollisuutensa. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2014.

Karsikas, Vuokko (2014) Polku Vapauteen. Psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa Henrik Linderborg, Mari Suonio & Tytti Lassila (toim.) Sosiaalityön ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 91–112.

Kauppila, Tarja (2000) Vankeudesta vapauteen. Janus 8(1), 76–79.

Kauppila, Tarja (1999) Vankeudesta vapauteen: Suomalaisten miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1999.

Kirjavainen, Arja (2012) Vankila ei ole saareke vaan osa yhteiskuntaa – ja juuri niin hyvä kuin yhteiskuntakin. Tutkimus vankilasosiaalityön synnyn historiasta Suomessa. Itä-suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

Knuuti, Ulla (2007) Matkalla marginaalista valtavirtaan. Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Helsinki: Yliopistopaino.

Kyngäs, Margit (2000) Vankeus miehen elämänselämyksessä. Tutkimus nuorena rikoksentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 36.

Kääriäinen, Juha (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja (2008) Seksuaalinen hyväksikäyttö, petetyksi tuleminen ja yhteisöllisen tuen mahdollisuudet. Teoksessa Irene Oivainen, Marianne Nylund, Riikka Korkiamäki & Suvi Raitakari (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 261–281.

Lamp, Kristen (2013) Personal and contextual resilience factors and their relations to psychological adjustment outcomes across the lifespan. A meta-analysis. Chicago: Loyola University Chicago.

- Lazarus, Richard & Folkman, Susan (1984) *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer.
- Leach, Raelene & Burgess, Teresa & Holmwood, Chris (2008) Could recidivism in prisoners be linked to traumatic grief? A review of the evidence. *International Journal of Prisoner Health* 4(2),104–119.
- Lehmikoski, Tiina (1988) *Vallattomat vangit. Useampikertaisten omaisuusrikollisten haastattelututkimus Helsingin keskusvankilassa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 5/1988.*
- Lehtiniemi, Ulla (2004) *Sosiaalityö vankilassa. Tutkimus Turun vankiloissa tehtävän sosiaalityön tavoitteista ja sisällöstä. Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.*
- Leskinen & Pösö (1982) *Naisvanki vankilassa. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 4/1982.*
- Linderborg, Henrik & Blomster, Peter & Tyni, Sasu & Muiluvuori, Marja-Liisa (2012) *Laatuaikaa vankilassa? Tutkimus vankilaelämän laatuun vaikuttavista tekijöistä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2012.*
- Linderborg, Henrik (2014) *Rikollisuus sosiaalisena ongelmana rikosoikeudessa kontrollikulttuurin muutoksessa. Teoksessa Henrik Linderborg, Mari Suonio & Tytti Lassila (toim.) Sosiaalityön ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 19–47.*
- Malinen, Ben (2003) *Häpeän monet kasvot. Helsinki: Kirjapaja.*
- Marton, & Pang, (1999) Two faces of variation. *European Conference for Learning and Instruction*. 24.–28.8.1999. Göteborg, Sweden.
- Marzano, Lisa & Hawton, Keith & Rivlin, Adrienne & Fazel, Seena (2011) Psychosocial influences on prisoner suicide. A case-control study of near-lethal self-harm in women prisoners. *Social Science and Medicine* 72(6), 874–83.
- Mason, Jennifer (2002) *Qualitative Researching*. London: Sage Publications.
- Medlicott, Diana (1999) Surviving in the Time Machine. *Time & Society* 8(2/3), 211–230.
- Mohino, Susana & Kirchner, Teresa & Forns, Maria (2004) Coping Strategies in Young Male Prisoners. *Journal Of Youth & Adolescence* 33(1), 41–49.

- Morris, Terence & Morris, Pauline (1962) The Experience of Imprisonment. *British Journal of Criminology* 2(4), 337–360.
- Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) (2009) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Niemelä, Jorma (1999) *Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus kääntymisestä ja kristillisestä päihdehoidosta*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 96.
- Niikko, Anneli (2003) *Fenomenografia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa*. Joensuu: Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 85.
- Palosaari, Eija (2008) *Lupa särkyä. Kriisistä elämään*. Helsinki: Edita.
- Pehunen, Reijo & Lahtela, Kari (1982) *Vanhenevan yksilön toimintakyky ja persoonallisuus. Kuvausjärjestelmän kehittäminen*. Turku.
- Pelissier, Bernadette & Jones, Nicole (2006) Differences in motivation, coping style, and self-efficacy among incarcerated male and female drug users. *Journal of Substance Abuse Treatment* 30(2), 113–120.
- Pohjola, Anneli (1995) Asiakkaasta kansalaiseksi? Teoksessa Reijo Väärälä (toim.) *Asiakkaat verkossa? Hyvinvointipalveluprojektin osaraportti 6*. Rovaniemi: Lapin yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 44, 89–106.
- Pont, Jörg (2008) Ethics in research involving prisoners. *International Journal of Prisoner Health* 4(4), 184–197.
- Pösö, Tarja (1986) *Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta*. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 83.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388.
- Pösö, Tarja (2006) *Kun paikka menee tutkijaan*. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Stakes, 118-135.
- Raunio, Kyösti (1999) *Positivismi ja ihmistiede*. Helsinki: Gaudeamus.

Reading, Lucy & Bowen, Erica (2014) A thematic analysis of how prisoners overcome suicidality. *International Journal of Prisoner Health* 10(4), 212–227.

Riittinen, Liisa (1998) Vankien elämänhallinta. Psykologian ammatillinen lisensiaatintutkimus. Kasvatuksen ja kehityksen erikoistumiskoulutus. Jyväskylän yliopisto.

Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaat 1.5.2014. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2014.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2010. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/6A9gmmjmo/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2010_nettiin.pdf. Viitattu 18.11.2015.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2011. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/6A9gogip4/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2011_nettiin.pdf. Viitattu 18.11.2015.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/6ICcdsBTr/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2012.pdf. Viitattu 18.11.2015.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2013. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/7W5DQb7OB/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2013_.pdf. Viitattu 18.11.2015.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2014. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/2L62dq7TN/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2014_net.pdf Viitattu 18.11.2015.

Rissanen Riitta (2006) Fenomenografia. Luku 5.1. kokonaisuudesta Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_1.html>. Viitattu 22.02.2015.

Ruckenstein, Minna & Teppo, Annika (2005) Vankien väliset valtasuhteet ja väkivallan pelko suljetussa vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2005.

Ruishalme, Outi & Saaristo, Liisa (2007) Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.

Rutter, Michael (2007) Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences* 1094, 1–12.

Ruusuvuori, Johanna (2010) Litteroijan muistilista. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 424–431.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovaranto.
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html>. Viitattu 22.02.2015.

Saari, Salli (2000) *Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen*. Keuruu: Otava.

Salin, Susanna (1996) *Elinkautisvangit. Elämäähän se on muurien tälläkin puolella*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 5/1996.

Savolainen, Vilja (2013) *Vankeuden värittämä elämä. Vanhemman vankeustuomio osana lapsuutta*. Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma.

Suonio, Mari (2014) *Sosiaalityö ja penologia*. Teoksessa Henrik Linderborg, Mari Suonio & Tytti Lassila (toim.) *Sosiaalityön ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 73–88.

Suonio, Mari & Linderborg, Henrik & Lassila, Tytti (2014) *Johdanto*. Teoksessa Henrik Linderborg, Mari Suonio & Tytti Lassila (toim.) *Sosiaalityön ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 9–16.

Sykes, Gresham M. (1978) *Criminology*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Timonen, Helena (2009) *Omin sanoin. Elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen*. Joensuun yliopisto, Kasvatustieteellisiä julkaisuja No. 133.

Tolvanen, Matti (2006) *Muuttuva tutkintavankeus*, Defensor Legis N:o 5/2006.

Työryhmän mietintö (2003) *Perhe muurin toisella puolella*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2003.

Työryhmän mietintö (2008) *Naiset näkyviksi*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2008.

Uljens, Michael (1989) *Fenomenografi. Forskning om uppfattningar*. Lund: Studentlitteratur.

Ulvinen, Veli-Matti (1996) Vankilaelämän kasvatukselliset alueet vankeinhoidon tavoitteiden kehyksessä. Estettyjä Kuvia? Oulu: Oulun yliopisto, Acta Universitatis Ouluensis E22.

Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 286. Jyväskylä.

Valokivi, Heli (2004) Lainrikkokojen ääni auttamisjärjestelmissä. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 115–133.

Valokivi, Heli (2008) Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkokojen osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1286.

Väkeväinen, Niina (2008) Murhasta tuomittuna. Elinkautista vankeutta suorittavien naisten elämä vankilassa. Helsingin yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

Lait ja asetukset:

Laki pitkäaikaissvankien vapauttamismenettelystä 23.9.2005/781.

Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 27.11.2009/953.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Sosiaali- ja terveysministeriön asetus opioidiriippuvaisten vieroitus- ja korvaushoidosta eräillä lääkkeillä (2008) Helsinki.

Tutkintavankeuslaki 23.9.2005/768.

Valtioneuvoston asetus vankeudesta 2015/528.

Vankeuslaki 23.9.2005/767.

Liite 1. Tutkimuksen kannalta keskeisimpien teosten tutkimusasetelmia koskevat tiedot

	Salin, Susanna (1996)	Väkeväinen, Niina (2008)	Kyngäs, Margit (2000)	Kääriäinen, Juha (1994)	Reading, Lucy & Bowen, Erica (2014)
KOHDERYHMÄ	Mies-elinkautisvangit	Nais-elinkautisvangit	Nuoret ensikertalaiset	Moninkertaiset rikoksenuusijat	Elinkautisvangit
TUTKIMUKSEN AIHE	Vankilassa selviytyminen	Elämä vankilassa & rangaistuksen täytäntöönpano-prosessi	Vangin elämäntapa	Rikosuran muodostuminen	Itsemurha-ajatuksista selviytyminen
NÄKÖKULMA/ LÄHESTYMISTAPA	Identiteetin rakentuminen, persoonallisuus, toiminnan psykologia	Fenomenologisen hermeneuttinen tutkimus	Elämäntapa- teoreettinen tutkimus	Elämäntapa- tutkimus	Havainnot, uskomukset, kyvyt

	De Viggiani, Nick (2006)	Heinonen, Anna (1998)	Järvinen, Saija (1988)	Lehmikoski, Tiina (1988)	Riittinen, Liisa (1998)
KOHDERYHMÄ	Miesvangit	Miesvangit	Nuorisovangit	Useampi-kertaiset omaisuus-rikolliset	Sakko-, tutkinta- ja vankeusvangit
TUTKIMUKSEN AIHE	Vangin sopeutuminen, selviytyminen ja terveys	Vangin elämäntapa	Vangin selviytymis-strategiat	Vangin elämän kokonaisuus	Vangin elämäntapa
NÄKÖKULMA/ LÄHESTYMISTAPA	Deprivaatio-näkökulma	Elämäntapa- tutkimus	Fenomenologisen sosiologian määrittelemä arki	Uhman rakentuminen	Selviytymis-strategiat, kehityksen säätely ja resurssit

TUTKIMUS PITKÄAIKAISVANGIN SELVIITYMISESTÄ

26.3.2015

Hei!

Olen Tampereen yliopiston opiskelija ja teen parhaillaan sosiaalityön opintojen lopputyötäni. Tutkin vankilassa selviytymistä, ja tarvitsisinkin Sinun apuasi tutkimuksen toteuttamisessa. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millainen kokemus pitkäaikaiseen vankeuteen joutuminen on, ja miten siitä on mahdollista selvitä. Tavoitteena on tuottaa tietoa, jonka avulla voitaisiin paremmin tukea pitkäaikaisvankeja. Haluaisinkin kuulla, mikä on juuri sinun kokemuksissasi ollut olennaista tai tärkeää.

Haastattelut ovat kahdenkeskeisiä ja täysin luottamuksellisia. Haastattelun aikana kertomasi asiat jäävät siis vain minun tietooni. Henkilöllisyytesi ei paljastu tutkimuksen missään vaiheessa. Käytän haastattelussa apuna teemakortteja, joiden avulla saat itse valita, millaisista aiheista haluat puhua. Esitän valitsemistasi aiheista Sinulle tarkentavia kysymyksiä.

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Kaikkiin esittämiini kysymyksiin ei tarvitse vastata, ja haastattelun voi keskeyttää koska tahansa. Haastattelu kestää noin 1-2 tuntia. Kesto riippuu siitä, minkä verran meillä riittää juttua. Äänitän haastattelun, mutta myös äänitys jää pelkästään minun käyttööni tätä tutkimusta varten.

Uskon, että haastattelusta voisi olla myös Sinulle hyötyä – ehkä oivallat jotain uutta itsestäsi tai selviytymiskeinoistasi.

Mikäli kiinnostuit ja haluaisit tulla vapaaehtoiseksi haastateltavaksi, voit välittää tiedon [erityisohjaajan nimi] kautta. Jos sinulla on jotakin lisäkysymyksiä, ilmaise ne [erityisohjaajalle] ja vastaan sinulle pikimmiten!

Jo etukäteen avustasi kiittäen,

Mirjam Wallin
Sosiaalityön opiskelija

Suostumus tutkimukseen

Tämä haastattelu toteutetaan pro gradu -tutkielmaa varten, jonka aiheena on pitkäaikaisesta vankeudesta selviytyminen. Tässä haastattelussa keskustellaan vankeuteen ja vankilassa elämiseen liittyvistä teemoista.

Haastattelussa käsitellyt asiat pidetään ehdottoman luottamuksellisina, eikä haastateltavan henkilöllisyys paljastu tutkimuksen missään vaiheessa. Valmiissa tutkimuksessa tiedot esitetään siten, ettei niistä voi tunnistaa yksittäistä ihmistä. Haastatteluaineistot säilytetään siten, ettei ulkopuolisilla ole niihin pääsyä.

Haastattelu äänitetään ja äänite jää pelkästään tutkijan käyttöön tätä tutkimusta varten. Äänite kirjoitetaan myöhemmin tekstimuotoon, jolloin nimet ja muut tunnistetiedot poistetaan tai muutetaan peitenimiksi. Tutkimuksen valmistuttua, äänite hävitetään.

Osallistuminen on täysin vapaaehtoista, ja haastattelun voi keskeyttää koska tahansa.

Annan suostumukseni haastattelun tekemiseen ja sen käyttämiseen aineistona kyseisessä tutkimuksessa

Allekirjoitus

Päivämäärä ja paikka

Nimen selvennys

Lisätietoja tutkimuksesta:

Mirjam Wallin
Sosiaalityön opiskelija/ Tampereen yliopisto
[sähköpostiosoite]

VANKILAAN TULO

- Millaisia ajatuksia mielessäsi pyöri, kun tulit vankilaan suorittamaan tätä tuomiota?
- Millaista aikaa tuomion alkuvaihe oli?
- Miten ajatukset muuttuivat tuomion edetessä?

TUOMIO

- Miltä tuntui kun sait tietää tuomiosi pituuden? Saitko tietää sen heti vankilaan joutuessasi?
- Millaisia ajatuksia pitkän tuomion (tai elinkautisen) saaminen herätti verrattuna aiempiin tuomioihin?
- Miten suhtauduit aluksi tuomioon, ja onko suhtautumisesi muuttunut jollain tapaa?
- Miten tuomion saaminen on muuttanut elämääsi tai suhtautumistasi siihen?

MENETYKSET

- Millaisista asioista olet joutunut luopumaan vankilaan joutuessasi? Millaista on ollut luopua niistä? (Vapaus, yksityisyys, elämänhallinta, seksuaalisuus, itsemääräämisoikeus, inhimillinen kohtelu)
- Mitä muuta koet menettäneesi tuomion takia?
- Millaisia asioita kaipaavat elämääsi vankilassa?

ARKI VANKILASSA

- Miten kulutat aikaasi vankilassa? (Työ, opiskelu, kurssit: millaista ja miksi?) Entä jos niitä ei olisi?
- Miten vietät vapaa-aikaasi sellissä tai sellin ulkopuolella? Millaista on olla sellissä?
- Miten vapaa-ajan käyttösi on muuttunut tuomion eri vaiheissa?
- Miltä vankilan rutiinit ja käytännöt tuntuvat?
- Millaista vankilan henkilökunta on? Millainen suhde sinulla on heihin?
- Miten arki vankilassa poikkeaa arjesta siviilissä?
- Pyritkö käyttämään vankilassaoloajan jotenkin hyödyksesi?

MUUT VANGIT

- Kerro vankilan ihmissuhteista
- Miten suhtaudut muihin vankeihin?
- Millaista on elää miesten muodostamassa yhteisössä?
- Millainen on oma asemasi suhteessa muihin vankeihin?
- Millaisia ystäviä sinulla on vankilassa?
- Ottavatko vangit erilaisia rooleja?

PERHE

- Keitä perheeseesi kuuluu?
- Miten ja kuinka usein pidät yhteyttä perheenjäseniin?
- Miten läheisesi ovat suhtautuneet vankilassa oloosi?
- Millaista on olla erossa perheenjäsenistä?

- Miten vankilassa oleminen on vaikuttanut perhesuhteisiin?
- Miten perhe on vaikuttanut jaksamiseen vankilassa?

SIVIILI

- Miten paljon mietit siviilielämää?
- Haaveiletko vankilan ulkopuolella olemisesta tai elämästä siviilissä?
- Mitä kaipaavat siviilistä eniten?
- Miten ylläpidät vankilan ulkopuolella olevia ihmissuhteita?
- Miten vankilassa olo on vaikuttanut vankilan ulkopuolisiin ihmissuhteisiin?
- Missä ajattelet kotisi olevan nyt?

SOPEUTUMINEN

- Mitä sopeutuminen sinulle tarkoittaa, onko se hyvä vai huono asia?
- Millaisiin asioihin oli vaikeinta sopeutua vankilaan tullessasi?
- Mikä on vaikuttanut siihen että olet sopeutunut hyvin/huonosti?
- Mitkä asiat yllättivät eniten tullessasi suorittamaan tätä tuomiota?
- Miten sopeutumisesi vankilaan on ajan myötä muuttunut?
- Miten sopeutuminen on ollut erilaista verrattuna aikaisempiin tuomioihin?
- Millaisena vankina pidät itseäsi? Millaisena muut vangit ja henkilökunta pitävät sinua?
- Millaisia ovat hyvät hetket ja kokemukset vankilassa?

PAKENEMINEN

- Oletko miettinyt vankilasta pakenemista? Oletko yrittänyt sitä?
- Millaisia asioita ne ovat, joista olet yrittänyt päästä eroon?
- Millaisia muita keinoja olet käyttänyt paetaksesi niitä?
- Ovatko keinot olleet toimivia?
- Onko pakenemisen tarve muuttunut tuomion edetessä?

PSYYKE

Mielenterveys

- Miten olet saanut pidettyä pääsi kasassa vaativissa olosuhteissa?
- Oletko ollut masentunut tai kokenut ahdistusta?
- Miten vointisi on muuttunut tuomion edetessä?
- Tapahtuuko vankilassa tietääksesi usein itsemurhia?
- Onko sinulla ollut itsemurha-ajatuksia ja miten olet niistä selvinnyt?
- Onko vankeus aiheuttanut sinulle jonkinlaista kärsimystä?
- Onko vankeus vaikuttanut identiteettiisi?

Mieliala

- Millainen mieliala sinulla yleensä on? Onko mielialasi muuttunut tuomion eri vaiheissa?
- Miten mielialasi vaikuttaa arkeesi vankilassa?
- Miten mielialasi vaikuttaa jaksamiseen ja pärjäämiseen?

Menneisyys

- Miten suhtaudut menneisyyteesi?
- Millaisia tunteita tekemäsi rikos on herättänyt, mietitkö sitä usein?

Selviytymiskeinot

- Mitkä asiat ovat tukeneet sinun pärjäämistäsi pitkällä tuomiolla?
- Miten toimit, jotta sietäisit oloasi? Miten keinot ovat muuttuneet ajan myötä?
- Mitkä ovat tärkeimpiä voimavarojasi, jotka ovat auttaneet jaksamaan?
- Mistä olet saanut tukea vaikeina hetkinä?
- Mitä uskon asiat tai hengellisyys sinulle merkitsevät?

TULEVAISUUS

- Mitä toivot tai odotat tulevaisuudeltasi?
- Miten tulevaisuudenkuvasi on muuttunut vankilassa ollessa?
- Millaista elämää haluaisit viettää vapautumisen jälkeen?
- Millaisia tavoitteita olet asettanut itsellesi tuomion aikana?
- Uskotko vielä joutuvasi vankilaan? Miksi?
- Miten ajattelet että vankila on vaikuttanut sinuun, miten se näkyy sinussa vapautumisen jälkeen?
- Ajatteletko että vankilasta voisi olla sinulle jotakin hyötyä?
- Mitä hyvää tämä tuomio on tuonut elämääsi?

